

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

Відділ змісту і технологій педагогічної освіти

**Педагогічна освіта в Україні:
теорія і практика**

СЛОВНИК

Київ – 2021

УДК 37(477)(038)

Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 9 від 04 жовтня 2021 року)

Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник / М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. – Київ, 2021. – 312 с.

Рецензенти:

Л.Б. Лук'янова, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

О.М. Семенов, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури, керівник науково-дослідної лабораторії «Академічна культура дослідника в освітньому просторі» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Укладачі:

М.П. Вовк, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Ю.В. Грищенко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

С.О. Соломаха, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Н.О. Філіпчук, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

С.В. Ходаківська, молодший науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

У словнику, укладеному авторським колективом співробітників відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, представлено терміносполуки сфери неперервної педагогічної освіти, систематизовано поняттєво-категоріальний апарат у галузі освітніх, педагогічних наук. Мета укладання лексикографічної праці – термінологічне обґрунтування базових понять з проблем теорії і практики підготовки сучасного вчителя, його професійного розвитку. Дослідницький пошук науковців було спрямовано на визначення й обґрунтування сутності ключових понять з проблем неперервної педагогічної освіти, що пов'язано з методологічними, теоретичними, методичними засадами удосконалення підготовки вчителя у закладах вищої освіти, проектуванням професійної кар'єри, добором доцільних форм, методів, технологій, що забезпечують особистісний і професійний розвиток вчителя в умовах формального, неформального та інформального навчання.

Словник буде корисним для викладачів закладів фахової передвищої і вищої педагогічної освіти, методистів інститутів післядипломної педагогічної освіти, консультантів центрів професійного розвитку педагогів у регіонах, тренерів з неформального навчання учителів-практиків, учителів закладів загальної освіти, науковців, які досліджують український і зарубіжний досвід підготовки сучасного вчителя, всіх, хто цікавиться проблемами теорії і практики педагогічної освіти.

©М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	8
Абітурієнт.....	9
АВА-терапія.....	9
Адаптивне навчання.....	10
Академічна доброчесність у сфері педагогічної освіти.....	12
Академічна мобільність у сфері педагогічної освіти.....	14
Академічна свобода педагогічного працівника.....	16
Акмеологічний підхід у педагогічній освіті.....	17
Акредитація освітніх програм з освітніх, педагогічних наук.....	19
Аксіологія.....	20
Андрогогічні засади педагогічної освіти.....	21
АРТ-терапія у педагогічній освіті.....	28
Аспірант.....	30
Бакалавр.....	31
Бриколаж в освіті.....	33
Булінг.....	34
Вебінар.....	36
Веб-квест.....	38
Викладацька практика.....	39
Виховна практика.....	40
Гейміфікація навчання.....	42
Гончаренко Семен Устимович.....	43
Гуманітарна освіта.....	48
Дистанційне навчання.....	49
Діалогічні стратегії навчання.....	51
Додаткова спеціалізація.....	53
Доктор філософії.....	55
Докторант.....	56

Духовність.....	58
Едьютейнмент.....	59
Е-навчання.....	61
Ерготерапія.....	63
Євроінтеграція педагогічної освіти.....	63
Європейський простір вищої освіти.....	68
Електронні освітні ресурси.....	69
Заклади вищої педагогічної освіти.....	70
Заклади післядипломної педагогічної освіти.....	74
Заклади фахової передвищої освіти.....	77
Змішане навчання.....	81
Зязюн Іван Андрійович.....	83
Індивідуальна освітня траєкторія педагога.....	93
Інклюзивне навчання.....	94
Інновація.....	95
Інтегративний підхід у педагогічній освіті.....	97
Інтегративний підхід у мистецько-педагогічній освіті.....	100
Інтернаціоналізація у педагогічній освіті.....	103
Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті.....	105
Казкотерапія.....	107
Кейс-метод.....	109
Компетенція/компетентність.....	111
Комунікативність.....	112
Концепція «Нова українська школа».....	114
Концепція розвитку педагогічної освіти.....	116
Концепції підготовки вчителя.....	118
Коучинг.....	119
Культура.....	124

Лідер наукової школи.....	125
Магістр.....	127
Математична педагогічна освіта.....	130
Менеджери у сфері педагогічної освіти.....	132
Мережеві технології у педагогічній освіті.....	133
Мистецько-педагогічна освіта.....	136
Мобільне навчання.....	144
Мовна компетентність педагога.....	146
Моделі педагогічної освіти.....	148
Модернізація у педагогічній освіті.....	150
Музейна комунікація.....	153
Музейна педагогіка.....	153
Музейне документування.....	153
Музеєзнавець.....	154
Музейний простір.....	154
Музикотерапія.....	154
«М'які» навички педагога.....	156
Національна культурна спадщина.....	158
Наукові школи.....	158
Онлайн-навчання.....	162
Освітня програма.....	164
Особистісний розвиток педагога.....	167
Особливості педагогічної професії.....	169
Офлайн-навчання.....	171
Педагог.....	172
Педагог-андрагог.....	173
Педагогіка партнерства.....	176
Педагогічна інтернатура.....	177

Педагогічна Конституція Європи.....	179
Педагогічна культура педагога.....	180
Педагогічна майстерня.....	187
Педагогічна освіта.....	189
Педагогічна практика.....	191
Педагогічна спеціальність.....	192
Педагогічний працівник.....	194
Педагогічний університет.....	196
Педагогічні музеї.....	199
Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв.....	199
Перевернуте навчання.....	200
Підвищення кваліфікації педагогічних працівників.....	201
Портфоліо педагога.....	204
Практична підготовка вчителя.....	206
Предметна спеціальність.....	208
Предметні результати освітньо-професійної програми підготовки педагога.....	211
Проєктне навчання.....	213
Професійна компетентність педагогічного персоналу.....	214
Професійна підготовка вчителя.....	214
Професійний розвиток педагога.....	216
Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти».....	219
Професійний стандарт педагога.....	220
Регульована професія.....	221
Рейтингове оцінювання педагога.....	223
Рудницька Оксана Петрівна.....	225
Самоосвіта.....	231

Семінар.....	232
Сертифікація педагогів.....	235
СОТ- сучасні освітні технології.....	236
Стандарт вищої освіти.....	237
Сторітеллінг.....	238
Тенденції розвитку педагогічної освіти.....	240
Технологія навчання.....	242
Типи освіти.....	245
Тренінг.....	246
Тренінгові технології в педагогічній освіті.....	248
Тьютор.....	251
Україніка наукова.....	254
Українознавство.....	255
Фасилітатор в освіті.....	258
Фахова педагогічна практика.....	261
Фахові компетентності педагога.....	269
Філологічна педагогічна освіта.....	271
Художньо-естетичний світогляд.....	275
Цифрова компетентність педагога.....	277
Центри професійного розвитку педагогів.....	279
Якість педагогічної освіти.....	280
ЛІТЕРАТУРА.....	283

ПЕРЕДМОВА

В сучасних умовах трансформаційних змін в українському науково-освітньому просторі актуалізується проблема реформаційних перетворень у сфері педагогічної освіти, що зумовлено тенденціями входження української системи освіти до європейського простору, утвердження стандартів вищої освіти у системі підготовки сучасного вчителя.

Сучасне життя вимагає від педагога інноваційного мислення, мобільності, здатності вчитися упродовж життя, гнучкості індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням кризових явищ на ринку праці. Саме тому відбуваються необхідні зміни у системі неперервної педагогічної освіти, складниками якої є фахова передвища педагогічна освіта, вища педагогічна освіта, а також формальна і неформальна післядипломна педагогічна освіта, інформальна освіта.

Реформаційні перетворення у сфері педагогічної освіти, пов'язані з тенденціями євроінтеграції, входження української вищої освіти у європейський освітній простір, підвищення якості підготовки вчителів відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти (2015), зумовлюють зміни у термінологічному полі освітнього середовища. Відповідно актуалізується потреба у цілісному осмисленні терміносполук сфери неперервної педагогічної освіти, необхідність систематизації поняттєво-категоріального апарату у галузі освітніх, педагогічних наук.

З метою цілісного представлення сучасного термінологічного дискурсу сфери неперервної педагогічної освіти було укладено словник «Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика» співробітниками відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Ця лексикографічна праця покликана вирішити проблеми термінологічного обґрунтування базових понять з проблем теорії і практики підготовки сучасного вчителя, професійного розвитку в умовах формальної і неформальної освіти, розвитку професійних компетентностей, особистісних якостей. Дослідницький пошук науковців було спрямовано на визначення й обґрунтування сутності ключових понять з проблем неперервної педагогічної освіти, що пов'язано з методологічними, теоретичними, методичними засадами удосконалення підготовки вчителя у закладах вищої освіти, проектуванням професійної кар'єри, особистісних якостей, добром доцільних форм, методів, технологій, що забезпечують особистісний і професійний саморозвиток вчителя в умовах формального, неформального та інформального навчання.

Сподіваємось, що словник слугуватиме надійним порадином дослідникам, педагогам закладів фахової передвищої, вищої освіти, методистам інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також

консультантам центрів професійного розвитку педагогів у регіонах,
тренерам з неформального навчання учителів-практиків.

Абітурієнт (від лат. *abiturens* – той, що збирається йти) – особа, яка закінчує навчання у закладі загальної освіти і вступає до закладу фахової передвищої освіти, професійно-технічного закладу, закладу вищої освіти. О. Савченко зауважує, що у значенні «особа із закінченою середньою освітою, яка вступає до вищого чи середнього спеціального навчального закладу» цей термін вживається в Україні від кінця 50-х рр. ХХ ст. В Україні права та обов'язки А. визначаються загальними умовами прийому закладів освіти, затвердженими Міністерством освіти та науки України, а також правилами прийому на перший курс закладами освіти, що розробляються на основі вказаних умов у конкретному закладі і затверджуються наказом ректора. У закладах вищої педагогічної освіти А. мають можливість поступати на спеціальності у галузі 01 Освіта, педагогіка з урахуванням специфіки освітньо-професійних програм на рівні бакалаврату чи магістратури.

Л-ра: Гончаренко, С.У. (1997) Український педагогічний словник, Київ, 366. URL: <https://cutt.ly/CEZfh1K>; Савченко, О.В. (2006). Абітурієнт // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42183

М.П. Вовк

Ава-терапія (англ. *Applied Behavior Analysis* – прикладний аналіз поведінки) – методика, що застосовується для корекції поведінки людини, а також у вирішенні проблем, пов'язаних зі сприйняттям і засвоєнням інформації, для покращення мовних і комунікативних навичок, уваги, пам'яті та ін. Уперше ефективність методу, особливо у роботі з дітьми з аутизмом, була доведена американськими психологами. В основу вченими була покладена ідея про те, що будь-яка дія має певні наслідки. Якщо ці наслідки

дитині подобаються, то вона буде виконувати певну дію й опанує подану інформацію. Кінцева мета А.т. – адаптація дитини в навколишньому світі та її соціалізація. Залежно від розробленої програми корекції поведінки, зокрема для дітей дошкільного віку, цей метод допомагає встановити зоровий контакт, імітувати основні рухи, дії з об'єктами, незначні точні рухи, впізнавати знайомих, вказувати на обрані предмети та ін. (Либлінг, 2014).

Л-ра: Либлінг, М.М. (2014). Десять аргументов против АВА-терапії. Інститут коррекційної педагогіки, 20. URL: <https://alldef.ru/ru/articles/almanah-20/desjat-argumentov-protiv-aba-terapii>; Шрамм, Р. (2019). Дитячий аутизм і АВА терапія, що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки. Вид-во: Центр навчальної літератури.

Ю.В. Грищенко

Адаптивне навчання – система навчання, спрямована на врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, включає різноманітність освітніх програм з метою надання якісних освітніх послуг, врахування освітніх запитів учнів (студентів) відповідно до рівня засвоєних знань і умінь та їх здібностей. Особливістю А.н. є поєднання адаптивної та адаптуючої діяльності. Така система надає можливості для коригування власної освітньої траєкторії, зокрема планування самостійної діяльності, регулювання темпу навчання.

Ю.Л. Радченко розглядає А.н. як технологічну педагогічну систему форм і методів навчання, що сприяє ефективній індивідуалізації навчання, а також як соціально-орієнтовану, навчальну та розвивальну модель цілеспрямованої взаємодії педагога, тих хто навчається і джерела інформації (Кремень, & Ковбасюк, 2014).

О.І. Ляшенко вважає, що особливістю такої системи є диференціація навчання залежно від рівня знань і вмінь учня та його пізнавального досвіду,

індивідуальних особливостей сприйняття навчального матеріалу, здібностей до розв'язування завдань різної складності тощо. За таких умов відбувається перехід від найпростішого алгоритму вивчення одного й того ж навчального матеріалу всіма учнями до складного алгоритму генерування змісту й методів навчання, коли різні учні досягають запланованих результатів різними способами організації освітнього процесу, у різному темпі й на основі різних варіацій подавання навчального матеріалу. Таким підходом передбачено: оцінювання готовності учня до набуття предметної компетентності відповідно до попереднього рівня знань і набутого ним досвіду, індивідуальних особливостей навчальної діяльності, глибини оволодіння компетентностями; вибір подальших кроків залежно від правильності виконання завдань; формування системи завдань для контролю знань і вмінь учнів; зіставлення набутих знань і компетентностей із запланованими очікуваними результатами; можливість доповнення форм і методів навчання та наявних інформаційних ресурсів новими інструментальними й методичними засобами (Ляшенко, 2017).

На думку В.О. Пішванової, застосування адаптивних методів у закладах освіти є особливо актуальним в умовах диференціації вихованців за цілями, мотивацією, рівнем знань та соціально-культурного досвіду й коли спостерігається індивідуальна розподіленість у гіперпросторі. Автор зауважує, що метою створення адаптивної навчально-виховної системи є якомога повніше задоволення потреби в індивідуалізації з використанням технологій проблемних тестування й пізнавально-зацікавленої навігації у навчальному матеріалі. Специфіка А.н. передбачає формування вміння гнучко реагувати на соціокультурні зміни у громадянському середовищі (Пішванова, 2015, с. 180).

Л-ра: Кремень, В.Г., Ковбасюк, Ю.В. (Ред.). (2014). Освіта дорослих: енциклопедичний словник. Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. При Президентові України (та ін.). К.: Основа; Ляшенко, О.І. (2017).

Адаптивне навчання як ознака сучасних дидактичних систем. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714982/1/anotovani_2017-pages-57-58.pdf;

Пішванова, В.О. (2015). Принципи адаптивного навчання. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*, 1 (24). URL: <https://cutt.ly/uENTMBG>.

Ю.В. Грищенко

Академічна доброчесність у сфері педагогічної освіти – законодавчо врегульована норма професійної діяльності науково-педагогічних працівників та здобувачів педагогічного фаху, що полягає у дотриманні принципів об'єктивності, чесності, самостійності під час виконання професійних функцій, оцінювання результатів освітньої чи наукової діяльності.

Основні вимоги до А.д. викладено у Ст. 42 Закону України «Про освіту» (2017), відповідно до якого А.д. визначається як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Дотримання А.д. педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає: посилення на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням А.д. здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання. Дотримання А.д. здобувачами освіти передбачає: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливим освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їх

індивідуальних потреб і можливостей); посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації (Закон України «Про освіту». Стаття 42).

Згідно з визначенням Міжнародного Центру Академічної доброчесності (ICAI, 2013) це поняття у широкому розумінні розглядається у взаємодії з дотриманням академічною спільнотою принципів, що базуються на таких фундаментальних цінностях, як чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, мужність за будь-яких обставин та у будь-яких умовах (Глосарій. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020).

А. Артюхов вважає, що основною причиною академічної недоброчесності у вітчизняній вищій школі є те, що члени академічної спільноти не мають стандарту академічної поведінки, не має також і межі неприйнятної академічної поведінки. Утвердження принципів А.д. є доволі непростим процесом, який передбачає не лише окреслення, фіксацію, але й свідоме та вільне прийняття цих принципів усіма членами академічної спільноти. Наявність доброї волі, просвітницького ентузіазму, впевненості у своїй правоті в адептів А.д., у поєднанні із сучасними інформаційними технологіями, дозволяють прискорити цей процес у часі та розширювати коло ідейних прихильників цих принципів. Публічне прийняття принципів А.д. має стати прикладом позитивної зміни суспільної свідомості та важливим кроком до системного запровадження високих стандартів навчальної та науково-дослідної діяльності в освітніх закладах України (Artyukhov, 2017, p. 34-39).

Нині в Україні у напрямі утвердження А.д. в освітньо-науковому просторі здійснюються вагомі заходи: кожен заклад освіти чи наукова

установа розробляє Кодекс етики вченого або педагогічного працівника; упроваджується практика перевірки на плагіат наукових чи навчально-методичних праць студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів, викладачів; з-поміж основних критеріїв оцінювання освітніх програм у межах їх акредитації на різних рівнях (бакалаврському, магістерському, докторському) є дотримання всіма учасниками освітнього процесу норм А.д. тощо.

Л-ра: Artyukhov, A. (2017). Academic integrity in Ukrainian higher education: values, skills, actions. *Business Ethics and Leadership*, 1, issue 1, 34-39.; Глосарій. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://cutt.ly/aEZZ8kD>; Закон України «Про освіту». Ст. 42 «Академічна доброчесність». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page3>; Рекомендації з академічної доброчесності для закладів вищої освіти, розроблені у межах Проекту сприяння академічної доброчесності в Україні – SAIUP за підтримки Посольства США. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#n211>; Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>; Фінікова, Т.В., & Артюхова, А.Є. (Ред.). (2016). Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. Київ: Таксон.

М.П. Вовк

Академічна мобільність у сфері педагогічної освіти – створення можливостей для професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти, що передбачає використання ресурсів в умовах формального, неформального та інформального навчання в Україні і за кордоном. У «Національному освітньому глосарії» (2014) А.м. визначається як можливість учасників освітнього процесу навчатися,

викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі / закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами. У Законі України «Про вищу освіту» А.м. набула уніфікованого дефінітивного визначення як «можливість навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому навчальному закладі на території України чи поза її межами, без відрахування чи звільнення з основного місця навчання чи роботи» (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Науковці відзначають, що за місцем реалізації права на А.м. розрізняють: внутрішню А.м. (реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у закладах вищої освіти (наукових установах) – партнерах в межах України) і міжнародну А.м. (реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у закладах вищої освіти (наукових установах) – партнерах поза межами України, а також іноземними учасниками освітнього процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах (наукових установах)). Основними видами А.м. є: ступенева мобільність – навчання у закладі вищої освіти, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом (документами) про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше закладів вищої освіти; кредитна мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та/або відповідних компетентностей, результатів навчання (без здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи), що будуть визнані у вищому навчальному закладі постійного місця навчання вітчизняного чи іноземного учасника освітнього процесу. При цьому загальний період навчання для таких учасників за програмами кредитної мобільності залишається незмінним (Корчова, 2017).

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII
URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Захарченко, В.М.,
Калашнікова, С.А., Луговий, В.І., Ставицький, А.В., Рашкевич, Ю.М., &
Таланова, Ж.В. (2014). Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-е вид.,
перероб. і доп. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 9-10; Корчова, Г.Л.
(2017). Академічна мобільність здобувачів в умовах сучасного освітнього
процесу. *Актуальні проблеми вищої педагогічної освіти. Вісник. Педагогічні
науки*, 144, 58-69. URL: [www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis).

М.П. Вовк

Академічна свобода педагогічного працівника – це свобода у виборі індивідуальної траєкторії професійного розвитку, здійснення пізнавальної, дослідницької, інноваційної діяльності у певному закладі освіти – вищої, фахової передвищої, післядипломної, середньої, позашкільної, центрах освіти дорослих на основі принципу свободи, врахування індивідуальних і інтелектуальних, творчих потреб тощо. Витоки А.с. С. Гончаренко пов’язує з наявністю в певну епоху привілеїв для дослідників з боку церкви чи світських владик, пізніше – відповідно до державних законів, що відіграло прогресивну роль, забезпечуючи певну незалежність науки від теології. А.с., на думку науковця, – право викладачів вищих навчальних закладів, зокрема університетів, проводити навчальну й наукову роботу, керуючись своєю совістю, без обмежень з боку держави чи церкви, а також право студентів на самоврядування й на організацію занять на власний розсуд (Гончаренко, 1997, с. 8).

Відповідно до Законів України «Про вищу освіту» (2014) і «Про освіту» (2017) А.с. розглядається у двох контекстах: як право учасників освітнього процесу на А.с. та право закладу освіти на автономію – інституційну, фінансову тощо. У Законі України «Про вищу освіту» (2014)

А.с. визначається як самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, установлених законом.

Л-ра: Гончаренко, С. (1997). Український педагогічний словник. К.: «Либідь». URL: <https://cutt.ly/4EZXenu>; Губерський, Л.В. (Ред.). (2018). Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE). К.: ВПЦ «Київський університет»; Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

М.П. Вовк

Акмеологічний підхід у педагогічній освіті – методологічний підхід у педагогічній освіті, що ґрунтується на ідеї неперервного розвитку професіоналізму вчителя шляхом використання ресурсів формальної, неформальної та інформальної освіти. С. Гончаренко обґрунтував цілісне визначення А. як науки, яка вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на ступені її професійної зрілості. Основна галузь досліджень А. пов'язана з вивченням професіоналізму як вищого ступеня розвитку людини. Об'єкт А. – професіоналізм педагогічної, інженерної, медичної, військової, спортивної та іншої діяльності людей. Предмет А. – об'єктивні (якість одержаного виховання і освіти) і суб'єктивні (талант, здібності людини) фактори, які сприяють досягненню вершин професіоналізму, а також закономірності в організації навчання спеціалістів. Учений акцентує увагу на понятті «професіоналізм», що формується під впливом двох чинників – об'єктивних і суб'єктивних. Домінантою А.п. є

категорія «професіоналізм». Г. Данилова доводить, що «у період становлення теорії акмеології стало очевидним, що ця категорія повинна повністю відповідати вимогам важливого методологічного принципу А. та психології – єдності особистості та діяльності (раніше здійснювалась орієнтація лише на діяльнісний аспект). Цілеспрямований процес розвитку особистісних якостей, здібностей, задатків та формування професійної майстерності в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти є пріоритетним напрямом досягнення високого рівня професіоналізму. Водночас процес становлення професіоналізму особистості визначається спектром здобутків, результатами власної діяльності, які належно оцінені іншими людьми: фахівцями у певній галузі, учнями, вихованцями. Адже саме соціум, професійне оточення здатне осмислити, інтерпретувати, практично застосувати результати професійної майстерності певної особистості, у подальшому практично розвивати її ідеї, гіпотези тощо. Оцінювання професіоналів-однодумців є необхідним критерієм професійної майстерності певної особи. У цьому аспекті особливо важливий творчий процес (науковий, дослідницький тощо), що зумовлює певні професійні досягнення, визначає відповідні кроки до досягнення успіху, професіоналізму. Тому акмеологи однією з центральних категорій означеного підходу вважають творчість, яку розглядають як «фундамент самовдосконалення професіоналізму суб'єкта діяльності. Творчість – головний спосіб формування професіоналізму, майстерності і є їх основним критерієм. Творчість – найважливіший спосіб сходження людини до індивідуальності, реалізації їх творчого потенціалу (Г. Данилова, 2010).

Л-ра: Гончаренко, С.У. (2011). Український педагогічний словник. Вид.2. Рівне: Волинські обереги; Данилова, Г.С. (2010). Творчість як феномен акмеологічного самовдосконалення професіоналізму викладача ВНЗ. *Проблеми освіти*, 63. Ч. 1. К: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України; Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Філіпчук, Н.О.,

Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика. К. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718748/>

М.П. Вовк

Акредитація освітніх програм з освітніх, педагогічних наук – процес оцінювання якості підготовки фахівців на бакалаврському, магістерському рівнях, на рівні підготовки докторів філософії у галузі 01 «Освіта / педагогіка» відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). А.о.п. здійснюється у закладах вищої освіти, наукових установах з 2019 р. Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) або іншими міжнародними агентствами відповідно до Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), статуту НАЗЯВО, Положення про акредитацію освітніх програм, за якими реалізується підготовка здобувачів вищої освіти (2019) та ін.

Згідно з основними вимогами, викладеними у Положенні про А.о.п., за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, метою акредитації є:

- 1) встановлення відповідності якості освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою визначеним цим Положенням критеріям;
- 2) допомога закладам вищої освіти у визначенні сильних і слабких сторін освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою;
- 3) надання усім заінтересованим сторонам інформації про якість освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою;
- 4) посилення довіри до вищої освіти в Україні;
- 5) сприяння інтеграції українських закладів вищої освіти до Європейського простору вищої освіти.

Критерії застосовуються з урахуванням стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти для підготовки відомостей про

самооцінювання, а також Національним агентством, його галузевими експертними радами та експертами під час проведення акредитації (Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2019).

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19>; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

М.П. Вовк

Аксіологія (від гр. *axios* – цінний, *logos* – поняття, смисл) – вчення про цінності. А. парадигма в культурі визначає існування людини як вищої цінності буття. А. підхід у педагогічній освіті зумовлений філософсько-педагогічною стратегією, що показує шляхи розвитку ціннісного ставлення педагога до оточуючого світу і соціуму; до особистісних цінностей тих, хто навчається, педагогічної діяльності та виховання їхньої особистості та використання педагогічних ресурсів для ціннісного розвитку особистості. Перспективи вдосконалення системи педагогічної освіти виявляються у А. потенціалі, який визначається системою цінностей особистості, спрямованих на майбутнє і пов'язаних з її власними зусиллями, власною активністю, розумовими здібностями.

Вивчення А. професіоналізму сприяє формуванню розумінню педагогом значущості власної професії, спонукає його до пошуку шляхів

власного професійного вдосконалення, підвищення педагогічної майстерності.

Л-ра: Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Філіпчук, Н.О., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика: монографія. К. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718748/>; Колесникова, И.А. (Ред.). (2003). Основы андрагогики: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 391–392.

С.О. Соломаха

Андрагогічні засади педагогічної освіти – сукупність професійних знань, компетентностей, уявлень, норм і переконань педагогів щодо особливостей цілеспрямованого процесу стимулювання, виховання, навчання й удосконалення дорослої людини під час професійної підготовки і перепідготовки, що інтегрує досвід індивідуального, творчого, особистісно орієнтованого підходів.

У сфері неперервної освіти освіта дорослих має свій категоріальний апарат, ключовою дефініцією якого є термін «андрагогіка». Методологія вищої та післядипломної педагогічної освіти ґрунтується на положеннях андрагогіки – науки про навчання дорослих. Андрагогіка має інтегративний характер, тому що акумулює знання психології, педагогіки, акмеології, аксіології та спрямовує їх на розвиток дорослого, його творчу самореалізацію. Андрагогіка (від грець. Άρως – доросла людина і άυφρη – керівництво, виховання) – педагогіка дорослих, одна з педагогічних наук, що займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти й виховання дорослих. Андрагогіка як наука про освіту дорослих навчає дорослу людину з базовою освітою швидко адаптуватися до всіх суспільних перетворень, змін на ринку праці та освітніх трансформацій, сприяє її професійному зростанню у процесі

підвищення кваліфікації чи перекваліфікації, забезпечує різні шляхи самовдосконалення та самоосвіти фахівця, керує виховними процесами, що впливають на рівень його загальної та професійної культури.

Поняття «педагогіка» і «андрагогіка» мають спільну грецьку етимологію. Перше дослівно означає «веду, виховую дитину», друге – «керую, виховую дорослу людину». Визначаючи сутність і основні параметри освіти за характером стосунків суб'єктів процесу, дослідники і практики післядипломної освіти (О. Аніщенко, І. Зязюн, С. Змеєв, Н. Клокар, Л. Лук'янова, А. Кузьмінський, О. Огієнко, Т. Сорочан та ін.) наголошують на суттєвих відмінностях у «педагогічній» і «андрагогічній» моделях. Л. Лук'янова виокремлює дві моделі навчання дорослих: педагогічну й андрагогічну. У першій, – наголошує вона, – домінуюче становище має той, хто навчає: «Саме він визначає практично усі параметри процесу навчання: цілі, зміст, форми, засоби й джерела інформації. Той, хто навчається, займає підлеглу, залежну позицію й водночас не має можливості суттєво впливати на планування й оцінювання процесу навчання» (Лук'янова, 2012, с. 326-333).

У педагогічній моделі домінуюче становище належить викладачеві, який визначає всі основні параметри: цілі, зміст, форми, методи. Той, хто навчається, має підпорядковане, залежне становище і не має можливості серйозно впливати на планування, оцінювання і корекцію процесу навчання. Основне завдання учня у цьому випадку – сприймання і засвоєння переданого йому соціального досвіду. Відповідно весь технологічний ланцюжок зорієнтований в основному на педагога.

Педагогічна модель навчання є традиційною для вітчизняної системи вищої та післядипломної педагогічної освіти. Ця модель – це діяльність того, хто навчає, і того, хто вчиться, при якій: а) той, хто навчає, займає домінуюче положення, визначає всі параметри процесу навчання (цілі, зміст, форми і методи, засоби і джерела навчання); б) той, хто вчиться в силу об'єктивних

факторів (несформованості особистості), залежності економічного і соціального становища, малого життєвого досвіду, відсутність серйозних проблем, для розв'язання яких потрібно вчитися) займає підлегле, залежне становище і не має можливості серйозно впливати на планування і оцінювання процесу навчання. Його участь у реалізації процесу навчання достатньо пасивна, його основна роль – сприймання соціального досвіду, який передає той, хто навчає (Змеев, 2003. с. 183).

На відміну від педагогічної, в андрагогічній моделі тому, хто навчається, належить провідна роль. Доросла людина прагне до самореалізації, самостійності, самоуправління. Вона володіє певним життєвим (побутовим, соціальним, професійним) досвідом. Тому їй розраховує на невідкладне використання одержаних нових умінь і навичок. Її навчальна діяльність значною мірою визначається часовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами, які можуть обмежувати процес навчання, що має бути організованим і активним у сумісній діяльності з викладачем на всіх етапах планування, реалізації, оцінювання і певною мірою – корекції його власного освітнього процесу.

Якщо предметом сучасної педагогіки є процес спрямованого розвитку особистості в умовах її виховання, навчання, освіти, то предметом андрагогіки є процес удосконалення дорослої людини шляхом стимулювання і спрямування її самовиховання та самоосвіти. До основних понять андрагогіки належать: освіта, самоосвіта, виховання дорослих, а також удосконалення особистості дорослої людини, стимулювання та спрямування процесів виконання, освітні послуги, технології навчання дорослих.

Сутність функцій андрагогіки полягає у виконанні завдань, що висуває перед нею суспільство, і відповідно до цього вона практично реалізує такі провідні функції: загальнотеоретичну, інформаційну, прогностичну, критичну, виховну, пізнавальну, світоглядну, практичну, організаційно-технологічну, управлінську та інші.

За андрагогічного підходу здійснюється найдавніша формула навчання: *non scholae, sed vitae discimus* – учимося не для школи, а для життя. Основне положення андрагогіки, на відміну від традиційної педагогіки, полягає в тому, що провідну роль у процесі навчання відіграє не той, хто навчає, а той, кого навчають. Функцією освіти в цьому випадку є надання допомоги тому, хто навчається у виявленні, систематизації, формалізації особистого досвіду останнього, коректуванню й поповненню його знань. У цьому випадку відбувається зміна пріоритетності методів навчання.

Під час навчання за педагогічною моделлю ті, хто навчаються, орієнтуються на придбання знань у запас, знаючи, що більшість із них, якщо їм знадобляться їм у житті – то пізніше. Метою тих, хто навчає, стає передача якомога більшого обсягу знань, умінь, навичок «на запас», без конкретного зв'язку із практичною діяльністю. Курс навчання будується за розділами навчальних дисциплін, виходячи з логіки певного предмету. У межах андрагогічної моделі слухачі прагнуть до негайного застосування отриманих знань і вмінь, щоб стати більш компетентними в рішенні будь-яких проблем. Навчання базується на основі розвитку певних аспектів компетенції тих, хто навчається, й орієнтується на рішення їх конкретних життєвих завдань. Їхня діяльність полягає у набутті тих конкретних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, які необхідні їм для вирішення життєво важливої проблеми. Діяльність викладача зводиться до надання допомоги студенту у набутті необхідних йому знань, умінь, навичок і особистісних якостей. Навчання будується за міждисциплінарними модулями (блоками) (Змеєв, 2007, с. 91). Андрагогічна модель навчання не є протилежною принципам педагогічної моделі навчання. Ці дві моделі залежать від цілей, змісту, умов навчання, рівня самосвідомості й відповідальності, обсягу й характеру життєвого досвіду та попередньої підготовки.

А.п. у педагогічній освіті дозволяє виокремити ті методи освіти дорослих, що найбільшою мірою підвищують мотивацію навчання, сприяють

розвитку професійної компетентності. Вони мають забезпечувати проблемно-рефлексивний підхід у навчанні, моделювати складні професійні ситуації. Це створює передумови для діалогу з дорослим у процесі навчання, ставить його в позицію дослідника, який виробляє власні рішення. Такий підхід сприяє подоланню негативних тенденцій освіти дорослих. Педагогічна освіта у вищих та післядипломних закладах потребує андрагогічної компетентності викладачів і методистів, які з ними працюють. Їхня функція все більше змінюється – від передачі знань до фасилітації, тобто допомоги дорослим у саморозвитку та самореалізації. Посилюється значення консультування, що ґрунтується на партнерських стосунках, є формою індивідуальної роботи з дорослим.

А.п. у вищій та післядипломній педагогічній освіті виявляється у посиленні особистої зорієнтованості: активізації у системі навчання генеративності та творчого потенціалу фахівця, його професійного зростання, що передбачає й якісні зміни, досягнення післядипломної освіти у процесі пошуку фахівцем професійної досконалості, вищого рівня розвитку особистості в середній дорослості, що, водночас, виявляється в акмеологічних складових професіоналізму його виробничої діяльності, дотриманні норм моралі, продовженні власної післядипломної освіти тощо.

А.п. базується на специфічних принципах – найбільш загальних ідеях і теоретичних положеннях щодо організації процесу навчання дорослих людей. Зокрема С.Змеєв визначив основні андрагогічні принципи, що покладені в основу теорії навчання дорослих:

1. Пріоритет самостійного навчання. Самостійна діяльність тих, хто навчається, є основним видом навчальної роботи дорослих учнів. Під самостійною діяльністю розуміємо не проведення самостійної роботи як виду навчальної діяльності, а самостійне здійснення організації процесу навчання.

2. Принцип спільної діяльності передбачає спільну діяльність тих, хто навчається, з тими, хто навчає, а також з іншими учасниками щодо планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу навчання.

3. Принцип опори на досвід того, хто навчається. Згідно з цим принципом життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід того, хто навчається, використовується як одне з джерел навчання самого учня і його товаришів.

4. Індивідуалізація навчання. Відповідно до цього принципу кожен, хто навчається, спільно з тим, хто навчає, а в деяких випадках і з іншими учнями, створює індивідуальну програму навчання, що орієнтована на конкретні освітні потреби і цілі навчання і враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості того, хто навчається.

5. Системність навчання. Цей принцип передбачає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання і оцінювання результатів навчання.

6. Контекстність навчання. Відповідно до цього принципу навчання спрямоване на конкретні, життєво важливі для дорослого цілі, орієнтоване на виконання ним соціальних ролей або вдосконалення особистості, будується з урахуванням професійної, соціальної, побутової діяльності того, хто навчається, його просторових, часових, професійних, побутових факторів або умов.

7. Принцип актуалізації результатів навчання. Даний принцип передбачає невідкладне застосування на практиці набутих дорослим учнем знань, умінь, навичок, якостей.

8. Принцип елективності навчання передбачає надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання, а також тих, хто з ним навчається.

9. Принцип розвитку освітніх потреб. За цим принципом оцінювання результатів навчання здійснюється, по-перше, шляхом виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу і визначення тих матеріалів, без засвоєння яких не можливе досягнення поставленої мети навчання; по-друге, процес навчання будується за цілями формування у тих, хто навчається, нових освітніх потреб, конкретизація яких здійснюється після досягнення певної цілі навчання.

10. Принцип усвідомленості навчання означає усвідомлення тим, хто навчається, і тим, хто навчає, всіх параметрів процесу навчання і своїх дій щодо організації процесу навчання (Змеев, 2007, с. 94-95).

Специфіка А. принципів полягає у єдності трьох середовищ – навчального (у ньому безпосередньо відбувається навчання у формі роботи над навчальним матеріалом, курсів під керівництвом викладача); професійного (у ньому навчання поєднане з професійною діяльністю і здійснюється у специфічних формах, пов'язаних з її аналізом і застосуванням засобом навчальних матеріалів і освітніх технологій); соціального (у ньому навчання впливає на формування нових цінностей життя і діяльності шляхом участі дорослих в організованих процесах комунікації) (Лук'янова, & Аніщенко, 2014, с. 75-76).

А. принципи навчання можна застосовувати, якщо ті, хто навчається, незалежно від віку, виявляють відповідальне ставлення до навчання, до його організації і результатів. Високий рівень самосвідомості і відповідальності людини – це перша умова, за якої можливе використання андрагогічних принципів навчання. Інша умова – наявність життєвого досвіду в того, хто навчається. Це одна з основних ознак дорослості людини.

Важливо враховувати у процесі педагогічної освіти андрагогічні складові роботи з дорослими. Зміст і структура А.з.п.о. містять: вимоги до діяльності, принципи, форми і методи організації професійної підготовки й перепідготовки педагогів й умови їх ефективного застосування (врахування

індивідуальних особливостей, перебудову техніки взаємодії викладача зі студентами, слухачами, самостійне навчання, спільну діяльність, опору на життєвий і професійний досвід, розвиток освітніх потреб тощо).

Л-ра: Лук'янова, Л.Б. (2012). Внутрішньофірмове навчання як складова неперервної професійної освіти. Психологічні та педагогічні проблеми педагогічної дії. Ч. 2. Х.: НТУ «ХПІ».; Змеев, С.И. (2003). Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых. М.: ПЕР СЭ; Лук'янова, Л.Б., & Аніщенко, О.В. (2014). Освіта дорослих: короткий термінологічний словник. К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.

С.О. Соломаха

Арт-терапія у педагогічній освіті – вид психологічної корекції, спрямований на покращення психічного та емоційного стану тих, хто навчається, і тих, хто навчає, за допомогою різних видів мистецтва. До видів А.т. відносять: образотворче мистецтво, ліплення, арігамі, казкотерапію, бібліотекотерапію, пісочну терапію, музикотерапію, ігротерапію, кінотерапію, драматерапію, анімаційну терапію, фотографію та ін.

Засновником А.т. є британський художник Адріан Хілл (1895–1977), який у 1942 р. вперше використав термін арт-терапія, а у 1945 р. опублікував художню книгу «Мистецтво проти хвороб». Автор методу довів, що за допомогою мистецтва, зокрема образотворчого, через самовираження і самопізнання хвора людина швидше одужує, покращується її психоемоційний стан, зникає депресія.

А.т. використовують у підготовці майбутніх педагогів, що сприяє творчій взаємодії викладача та студентів; розвитку професійної креативності; створює умови для організації діалогу, забезпечення рівноправності, емоційної причетності до проблематики студентів, активно-творчого типу освітнього процесу, надає йому ігрового характеру; забезпечує позитивний

зворотний зв'язок; призводить до живого, конструктивного, комфортного та безпечного союзу викладача та студента (Донченко, 2017, с. 37-38).

І.А. Зязюн виокремлює декілька рівнів А.т. в освіті:

- на рівні технології – використання специфічних арт-терапевтичних засобів, технік, методів, що приводить до змін в практиці педагогічної дії;
- на рівні педагогічної дії – введення арт-терапії як самостійної дисципліни (спецкурс, спецпрактикум і ін.) в зміст освіти студентів і післявузівську підготовку вчителів, що сприятиме розвитку теоретичної бази педагогічної освіти;
- на рівні концепції – включення інтердисциплінарної бази арттерапії в педагогіку. Цей рівень характеризується зміною самої концепції підготовки вчителів до професійної діяльності, розробкою нового підходу у сфері освіти (Зязюн, 2008, с. 13).

А.т. може виявлятися у наступних формах: окремі лекційні і практичні заняття, спецсемінари і спецкурси, курсові і дипломні роботи, консультації, арттехніки – демонстраційні майстерні, різні форми позанавчальної діяльності, зокрема арттерапевтичні групи, арт-терапевтичний театр, волонтерські практики, робота в якості арттерапевтів і супервізорів (Зязюн, 2008, с 13).

Л-ра: Гайструк, Н.А. (2014). АРТ-терапія: від світового досвіду до національних пріоритетів. *Мистецтво лікування*, 2, с. 57-60; Донченко, О.С. (2017). Арт-терапія як засіб розвитку професійної креативності майбутніх вихователів дошкільного навчального закладу у процесі фахової підготовки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Психологія»*, 5; Зязюн, І.А. (2008). Педагогічна арт-терапія як естетична фасцинація. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 16. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця».

Ю.В. Грищенко

Аспірант (лат. – той, хто прагне до чого-небудь) – здобувач вищої освіти на третьому (освітньо-науковому / освітньо-творчому) рівні, підготовка якого здійснюється за освітньо-науковими програмами у закладах вищої освіти або наукових установах і спрямована на розвиток його методологічної культури, практичних умінь, викладацької майстерності у певній галузі знань. Основна професійна місія А. – здійснити дисертаційне дослідження з певної наукової проблеми, яке стане інновацією у відповідній науковій галузі. Підготовка А. реалізується відповідно до Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про науково-технічну діяльність», Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), Національної рамки кваліфікацій тощо.

А., який навчався на освітній програмі у закладі вищої освіти чи науковій установі, по завершенню навчання має отримати академічну довідку про навчання, у разі дотримання вимог має право подавати дисертаційну роботу на обговорення у межах фахового семінару і за його рекомендацією – на спеціалізовану раду для захисту. Статус А. втрачається за підсумками захисту роботи у спеціалізованій вченій раді. У сфері педагогічної освіти А. навчаються за спеціальностями у галузі 01 Освіта, педагогіка у межах реалізації освітньо-наукових програм у закладах вищої освіти або в наукових установах.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL:

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. №261 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>

М.П. Вовк

Бакалавр – здобувач вищої освіти на першому (бакалаврському) освітньому рівні, підготовка якого здійснюється за освітніми програмами у закладах вищої та фахової передвищої освіти і спрямована на здобуття кваліфікації відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Підготовка Б. реалізується відповідно до Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Національної рамки кваліфікацій тощо. Загальні і фахові компетентності, предметні результати підготовки Б. у закладах вищої і фахової передвищої освіти вміщують розроблені Міністерством освіти і науки стандарти вищої освіти. Крім того, в освітніх програмах, за якими здійснюється підготовка Б., окреслено специфічні компетентності та предметні результати, зважаючи на специфіку й унікальність певної програми.

У педагогічній сфері підготовка Б. реалізується у відповідній галузі та за спеціальністю, за результатами навчання фахівці отримують педагогічну кваліфікацію з певного фаху. Зокрема кваліфікацію «вчитель музичного мистецтва» отримують Б. у галузі 02 «Культура і мистецтво» зі спеціальності 025 «Музичне мистецтво», кваліфікацію «вчитель української мови і літератури» – у галузі 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія», у галузі 01 «Освітні, педагогічні науки» зі спеціальності 014 «Середня освіта» (Українська мова і література) тощо.

Відповідно до Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) завданням першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих педагогічних працівників для дошкільної освіти, початкової та базової середньої освіти, позашкільної освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, спеціалізованої початкової мистецької освіти, які здатні вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми навчання, виховання та розвитку (у тому числі, такі, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов), що передбачає застосування певних теорій та методів відповідних наук. Особливим завданням першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка педагогічних працівників для забезпечення потреб базової середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти та спеціалізованої початкової мистецької освіти. Особи з першим (бакалаврським) рівнем вищої педагогічної освіти мають заохочуватись до здобуття другого (магістерського) рівня вищої педагогічної освіти, передусім у межах системи безперервного професійного розвитку з відривом або без відриву від професійної діяльності (зокрема, шляхом неформальної освіти та визнання набутих результатів навчання в системі формальної освіти).

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: [://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text); Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>; Затверджені Стандарти вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>; Стандарти і рекомендації щодо

забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

С.В. Ходаківська

Бриколаж в освіті (франц. *bricolage* – зроби сам) – технологія, яка спрямована на використання в освітньому процесі (на уроці) будь-яких існуючих предметів або створених власними руками, окрім наочних посібників і підручників. Цей метод передбачає творчість, креативність, педагога, що дозволить йому за допомогою простих підручних засобів цікаво і зрозуміло розкрити новий матеріал, розвиваючи у дітей нестандартне мислення.

Уперше термін «бриколаж» було введено до наукової термінології французьким ученим Клодом Леві-Стросом у книзі «Неприборкана думка» (*La Pensée sauvage*, 1962), який спробував перенести цей термін з ігор, де він позначав певний не зумовлений логікою та неочікуваний рух, до антропології, де Б. став важливою характеристикою первісного мислення (Дирда, 2020).

Науковці розглядають Б. також як джерело альтернативної освіти. Зокрема чеський дослідник С. Губік зазначає, що «Б. – це процес розшифрування прихованих культурних кодів, які, зазнавши відповідного зовнішнього втручання, перетворюються в альтернативний освітній процес і можуть ініціювати бажані імпульси до соціальної і культурної мобілізації особистості, громади, регіону» (Hubík, 1997).

Б. використовується у різних сферах діяльності людини, зокрема в музиці (гра на пляшках, ложках, бокалах та ін.), образотворчому мистецтві (колаж), програмуванні, соціології та ін. У 2014 р. британські вчені відзначили Б. як одну з десяти інновацій, що впливають на розвиток освіти.

Л-ра: Дирда, О. (2020). Бриколаж в освіті: що? коли? як? URL: <https://junist.com.ua/images/polozhennya/Brykolazh.pdf>; Елсуков, А.Н. (2012). Бриколаж в структурах соціального конструювання. *Соціологія*. Минск: БГУ.; Hubík, S. (1997). Mass Bricolage as a Source of Alternative Education. *Czech Sociological Review*, 1.

Ю.В. Грищенко

Булінг (анг. *bully* – хуліган, забіяка) – це психологічний, фізичний або інший негативний вплив на дитину, який полягає у її приниженні з метою самоствердження або домінування іншої особи або групи осіб. Нині Б. поширюється завдяки розвитку електронних комунікацій, особливо серед дітей підліткового віку.

Ознаками Б. є систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі; наслідки у вигляді психічної або фізичної шкоди, приниження, страху, тривоги, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Види Б.: фізичний (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, нанесення тілесних пошкоджень); психологічний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміка обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж); економічний (крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей, вимагання грошей); сексуальний (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти); кібербулінг (приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв). Якщо батьки помічають зміни у поведінці своєї дитини (роздратованість, пригніченість, замкнутість), слід її

викликати на відверту бесіду, з метою запобігання порушення психічної і фізичної рівноваги. З іншого боку, якщо батьки дізнаються про скоєні їх дитиною певні дії, які можна класифікувати як Б., необхідно зрозуміти мотивацію такої поведінки, пояснити про наслідки та відповідальність за вчинення протиправних дій. З метою запобігання і протидії Б. у 2019 р. в Україні було прийнято закон, яким встановлено адміністративну відповідальність за його вчинення (штраф від 850 до 1700 грн. або громадські роботи від 20 до 40 годин).

Важлива роль у запобіганні Б. у закладах освіти належить педагогам, які повинні проводити роз'яснювальну роботу серед учнів, залучати до такої роботи працівників Національної поліції та ін. Педагогічний колектив закладу повинен створити безпечне освітнє середовище, зокрема:

- розробляє, затверджує та оприлюднює план заходів, спрямованих на запобігання та протидію Б.;
- вживає відповідних заходів якщо прояви Б. відбуваються у освітньому закладі;
- забезпечує педагогічну підтримку учням, які вчинили Б., стали його свідками або постраждали від Б.;
- повідомляє відповідним органам про випадки Б. в закладі освіти (Що таке боулінг..., 2019).

Л-ра: Що таке булінг, як його розпізнати та як діяти сторонам конфлікту? Консультація Міністерства юстиції в межах проєкту «Я маю право». (2019). URL: <https://cutt.ly/REZXnB3>

Ю.В. Грищенко

Вебінар – форма навчальної онлайн-зустрічі, що може проходити у формі тренінгу, лекції, відеоконференції, практичного заняття та ін. Такий формат дозволяє отримувати інформацію, обмінюватися досвідом за допомогою використання сучасних гаджетів з доступом до інтернету незалежно від місця перебування учасників. Під час В. може використовуватися система голосувань і опитувань, що розширює можливості взаємодії спікера зі слухачами.

Основні правила організації В.:

– організатор забезпечує реєстрацію учасників, розсилаючи відповідне посилання;

– після реєстрації організатор розсилає на електронну пошту учасників нагадування про дату і час проведення заходу (розсилка відбувається за добу і за годину до заняття);

– після приєднання учасників до конференції на екрані з'являється невелике вікно з відеотрансляцією ведучого, великий екран для презентації, чат, в якому учасники можуть надавати необхідну інформацію (наприклад, посилання на певні джерела), задавати запитання, дописувати коментарі та ін.;

– найчастіше для проведення В. використовуються сервіси, для яких необхідним є лише підключення до інтернету.

Сервіси, що використовуються для проведення В.:

FREECONFERENCECALL.COM – безкоштовна платформа для проведення відеоконференцій, онлайн-нарад з можливістю підключення до 1000 учасників, демонстрацією на екрані матеріалів, презентацій, завантаження файлів, за допомогою інструментів малювання виділяти важливі частини доповіді, надавати коментарі;

ZOOM – на безкоштовній основі організація В. з записом до 40 хвилин та участі до 100 користувачів. Учасники можуть не реєструватись, а просто

долучитись до відеокімнати організатора конференції, спілкуватись в чаті, ставити питання та додавати посилання, файли та ін. Цей ресурс дозволяє паралельно транслювати В. у Facebook і Youtube та робить автоматичну транскрипцію, яку можна завантажити собі додатково;

MICROSOFT TEAMS – додаток, що можна завантажити на свій комп'ютер або мобільний пристрій чи використовувати як веб-додаток. Більше можливостей надається у поєднанні з іншими сервісами Microsoft, особливо корпоративної пошти Office 365. Цей ресурс є безкоштовним. Тут є можливість проводити онлайн-аудіо, відео, веб-конференції, а також транслювати і записувати масштабні наради, вебінари для великої аудиторії (10 000 учасників);

WEBEX – безкоштовна версія цієї платформи дійсна протягом місяця і дає змогу робити записи відео В. до 40 хвилин, що можуть подивитись до 100 учасників кожної зустрічі, зберігання можливе на хмарному сховищі до 1 Гб;

GOOGLE HANGOUTS – платформа дозволяє проводити відеоконференції та транслювати В. для широкої аудиторії, з можливістю паралельного ефіру в Youtube. Учасникам розсилають посилання на вебкімнату. Під час В. є опція взаємодії з учасниками: демонстрації програм, документів, презентацій та відео, чат;

MYOWNCONFERENCE – платформа, на якій встановлений безкоштовний безліміт на проведення В. і їх записів та кількість учасників обмежена до 20, максимум три ведучих (одночасно). Кількість пам'яті для завантаження та зберігання записів відео надається до 500 Мб (на кожен вебінар). Платформа відрізняється зручним інтерфейсом, широким набором інструментів для показу та простою реєстрацією;

CLICKMEETING – пробна безкоштовна версія Clickmeeting на 30 днів надає майже всі ті самі функції для проведення В., що і платні. Обмеження стосуються розміру аудиторії до 25 учасників, зберігання файлів до 500 Мб. На цьому ресурсі пропонується безліч інструментів та функцій: формування

запрошень, показ презентацій та маркерної дошки для записів, проведення тестів та опитувань, а також ведення чату з модеруванням секції запитання-відповіді (Сервіси для проведення вебінарів, 2020).

Л-ра: Сервіси для проведення вебінарів. Інтерньюз Україна. (2020).
URL: <https://cutt.ly/fEZXOAc>

Ю.В. Грищенко

Веб-квест (*англ. web* – всесвітня павутина; *quest* – поиск) – передача медіаджерела або завдання з елементами рольової гри для багатьох слухачів за допомогою інформаційних ресурсів Інтернету. Термін «В.к.» (WebQuest) був введений професором освітніх технологій Університету Сан-Дієго (США) у 1995 р. Автор займався розробкою інноваційних додатків Інтернету для застосування в освіті з різних предметів і рівнів навчання.

В.к. широко використовуються у сфері освіти, коли вчитель за допомогою інтернет-ресурсів готує завдання для учнів з посиланням на відповідні гіперпосилання. Ця інформація зберігається на певному веб-ресурсі, завдання може виконуватись індивідуально та групами учнів у вигляді веб-сторінок з певної теми.

За допомогою В.к. в учнів формуються навички критичного мислення, аналізу, виконання дослідницьких завдань, вміння пошуку і застосування веб-ресурсів для отримання інформації, здатність оцінити власний досвід.

Л-ра: Веб-квест. Описание деятельности. URL: <https://cutt.ly/yEZXF0B>; Кадемія, М.Ю., Ткаченко, Т.В., & Євсюкова, Л.С. (2011). Інноваційні технології навчання:словник-глосарій. Львів: Видавництво «СПОЛОМ»; Что такое веб-квест? URL: <https://cutt.ly/9EZXKJC>

Ю.В. Грищенко

Викладацька практика – практична складова підготовки майбутніх фахівців (магістрів, докторів філософії), що передбачена освітньо-професійними, освітньо-науковими програмами на другому (магістерському) і третьому (освітньо-науковому) рівнях освіти. Інші назви викладацької практики – асистентська, стажерська тощо. Зміст і структура програми, супровідні документи, положення про проходження В.п., обсяг відведених кредитів на її проходження врегульовуються на рівні закладу вищої освіти або наукової установи. У програмі В.п. викладено зміст програми, у якій розкриваються основні організаційні засади її проходження, етапи, форми і методи роботи, особливості планування та звітності за її результатами у межах реалізації освітньо-наукової програми. Як правило, випускові відділи (кафедри) надають зразки супровідних документів до проведення В.п.: угоди з закладом вищої освіти, що є партнером у реалізації практичної складової підготовки майбутніх педагогів, індивідуальних програм проходження викладацької практики, щоденника викладацької практики, звіту про проходження викладацької практики, а також методичні рекомендації для її успішного проходження і звітності.

Проходження В.п. у процесі підготовки педагогів є важливою практичною складовою, що дозволяє сформувати складові педагогічної майстерності майбутнього викладача-дослідника. Метою В.п. є формування здатності конструювати педагогічний процес на основі сформованості аналітичних, прогностичних, проєктивних і рефлексивних педагогічних умінь, які опосередковуються змістом і цінностями особистості викладача-дослідника. Завдання В.п.: оволодіти здатністю ефективно застосовувати основні психологічні і педагогічні концепції, положення, теорії у викладацькій діяльності; здатність бути наставником молодших колег у вдосконаленні викладацької діяльності; здатністю до професійного самоосвіти, самозростання, самореалізації у процесі викладацької роботи;

формування здатності до використання прийомів педагогічної майстерності, зокрема прийомів вербальної та невербальної комунікації; формування вміння вибудовувати педагогічну взаємодію на засадах співробітництва та партнерства; оволодіння технікою налаштування на педагогічну діяльність та технікою керування психічним самопочуттям; формування здатності до активного слухання; оволодіння прийомами та методами цілеспрямованого професійного вдосконалення.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19>; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

М.П. Вовк

Виховна практика – форма практичної підготовки майбутніх вчителів у закладах середньої освіти, дошкільної, позашкільної освіти з метою набуття досвіду організації виховної роботи з дітьми різних вікових категорій, що спрямовано на формування духовних, етичних, естетичних якостей молодого покоління. В.п. проводиться відповідно до навчальних планів підготовки вчителів певного фаху та з урахуванням специфіки освітньо-професійної програми, що реалізується у закладі вищої педагогічної освіти.

З-поміж завдань організації В.п. науковці, викладачі виокремлюють такі, як: вивчити конкретні умови організації педагогічного процесу в школі, скласти індивідуальний план роботи на період практики, який має охоплювати вивчення виховного аспекту навчально-виховного процесу в

закріпленому класі, системи виховних впливів на учнів, проведення навчально-виховної і дослідницької роботи; відвідати й обговорити уроки вчителів, звернути увагу на планування та реалізацію виховної мети уроків, що дасть змогу студентам усвідомити і побачити в дії основні положення теорії виховання, з якими вони ознайомилися в процесі вивчення загальної педагогіки; сформувані вміння визначати освітню, розвивальну, виховну мету уроку та реалізувати її у процесі проведення пробних уроків, скласти конспекти уроків і проводити уроки; ознайомитися з особливостями роботи класного керівника. Виконуючи завдання, студенти здійснюють педагогічний аналіз досвіду роботи вчителя-предметника та класного керівника (Онищенко, 2012).

Важливою складовою В.п. є проведення виховного заходу, виховних годин у ролі класного керівника. Важливо обрати актуальну проблему для організації виховного заходу, враховуючи зацікавлення учнів, їх індивідуальні й вікові особливості.

Різновидом В.п. є літня практика у таборі, основною метою організації якої, на думку О. Паскаль, є оволодіння вміннями організувати і проводити оздоровчу, соціально-виховну, просвітницьку діяльність, дозвілля дітей та підлітків в умовах неформальних груп, об'єднань, клубів, загонів; закріплення, розширення та поглиблення професійних знань, удосконалення вмінь та навичок, набутих під час попередньої практики; набуті досвід самостійної роботи з тимчасовим дитячим колективом, організувати життєдіяльність вихованців у дитячому оздоровчому закладі з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей; оволодіти різними формами та методами індивідуальної та групової діяльності в умовах дитячого оздоровчого табору; оволодіти технологіями організації та проведення колективних творчих справ і тематичних днів у дитячому оздоровчому таборі; оволодіти навичками індивідуального соціального впливу та соціального виховання тощо (Паскаль, 2014).

Л-ра: Нечепоренко, М.В. (2011). Виховна педагогічна практика студентів. Методичні рекомендації (для студентів, учителів, методистів, керівників педагогічної практики). Х.: ХНУ; Онищенко, Н. (2012). Організаційно-методичні засади педагогічної практики в системі професійного становлення майбутнього вчителя. URL: <https://cutt.ly/4EZXMME>; Паскаль, О.В. (2014). Організація супроводу соціально-педагогічної практики. Одеса: ПНПУ імені К.Д. Ушинського.

С.В. Ходаківська

Гейміфікація навчання (англ. *gamification* – ігровізація) – процес, спрямований на досягнення бажаних освітніх результатів за допомогою ігор, враховуючи побажання учнів та їх інтереси. Застосовується у шкільній і вищій освіті, на онлайн-курсах, курсах підвищення кваліфікації, тренінгах, мовних курсах та ін. Г.н. дозволяє урізноманітнити освітній процес, в основі якого є мотиваційна, навчальна, розважальна і соціальна складові.

Уперше термін був уведений розробником комп'ютерних ігор Ніком Пеллінгом у 2002 р. Г. спочатку використовувалася як спосіб для просування бізнесу або певного продукту.

На думку К.Л. Бугайчук, основний принцип Г. полягає у забезпеченні отримання постійного, вимірного зворотного зв'язку від користувача, що забезпечує можливість динамічного коригування його поведінки. Основними аспектами Г. є:

- динаміка – використання сценаріїв, що вимагають уваги користувачів та реакції в реальному часі;
- механіка – використання сценарних елементів, характерних для геймплея, таких як віртуальні нагороди, статуси, віртуальні товари;
- естетика – створення загального ігрового враження, що сприяє емоційній залученості користувача;

– соціальна взаємодія – широкий спектр технік, що забезпечують взаємодію користувачів, характерну для ігор (Бугайчук, 2015, с. 39-43).

Л-ра: Бугайчук, К.Л. (2015). Гейміфікація у навчанні: сутність, переваги, недоліки. *Дистанційна освіта України*. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19-20 листопада 2015 р.). Харків: ХАДІ; Nick Pelling's Home Page. URL: <http://www.nickpelling.com>

Ю.В. Грищенко

Гончаренко Семен Устимович (1928–1913) – відомий український педагог ХХ–ХХІ ст., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Академії педагогічних наук України, методолог педагогіки, теоретик педагогічних досліджень, наставник талановитої молоді, засновник наукової школи.

Народився С.У. 9 червня 1928 р. в с. Шпаково Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. З 1948–1952 рр. навчався в Кіровоградському державному педагогічному інституті імені О.С. Пушкіна на фізико-математичному факультеті. Після закінчення працював вчителем фізики та математики. З 1958 р. – аспірант Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. У 1961 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Зв'язок викладання фізики з виробничим навчанням», а у 1989 р. – докторську дисертацію «Методологічні і теоретичні основи формування в учнів середньої школи природничо-наукової картини світу». У 1991 р. було присуджено наукове звання професора зі спеціальності «Методика викладання фізики».

Професійний життєвий шлях Г.С.У. був пов'язаний з Академією педагогічних наук України. У 1992 р. вченого обрано дійсним членом Академії, 1993 р. – віце-президентом, керівником Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України, а у листопаді

1994 р. обрано академіком-секретарем Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України.

З 1997 р. і до кінця життя (2013 р.) видатний учений працював в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України (нині – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України) на посаді головного наукового співробітника.

Г.С.У. отримав багато державних нагород за значний внесок у розвиток вітчизняної науки і освіти, зокрема відзнаку «За популяризацію фізики в Україні» (2003), нагрудний знак Міністерства освіти і науки України «За наукові досягнення» (2008), знак АПН України «Ушинський К.Д.» (2008), срібну медаль «Василь Зінковський» (2011), медаль «Трудова слава» Міжнародної Академії рейтингових технологій і соціології «Золота Фортуна» (2011) та ін.

Неоціненним є внесок С.У. та його послідовників у розвиток інтердисциплінарності педагогіки, у становлення теорії і практики її субдисциплін. З цього приводу Н. Ничкало відзначила, що «обґрунтування положення щодо педагогіки як особливої галузі соціальної практики, і відповідної їй, функціонуючої в її надрах галузі виробництва знання – цей висновок академіка С.Г. має методологічне значення для розвитку педагогічного наукознавства» (Ничкало, 2013, с. 4).

Символічність академіка С.У.Г. для багатьох сучасників полягає насамперед у втіленні рис вченого, науковця, педагога на основі етичних імперативів, філософії кордоцентризму, принципів фундаментальності, інноваційності, культуровідповідності, наукової етики.

С.У. є автором понад 300 праць, серед яких енциклопедичні та довідкові видання із педагогіки та фізики, підручники для вищих навчальних закладів, чотиритомна методика навчання фізики в середній школі, підручники з фізики для 9-11 класів загальноосвітніх шкіл та шкіл з поглибленим вивченням фізики. Праці С.У. перекладено російською,

польською, румунською, латиською та угорською мовами. Під його керівництвом була створена перша Концепція середньої загальноосвітньої школи України (1991), Концепція гуманітаризації освіти (1994).

С.У. був взірцем наукової мудрості та носієм етичних принципів ученого, який керувався неписаним кодексом істинності науково-дослідницької діяльності, відповідно до якого «наука як соціальний інститут передбачає наявність певної системи ціннісних орієнтацій, цільових установок й імперативів».

Учений визначив провідні постулати етичного кодексу дослідника, які суголосні з сучасними вимогами академічної доброчесності, культури. З-поміж них домінуючими є такі: «служіння моральним ідеалам слідує з розуміння вченим своєї відповідальності перед суспільством»; «в усьому світі етичні кодекси вченого базуються на розумінні того, що належна практика у сфері науки сприяє довірі в середовищі наукового співтовариства та між ним і суспільством, що є необхідним для розвитку науки»; «вчені повинні бути впевненими в надійності результатів роботи своїх колег..., суспільство має бути впевненим у чесності науковців та достовірності результатів їхніх досліджень»; «всі науковці мають усвідомлювати важливість високоетичної поведінки та свою відповідальність за формування громадської думки щодо науки»; «в етичному кодексі ученого знаходять своє відображення загальнолюдські моральні вимоги і заборони, такі, наприклад, як «не вкради», «не бреш», пристосовані, зрозуміло, до особливостей наукової діяльності»; «учений несе відповідальність за виникнення небезпеки для окремої людини, суспільства, економіки або шкоди для природи, які може заподіяти застосування неперевіраних нових наукових знань»; «норма комунікативності спонукає вченого ділитися своїми відкриттями з усім науковим співтовариством, оскільки визнання – основний механізм соціальної взаємодії в науці, і воно створює доступність інформації, стимулюючи подальший пошук Істини»; «наукова праця вимагає абсолютної

правдивості»; «чесний вчений вимушений визнати свою помилку, прийняти науково аргументоване заперечення».

С.У. переконливо доводив, що «учений може помилятися, але не має права фальсифікувати»; «наукова спільнота не сприймає науковців, які займаються плагіатом, бойкотує їх, пориває з ними всілякі наукові контакти, відмовляється від спільної роботи»; «основною мотивацією діяльності вченого має бути прагнення до пізнання Істини та бажання збагатити науку новими знаннями»; «в науковому дослідженні необхідна тверезість думки і поряд з нею ризик, сміливість у зв'язку з непередбачуваністю наукового результату, необхідна залізна логіка, яка йде поряд з алогічною фантазією»; «свобода в науці – це насамперед свобода вибору наукових напрямів дослідження, концепцій, гіпотез, парадигм, проблем і методів їх вирішення й понад усе – свобода думки та слова»; «свобода в науковій творчості в своїй основі повинна мати високий професіоналізм»; «учений має забезпечувати бездоганну чесність і прозорість на всіх стадіях наукового дослідження та вважати неприпустимим прояви шахрайства, зокрема фабрикування та фальшування даних, піратства і плагіату» (Гончаренко, 2011). Зважаючи на актуальності наукової етики в сучасному суспільстві, прогностичність постулатів дослідницької діяльності, обґрунтованих С.У.Г., зазначимо, що не могли не означити всі імперативи ученого, оскільки їх сутність визначає векторність сучасної педагогічної науки, освітньої практики у напрямі інноваційності, об'єктивності, академічної доброчесності, мобільності, наукової гідності, розвитку наукових шкіл.

На засадах етичного кодексу С.У. розвивалася його наукова школа, сформована насамперед в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Наставницький хист академіка С.У.Г. визначив наукову, педагогічну долю багатьох дослідників, педагогів-практиків, які формують нову генерацію дослідників, здатних презентувати педагогічну науку у вітчизняному і світовому освітньо-науковому

середовищі. Наукова школа С.У.Г. відповідає всім критеріям цього феномену, визначеного ним, як «традиція мислення, особлива наукова атмосфера», яка підпорядкована науковому лідеру, що «повинен бути прогресивним, сприяти подальшому успішному розвитку науки і не гальмувати розвиток інших, справді наукових, хоча й відмінних від нього напрямів», «повинен перебувати на магістральній лінії розвитку даної галузі наукового знання, бути орієнтованим до розв'язання таких задач, за якими майбутнє» (Гончаренко, 2011). Під наставництвом вченого захищено 30 докторських і 55 кандидатських дисертацій.

Науково-дослідницька, наставницька діяльність академіка С.У.Г. доводить, що місія вченого-лідера, яка ґрунтується на імперативах етичного кодексу науковця і спрямована на реалізацію дослідницького таланту молодих дослідників у межах наукової школи, визначає фундаментальність наукових традицій та прогностичність діяльності наукових інституцій, осередків, авторитет яких формують традиції академічної доброчесності, наукової свободи, етичності, поваги до особистості. Означені принципи, утверджені передусім академіком С.У.Г., покладені в основу діяльності Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, спрямованої на розвиток інтелектуального, наукового, потенціалу особистості науковця, вчителя, дорослого, а також громади і суспільства.

Л-ра: Вовк, М.П. (2018). Академік С.У. Гончаренко – взірець наукової мудрості й академічної доброчесності. *Лицар педагогічної науки: науково-популярне видання до 90-річчя від дня народження академіка Семена Устимовича Гончаренка.* (Ред.). Л.Б. Лук'янова. К.: ТОВ «ДКС-Центр»; Гончаренко, С.У. (2011). Етичний кодекс вченого. *Естетика і етика педагогічної дії*, 1. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Полтавський нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка; Грищенко, Ю.В. (2018). Відданість улюбленій справі. *Лицар педагогічної науки: науково-популярне видання до 90-річчя від дня народження академіка Семена Устимовича*

Гончаренка. (Ред.). Л.Б. Лук'янова. К.: ТОВ «ДКС-Центр»; Ничкало, Н.Г. (2013). Творча спадщина Вченого – народний скарб. *Семен Устимович Гончаренко: бібліогр. покажч.* НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. К.: Нілан-ЛТД.

М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко

Гуманітарна освіта – складова педагогічної освіти, що передбачає здобуття кваліфікації вчителя, викладача гуманітарних дисциплін у галузі 03 «Гуманітарні науки» (спеціальності 031 «Релігієзнавство», 032 «Історія і археологія», 033 «Філософія», 034 «Культурологія», 035 «Філологія» та ін.). Основні вектори структурування змісту Г.о. вчителя спрямовані на гуманізацію та гуманітаризацію підготовки у закладах вищої педагогічної освіти – йдеться на збагачення змісту історичних, культурологічних, соціологічних, політологічних, загалом гуманітарних дисциплін модулями, темами, що мають ціннісну зорієнтованість на аксіокультурний розвиток майбутніх фахівців. У довідникових виданнях Г.о. визначається як «сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних із ними практичних умінь і навичок» (*Енциклопедія освіти*, 2008).

Науковці пов'язують Г.о. з опануванням потенціалу соціально-гуманітарних наук та сприянням у їх розвитку. В. Андрущенко визначає, що Г.о. як сукупність знань у галузі суспільних наук (філософії, історії, філології, права, економіки, мистецтвознавства тощо) і пов'язаних із ним практичних навичок і умінь – найважливіший засіб формування світогляду, відіграє величезну роль у загальному розвитку людей, у їхньому розумовому, етичному й ідейно-політичному вихованні (В. Андрущенко, 2002). Г. Васянович розглядає Г.о. з позиції чинника національної безпеки, зауважуючи, що, будучи одним із найважливіших соціальних інститутів трансляції культурних цінностей, норм, ідеалів, вона виступає «чинником

духовної безпеки нації в збереженні культурної спадщини й духовного розвитку особистості, забезпечує цілісне становлення, закладає ціннісні орієнтації та моральні принципи людини, які формують її професійну культуру» (Васянович, 2000, с. 279).

Сучасні дослідники визначають детермінанти успішної професійної підготовки майбутніх гуманітаріїв, з-поміж яких – розширення переліку гуманітарних дисциплін у межах варіативної частини шляхом мотивації студентів до вибору факультативних дисциплін; збільшення обсягу навчальної інформації щодо гуманізації освітнього процесу у межах психолого-педагогічних дисциплін, доповнення їх проблемними модулями; набуття досвіду гуманізації освітнього процесу в межах педагогічної практики шляхом залучення до соціокультурної та громадської діяльності (Фокша, 2018).

Л-ра: Андрущенко, В.П., Кремень, В.Г. (Ред.). (2002). Вища освіта України: методологічні і соціально-виховні проблеми модернізації. Запоріжжя: ЗДУ; Васянович, Г. (2000). Педагогіка вищої школи. Львів: Ліга Прес; Кремень, В.Г. (Ред.). (2008). Енциклопедія освіти. Академія пед. наук України. К.: Юрінком Інтер; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Фокша, О.М. (2018). Детермінанти підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у сучасних закладах вищої педагогічної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*, 3 (122), 89-94.

М.П. Вовк

Дистанційне навчання – форма організації освітнього процесу, що застосовується з метою забезпечення якості навчальної, дослідницької, консультативної діяльності майбутніх педагогів, учителів-практиків, інших

фахівців, що сприяє інтенсифікації навчання, активній комунікативній взаємодії між педагогом-наставником і тими, хто навчається. Д.н. врегульовується на законодавчому рівні. Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2019) Ст. 4 «повна загальна середня освіта може здобуватися за очною (денною), дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою) формами чи формою педагогічного патронажу, а також за очною (вечірньою), заочною формами (на рівнях базової та профільної середньої освіти)».

Інші нормативні положення, що визначають специфіку організації Д.н., вміщено у таких документах: ст. 9 Закону України «Про освіту» п. 4, де зазначено, що «дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій»; наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2020 р. №466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» (із змінами); наказ Міністерства освіти і науки України від 23 квітня 2019 р. №536 «Про затвердження Положення про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти».

Основними ресурсами, що забезпечують ефективність організації Д.н., є програми Moodle Google, Classroom Microsoft, Teams, комунікаційні платформи Zoom, Hangouts, Skype; сайти закладів освіти, де розміщено навчально-методичні видання, практичні розробки, рекомендації, практикуми тощо.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2020 року №466 «Про

затвердження Положення про дистанційне навчання» (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>; Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 квітня 2019 р. №536 «Про затвердження Положення про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/64866/

С.В. Ходаківська

Діалогічні стратегії навчання – це стратегії спілкування педагога з учнями (студентами) на основі діалогічної комунікації, що орієнтує тих, хто навчається, на пошук ціннісних смислів у процесі спільної творчої діяльності, коли педагог виступає в ролі помічника – консультанта, який забезпечує рівень інформаційних можливостей самостійного пошуку учнів (студентів), здійснює корекцію і контроль набутих знань, умінь, навичок.

Особливо актуальними ці стратегії є у сфері педагогічної освіти, що орієнтує вчителя (майбутнього вчителя, викладача) на набуття професійно значущих знань, що мають стати складовою смисложиттєвої концепції особистості, визначаючи рівень мотивації і професійну перспективність.

За умов гуманістичної спрямованості освіти Д. взаємодія є одним із провідних методологічних підходів, тому діалогічність освітнього процесу є визначальною умовою підготовки майбутніх фахівців. Сучасна освітня парадигма спрямована на особистісно-орієнтоване навчання, що потребує пошуку педагогічних технологій, які передбачають використання багаторівневої моделі комунікації в освітньому процесі й розвитку інноваційної компетентності в якості критерію успішності професійної діяльності вчителів (викладачів). Д. педагогіка як нове педагогічне мислення має поглибити своє розуміння гуманізму, педагогічної свободи, а також посилити зв'язок з життям у сучасних освітніх і виховних практиках.

Інноваційні технології будуються на Д.с. як глибоко індивідуальному підході педагога до тих, хто навчається, у всій повноті їх особистих проявів. Ознакою діалогічності є довіра, відвертість, контекстуальність, спонтанність, свобода міжособистісної взаємодії в освітньому процесі, орієнтація на творчість та фасилітацію педагогічної дії.

Д. (комунікаційні) педагогічні технології характеризуються насамперед функціонуванням мови як транслятора смислу. Діалогічність може виявлятися як у внутрішньому діалозі (обробка смислових зв'язків мозком), так і у зовнішньому (процес спілкування вчителя з учнями). Така стратегія у сучасній педагогічній науці називається стратегією смислоутворення. Д. стратегія спрямована на актуалізацію смислових зв'язків у процесі отримання інформації тими, хто навчається, в освітньому процесі. Форми передачі інформації можуть бути при цьому різноманітними як у формальному навчанні (урок, лекція, практичні, лабораторні заняття, семінар тощо), так і у неформальному навчанні (лекція-презентація, наративна лекція, проблемний семінар-практикум, семінар-дискусія; кооперативне навчання: «круглий стіл», вебінари, тренінги, самопідготовка, практикуми уроків, консультації, брифінги тощо).

Особливий аспект Д. взаємодії учня (студента) і вчителя (викладача) – смислове поле взаємодії, у процесі якого зміст освіти починає сприйматися як особистісна цінність, що має особистісний смисл. Інноваційні Д. (комунікативні) технології здійснюють переорієнтацію освітнього процесу – від декларативної трансляції знань педагогом й пасивного їх сприйняття учнями (студентами) до формування здатності суб'єктів навчання самостійно осмислювати і діяти, застосовуючи методи відкритого (генеративного) навчання у системі вільного розвитку і особистісного саморозвитку власних знань, умінь, здатностей, потреб, світогляду тощо.

Л-ра.: Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska->

shkola-compressed.pdf; Радчук, Г. (2017). Освітній діалог як інноваційна гуманітарна технологія професійного становлення особистості у ВНЗ. *The pedagogical process: theory and practice (series: psychology)*, 1 (56); Вовк, М.П., Філіпчук, Н.О., Грищенко, Ю.В., Соломаха, С.О., & Султанова, Л.Ю. (2019). Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: практичний посібник. Київ. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718746/>

С.О. Соломаха

Додаткова спеціалізація – спеціалізація, підготовка з якої передбачена як додаткова професійна кваліфікація у закладі вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях вищої освіти.

Законодавче врегулювання здобуття Д.с. у закладах вищої педагогічної освіти здійснюється відповідно до Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) та ін. Згідно з положеннями Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) освітні програми здобуття вищої освіти за спеціальностями 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 016 «Спеціальна освіта» можуть передбачати підготовку з другої спеціальності (012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта» (Музичне мистецтво, Образотворче мистецтво; Фізичне виховання, Інформатика), 024 «Хореографія», 053 «Психологія» або 231 «Соціальна робота») або додаткової спеціалізації для здобуття відповідної професійної педагогічної кваліфікації. Правила сполучення (поєднання) спеціальностей та спеціалізацій в освітніх програмах підготовки педагогічних працівників для закладів спеціалізованої освіти визначаються відповідним центральним органом виконавчої влади за погодженням з Міністерством освіти і науки України. Державна підтримка (державне замовлення, регіональне замовлення тощо) може надаватися закладам вищої освіти, які здійснюють підготовку за

спеціальністю 014 «Середня освіта» на першому і другому рівнях вищої освіти, не менше, ніж за двома предметними спеціальностями. У сполученні предметних спеціальностей пріоритет надається здобуттю більш широкого спектру компетентностей порівняно з іншими галузями освіти, де перевага надається поглибленому засвоєнню спеціалізованих компетентностей. Заклади вищої освіти вільні у виборі другої предметної спеціальності. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності повинні містити окремі роз'яснення щодо особливостей ліцензування спеціальності 014 «Середня освіта» як міжгалузевої у частині вимог до складу проектної групи та групи забезпечення, враховуючи загальний для всіх предметних спеціальностей характер складової психолого-педагогічної підготовки. Замість другої предметної спеціальності може здійснюватися підготовка зі спеціальностей 013 «Початкова освіта», 024 14 «Хореографія», 053 «Психологія» або 231 «Соціальна робота». Крім того, у межах освітньої програми може здобуватись кваліфікація для викладання інтегрованого курсу (на основі включених до програми предметів) та/або додаткова-спеціалізація. Вища освіта за спеціальністю 015 «Професійна освіта» може здобуватись за двома спеціалізаціями. Замість другої спеціалізації може здійснюватися підготовка за спеціальностями 014.10 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)», 231 «Соціальна робота» або додатковою спеціалізацією.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

М.П. Вовк

Доктор філософії – науковий ступінь, що присуджується у результаті захисту дисертації та навчання на освітньо-науковій програмі у закладі вищої освіти або у науковій установі на третьому (освітньо-науковому / освітньо-творчому) рівні. В Україні ступінь Д.ф. присуджується з 2019 р. відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015), а також відповідно до Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017) та ін. У сфері педагогічної освіти науковий ступінь Д.ф. можна здобути у галузі 01 «Освіта / педагогіка».

Відповідно до Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) завданням третього (освітньо-наукового чи освітньо-творчого) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка педагогів-дослідників (педагогів-виконавців у мистецькій освіті) для усіх складників освіти (дошкільна освіта, повна загальна середня освіта, позашкільна освіта, спеціалізована освіта, професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта, вища освіта, освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта), які здатні розв'язувати комплексні проблеми в галузі педагогічної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики. Педагогічно-дослідники мають бути здатними здійснювати аналітичне осмислення стану та перспектив розвитку сфери освіти (відповідної спеціальності), створювати та впроваджувати новий зміст освіти та новітні методики (технології) навчання, поєднувати власну педагогічну (науково-педагогічну, мистецько-виконавську) діяльність на високому професійному рівні з поширенням нових знань і кращої практики в педагогічній спільноті, продовженням традицій національної мистецької виконавської школи. Особливим завданням третього (освітньо-наукового) рівня вищої педагогічної освіти є підготовка наукових та науково-педагогічних працівників на рівні, що відповідає міжнародним, зокрема європейським вимогам до докторів

філософії/докторів мистецтва, які мають забезпечити якість вищої педагогічної освіти та наукових досліджень у сфері освіти.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://cutt.ly/7EZCdy4>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

М.П. Вовк

Докторант – особа, яка навчається на освітньо-науковій програмі у закладі вищої освіти або науковій установі, здобуваючи кваліфікацію на 8 рівні Національної рамки кваліфікацій та відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) передбачає здатність особи визначати та розв’язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення сталого розвитку та вимагають створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій. Цим Законом визначається, що Д. здобуває ступінь доктора наук, що є другим науковим ступенем, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня Д.ф. і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі

розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях. Ступінь Д.н. присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Згідно з Національною рамкою кваліфікацій Д.н. повинен мати концептуальні та методологічні знання в галузі чи на межі галузей знань або професійної діяльності, володіти спеціалізованими вміннями/навичками і методами, необхідними для розв'язання значущих проблем у сфері професійної діяльності, науки та/або інновацій, розширення та переоцінки вже існуючих знань і професійної практики започаткування, планування, реалізація та коригування послідовного процесу ґрунтовного наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності, здатністю до критичного аналізу, оцінки і синтезу нових та комплексних ідей. Д.н. властиве вільне спілкування з питань, що стосуються сфери наукових та експертних знань, з колегами, широкою науковою спільнотою, суспільством у цілому використання академічної української та іноземної мови у професійній діяльності та дослідженнях; демонстрація значної авторитетності, інноваційності, високий ступінь самостійності, академічна та професійна доброчесність, постійна відданість розвитку нових ідей або процесів у передових контекстах професійної та наукової діяльності, здатність до безперервного саморозвитку та самовдосконалення (Національна рамка кваліфікацій України (Постанова Кабінету Міністрів

України «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1341» від 25 червня 2020 р. №519).

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n37>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1341» від 25 червня 2020 р. №519. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2020-%D0%BF#Text>

М.П. Вовк

Духовність – особлива риса людини, яка відтворює її внутрішній світ людини, її погляди, цінності, моральність, запити у сфері мистецтва, культури, етики, релігії. Існують різні підходи вітчизняних учених у визначенні сутності поняття Д.:

– специфічно людська риса, що виявляється в багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитих, моральності. Духовними цінностями є витвори людського розуму, духу і творчої діяльності, зафіксовані в реальних здобутках і продуктах науки, літератури, мистецтва, моралі, архітектури, культури тощо (Ярмаченко, 2001);

– фундаментальна властивість людини, що інтегрує в собі духовні потреби і здібності самореалізувати себе в пошуках істини, у творчості, у прагненні до добра, волі і справедливості... (*Словник базових понять з курсу «Педагогіка»*, 2014, с. 23).

– фундаментальне надбання людини, в якому акумульовано всю людську культуру (наука, мистецтво, релігія, мораль, право тощо), де створюються цінності, які привласнює у своєму розвитку особистість.

Активно долучаючись до світу культури, вона й набуває духовності як вищого вияву людяності (Бех, 2003);

– категорія людського буття, якою виражається людська здатність до самоствердження та творення культури. Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, на якому основним регулятором є людські цінності. Це рівень зрілої відповідальності особистості – лідера, здатної пізнавати і творити світ з добром для людей, використовуючи гуманістичний підхід до задоволення суспільних потреб (Пірен, & Ребкало, 2011, с. 228).

Д. як феномен є сферою, яка дає енергію та інформацію кожній особистості, стимулює її до діяльності, творчого процесу, а не лише до емоцій. Величезні резерви Д. вміщують у собі твори мистецтва, продукти праці людей, мова – весь інтелектуальний капітал (Пірен, & Ребкало, 2011, с. 232).

Л-ра: Бех, І.Д. (2003). Виховання особистості. Кн. I: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь; Пірен М., Ребкало В. (2011). Духовність особистості – основна цінність демократичного суспільства. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*, 2. Київ.; Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. (2014). Вид. 2-ге, доп. і перероб. Житомир: ФО-П Левковець Н.М.; Ярмаченко, М.Д. (2001). *Педагогічний словник*. К.: Педагогічна думка.

Ю.В. Грищенко

Едьютеймент (англ. *education* – навчання, *entertainment* – розвага) – сучасна освітня технологія, суть якої полягає у навчанні через розвагу, подачі матеріалу у доступній і цікавій формі. Н. Кобзева розглядає Е. як технологію навчання, сукупність сучасних технічних і дидактичних засобів навчання, яка заснована на концепції навчання через розвагу, сенс якої полягає в тому, що

знання повинні передаватися в зрозумілій, простій і цікавій формі, а також у комфортних умовах» (Кобзева, 2012, с. 192). На думку Л. Боруцької, це формат освітнього процесу, в якому освітньо-інформаційний матеріал презентовано із залученням розважальних методик, часто з використанням інформаційних технологій, це одночасне навчання і задоволення цікавості, яка веде до глибокого захоплення проблемою, запропонованою дитині дорослим або сформульованою самостійно (Боруцька, 2021).

Визначають специфічні ознаки Е.:

- акцент на захоплення (важливим є безпосередній інтерес здобувача освіти, який призводить до розвитку нових навичок і накопичення знань);
- акцент на розвагу (саме розвага виступає основним мотивом, який призводить до задоволення, одночасно формуючи стійкий інтерес до процесу навчання, знімає психологічне навантаження від процесу освіти);
- ігровий підхід (завдяки універсальності гри відбувається ефективний процес навчання незалежно від віку);
- акцент на сучасність (при використанні актуальних можливостей сучасних технологій, таких як відео та аудіо матеріали, дидактичні ігри, освітні програми в мультимедійному форматі і багато інших засобів, які дають можливість максимально залучити здобувачів освіти до освітнього процесу) (Громова, Ковальчук, & Кулікова, 2020).

Л-ра: Боруцька, Л. (2021). Едьютейнмент в освіті. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19381/1/16_Borutska.pdf;

Громова, Н.В., Ковальчук, К.І., & Кулікова, Н.Ю. (2020). Едьютейнмент як засіб формування цілісного уявлення про науково-природничу картину світу. Київ. URL: <https://cutt.ly/CE4BGyc>; Кобзева, Н.А. (2012). Edutainment как современная технология обучения. *Ярославский педагогический вестник*, 4, Т II (Психолого-педагогические науки).

Ю.В. Грищенко

Е-навчання (англ. *e-learning* – електронне навчання) – система дистанційного навчання за допомогою інформаційних та електронних технологій, також сюди відносять віртуальне і мережеве навчання.

В.Ю. Биков розглядає Е.н. як різновид дистанційного навчання, за яким учасники і організатори навчального процесу здійснюють переважно індивідуалізовану взаємодію як асинхронно, так і синхронно у часі, переважно і принципово використовуючи електронні транспортні системи доставки засобів навчання та інших інформаційних об'єктів, комп'ютерні мережі Інтернет / Інтранет, медіа навчальні засоби та інформаційно-комунікаційні технології (Биков, 2008, с. 191-193).

К.М. Муходінова Е.н. трактує як ефективне, цікаве, інтерактивне і зручне навчання в мережі Інтернет. Автор характеризує таку систему навчання, як дуже популярну серед більшої кількості користувачів (споживачів освітніх послуг) саме через свою практичність та низку наступних переваг:

- доступність кожній людині у будь-який момент часу та у будь-якому місці. Для цього потрібно споживачу – девайс (ноутбук, комп'ютер, планшет, смартфон) і підключення до Інтернету. Споживач такого роду освітніх послуг може знаходитись у будь-якому місці, в якому буде зручно працювати та буде можливість сконцентруватися;

- наявність великої кількості різноманітних курсів та уроків на різні теми, що дозволяє обрати будь-яку сферу та напрям навчання і сформувати зручний гнучкий графік занять;

- актуальність, адже цінність інтернет матеріалів полягає у тому, що вони постійно оновлюються, з'являються нові техніки, свіжа наукова література та ін. (Муходінова, 2017).

На думку В.М. Кухаренко, специфічні якісні властивості Е.н. полягають у:

1) гнучкості і адаптивності навчального процесу до потреб і можливостей студентів, які, в основному не відвідують регулярних занять, а працюють у зручній (як для викладача, так і для студента) для такої роботи час у зручному місці й зручному темпі;

2) модульності побудови навчальних програм;

3) появі нової ролі викладача, який координує навчально-пізнавальний процес, коригує курс, який викладає, керує навчальними проектами, перевіряє поточні завдання, консультує при складанні індивідуального навчального плану, управляє навчальними групами взаємопідтримки;

4) спеціалізованих формах контролю якості навчальних досягнень: традиційних формах контролю якості освіти та дистанційних (співбесіди, практичні, курсові та проектні роботи, екстернат, робота в середовищі комп'ютерних інтелектуальних тестових систем тощо);

5) використання спеціалізованих засобів навчання (Кухаренко, & Сиротенко, 2001).

Л-ра: Биков, В.Ю. (2008). Дистанційна навчання. *Енциклопедія освіти України*. Кремень, В.Г. (Ред.). К.: Юрінком Інтер.; Кухаренко, В.М., & Сиротенко, Н.Г. (2001). Дистанційне навчання – педагогічна технологія 21 сторіччя. Комп'ютерноорієнтовані системи навчання, 4. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова; Муходінова, К.М. (2017). Електронне навчання. його переваги та розвиток у Майбутньому. *Маркетинг і контролінг: сучасні виклики підприємств*. Київ. URL: <https://cutt.ly/fEZCxZg>; Семеріков, С.О. (2009). *Теоретико-методичні основи фундаменталізації навчання інформатичних дисциплін у вищих навчальних закладах*. (Дис. д-ра пед. наук). Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова, Київ; Стандарт SCORM и его применение. URL: <https://cutt.ly/rEZCmSG>

Ю.В. Грищенко

Ерготерапія (грец. *εργον* – праця, грец. *θεραπεία* – лікування) – це комплекс реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення діяльності людини та соціалізацію з урахуванням її фізичних вад. Е. застосовується у психології, педагогіці, соціології, фізичній терапії та ін. Основним завданням Е. є покращення життя людини, її адаптація до максимальної самостійності і незалежності у побуті, отримання можливості працювати, навчатися, проводити дозвілля.

Методи Е. широко застосовуються у реабілітації пацієнтів з травмами опорно-рухового апарату, людей з психічними захворюваннями. Практика доводить ефективність ерготерапії у навчанні та соціалізації дітей з ДЦП, синдромом Дауна, аутизмом та ін.

Л-ра: Маслянко, І. (2021). Ерготерапія: я можу бути самостійним. URL: <https://innovo.ua/ergoterapija/>

Ю.В. Грищенко

Євроінтеграція педагогічної освіти – тенденція розвитку педагогічної освіти, зумовлена як загальними процесами входження української вищої освіти у європейський освітній простір, так і необхідністю підвищення якості підготовки вчителів відповідно до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Є.в.о. загалом та вищої педагогічної освіти зокрема пов'язана з необхідністю модернізації і трансформаційних змін у сфері підготовки фахівців з метою наближення до критеріїв якості європейської освіти. Специфіка євроінтеграційних процесів визначена у таких документах, як: «Європейська конвенція про еквівалентність дипломів (1953), «Європейська конвенція про еквівалентність періодів університетської освіти» (1956), «Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій» (1959),

«Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і 30 вчених ступенів у державах Європейського регіону» (1979), «Європейська конвенція про загальну рівнозначність термінів університетської освіти» (1990), Сорбонська декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» (1998), Спільна заява європейських міністрів освіти від 18-19 червня 1999 р. у м. Болонья «Зона європейської вищої освіти» тощо.

З-поміж основних інструментів забезпечення сумісності та порівнюваності національних складових у рамках європейської системи вищої освіти у межах Болонського процесу Н. Лазаренко (2019) виокремила такі документи: Всеосяжна рамка кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (The Overarching Framework for Qualifications in the European Higher Education Area – QF-EHEA), заснована на Дублінських дескрипторах; Європейська 32 рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning – EQF-LLL), ініційована Європарламентом та Єврокомісією; Кроки щодо розроблення національних рамок кваліфікацій, ухвалені на Лондонській конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (2007); Рекомендації країнам з проведення процесу верифікації – критерії та процедури для підтвердження сумісності рамок освіти. Завершення процесу самоідентифікації має бути зафіксовано в Diploma Supplement через указівки про зв'язок національної рамки кваліфікацій і QF-EHEA; Критерії і процедури узгодження національних рівнів кваліфікації з Європейською рамкою кваліфікації (Додаток до листа Європарламенту і Ради Європи від 06.04.2008 р. № 14499); Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG); Керівництво користувача ECTS (European credit transfer and accumulation System users guide) у новій редакції 2009 р.; Європейський реєстр агенцій із забезпечення якості (European Quality Assurance Register for Higher Education); Зальцбурський принцип розроблення

докторських програм для європейського суспільства знань; Хартія європейських університетів для освіти впродовж життя тощо (Лазаренко, 2019).

В Україні євроінтеграційний процес у вищій освіті, зокрема й педагогічній, започатковано вступом країни України до Болонської співдружності, що відбувся 19 травня 2005 р. на Бергенському саміті міністрів освіти 45 європейських країн у Норвегії. Від цієї події заклади вищої освіти, з-поміж яких і педагогічні університети, спрямовані на імплементацію критеріїв якості вищої освіти, забезпечення їх відповідності світовим стандартам, утвердження кредитно-модульної системи оцінювання результатів навчання, принципів академічної доброчесності.

Значно активізувались євроінтеграційні процеси у сфері вищої освіти України у зв'язку з набуттям чинності Законів України «Про вищу освіту» (2014). «Про освіту» (2017) та ін. Утвердженню якості вищої освіти відповідно до європейських стандартів сприяє діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), що є незалежним постійно діючим колегіальним органом і створення якого передбачено Законом України «Про вищу освіту» (2014). Відповідно до статутних документів з 2019 р. Національне агентство набуло спроможності реалізовувати державну політику в сфері вищої освіти, протистояти сучасним викликам та має стати каталізатором змін у вищій освіті України з метою формування культури її якості.

Стратегічні цілі Національного агентства реалізуються за трьома головними напрямками: 1. Якість освітніх послуг (гарантування якості освітніх програм через впровадження ефективної процедури їх акредитації та вимогливого ставлення до процедур Агентства та діяльності закладів вищої освіти; сприяння функціонуванню внутрішніх систем забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти шляхом реалізації консультативно-інформаційної діяльності та бенчмаркінгу локальних систем якості;

погодження стандартів та розробка критеріїв забезпечення якості вищої освіти на основі передових світових і національних практик); 2. Визнання якості наукових результатів (формування політики доброчесності наукових досліджень через впровадження прозорих і ефективних процедур, нетерпимість до проявів псевдонауки; запровадження процедур атестації наукових кадрів, які відповідають кращим європейським стандартам; акредитація спеціалізованих вчених рад на підставі розробленого положення та моніторинг їх діяльності); 3. Забезпечення системного впливу діяльності Національного агентства (моніторинг та аналіз результатів діяльності закладів вищої освіти щодо забезпечення якості освіти через проведення акредитаційних процедур і атестації наукових кадрів; сприяння інтеграції системи вищої освіти України в світовий освітній та науковий простір шляхом встановлення партнерських стосунків з іноземними агентствами забезпечення якості, заохочення закладів вищої освіти до міжнародної співпраці та визнання освітніх і наукових ступенів здобутих в іноземних ЗВО; забезпечення ефективної взаємодії у сфері забезпечення якості вищої освіти між усіма стейкхолдерами через взаємоповагу у відносинах, відновлення довіри, забезпечення відкритості у спілкуванні; стимулювання участі українських закладів вищої освіти в міжнародних освітньо-наукових рейтингах на основі запровадження нових якісних критеріїв; використання кращих світових практик при повазі до національної освітньої традиції; формування власної позитивної репутації через довіру учасників освітнього процесу та стейкхолдерів до Агентства). Досягнення зазначених цілей відбувається через впровадження визначених Агентством цінностей та принципів внутрішньої культури організації (*Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р.*, 2019).

У сфері педагогічної освіти євроінтеграційні процеси суголосні тим, що відбуваються у сфері вищої освіти загалом. Крім того, у 2004 р. в Україні затверджено Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її

інтеграції в європейський освітній простір, у 2018 р. – Концепцію розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) з метою створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потребу бути конкурентоспроможними на ринку праці (*Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір*, 2004).

Л-ра: Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей: Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти (м. Берген, Норвегія, 19-20 травня 2005 р.). *Вища школа*, 4, 20-25. URL. <https://osvita.ua/school/method/1042>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс»; Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір (2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0998290-04#Text>; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf; Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. URL: <https://naqa.gov.ua>

М.П. Вовк

Європейський простір вищої освіти – створення спільного простору забезпечення якості вищої освіти на основі запровадження Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). З-поміж основних вимог утвердження європейського простору вищої освіти – уніфікація рівнів освіти, сприяння мобільності студентів і викладачів у міжнародному вимірі, упровадження спільних принципів функціонування національних освітніх систем, використання інноваційних форм навчання шляхом створення цифрового освітнього середовища, імплементація уніфікованих критеріїв якості освіти, спільність ринку освітніх послуг, підтримка конкурентоспроможності людського капіталу тощо. Створення Є.п.в.о. суголосне з поняттям європеїзації вищої освіти.

За дослідженням Н. Лазаренко (2019), термін європеїзація (англ. Europeanisation або Europeanization) як концептуальна модель європейських студій (науки про походження, становлення, розвиток ЄС) уведено в середині 90-х років минулого століття, коли було започатковано вивчення впливу європейської інтеграції на інституції (державні установи) та політику країн-членів ЄС та кандидатів на членство в ЄС. Поняття «європеїзація» ввів у науковий обіг Р. Ладрех (R. Ladrech), який у 1994 р. у праці «Європеїзація внутрішньої політики та інститутів: справа Франції» (Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France) зазначив, що це «поступовий процес, який переорієнтовує напрями і форми (внутрішніх) політик до того рівня, коли європейська політична та економічна динаміка стає частиною організаційної (конструктивної) логіки національної політики та її утворення» (Ladrech, 1994, р. 69-88). Відтоді це поняття швидко увійшло до дискурсу не лише політиків та економістів, а й фахівців з різних наукових галузей. Європеїзацію вищої освіти науковці досліджують на макрорівні (система вищої освіти), мезорівні (університети та їхні організаційні

підрозділи) або мікрорівні (окремі студенти, викладачі, наукові співробітники тощо) (Лазаренко, 2019, с. 15-16).

Забезпечення створення європейського освітнього простору у сфері вищої педагогічної освіти передбачає підвищення якості підготовки вчителя з урахуванням стандартів і критеріїв якості освіти, закріплених у європейських документах і ратифікованих в українському науково-освітньому просторі. Процес європеїзації в педагогічній освіті передбачає створення і реалізацію стандартів вищої педагогічної освіти, збалансованість формального і неформального навчання, утвердження політики академічної доброчесності, інтернаціоналізацію та академічну свободу суб'єктів освітнього процесу тощо.

Л-ра: Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс»; Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір (2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0998290-04#Text>; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf; Ladrech, R. (1994). Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. *Journal of Common Market Studies*, 32/1, 69-88.

М.П. Вовк

Електронні освітні ресурси – засоби навчання, що сприяють ефективній організації очного і дистанційного навчання у різних закладах освіти на основі використання Інтернету і мультимедіа. Використання Е.о.р. пов'язане з упровадженням електронного навчання. Відповідно до

Положення про електронні освітні ресурси (наказ МОН України №1060 від 01.10.2012 р.) метою створення електронних освітніх ресурсів є забезпечення модернізації освітнього процесу, змістове наповнення освітнього простору, надання рівного доступу учасникам освітнього процесу незалежно від місця їх проживання та форми навчання відповідно до якісних навчальних і методичних матеріалів, створених на основі інформаційно-комунікаційних технологій. Серед основних різновидів Е.о.р. виокремлено такі, як: електронна хрестоматія, електронний довідник, електронний лабораторний практикум, електронний навчальний посібник, електронний освітній ігровий ресурс, електронний підручник, електронний практикум, електронний робочий зошит, електронний словник, електронні дидактичні демонстраційні матеріали, електронні методичні рекомендації тощо. Загальними вимогами до Е.о.в. є функціональність; безпечність; надійність функціонування; зручність використання для користувача; крос-платформність; відповідність засадам реалізації принципів державної політики цифрового розвитку; відповідність законодавству України щодо захисту авторських прав; відповідність міжнародним стандартам (Experience API тощо).

Л-ра: Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси (наказ №1060 від 01.10.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text>)

С.В. Ходаківська

Заклади вищої педагогічної освіти – це освітні установи, що здійснюють професійну підготовку педагогів шляхом цілеспрямованого формування їх професійних знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, у відповідній галузі знань за

певною педагогічною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» (2014) заклад вищої освіти – окремих вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Педагогічну освіту можна здобути у педагогічних коледжах, педагогічних університетах, класичних університетах та інших вищих закладах освіти, які виконують вимоги галузевих стандартів вищої педагогічної освіти.

Основним документом, який визначає обсяг навчальних дисциплін, а також послідовність і порядок їх вивчення за роками навчання, є навчальний план. На основі навчальних планів складають програми, які розкривають зміст і логіку опанування навчальних предметів. Навчальний план охоплює три основні цикли:

1. Суспільні дисципліни – політологію, філософію, теорію економічних знань, історію релігії, історію України, естетику, етику, логіку. Вони становлять ідейну, світоглядну основу професійного становлення майбутнього вчителя.

2. Психолого-педагогічні дисципліни – вступ до педагогічної професії, педагогіку, освітні технології, історію педагогіки, загальну психологію, вікову і педагогічну психологію, основи педагогічної майстерності, методики викладання предмета за спеціальністю (географії, біології, історії, мови тощо). Цей цикл дисциплін розкриває наукові основи педагогічної діяльності і професійної підготовки вчителя.

3. Спеціальні дисципліни, які визначають профіль фахівця, тобто основу майбутньої професії, – наприклад, історичні науки, фізична географія, географія України тощо для студентів географічного факультету; генетика, цитологія, біохімія, систематика рослин, основи сільського господарства тощо для студентів хіміко-біологічного факультету та ін.

Підготовка фахівців у З.в.п.о. здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Початковий рівень (короткий цикл) В.п.о. відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій (молодший бакалавр) і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень В.п.о. відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій (бакалавр) і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень В.п.о. відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій (магістр) і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших

компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень В.п.о. відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій (доктор філософії) і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень В.п.о. (доктор наук) передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

З.в.п.о. зобов'язані:

1) вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності;

2) мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти;

3) створювати необхідні умови для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами;

4) оприлюднювати на офіційному веб-сайті, на інформаційних стендах та у будь-який інший спосіб інформацію про реалізацію своїх прав і виконання зобов'язань.

Метою розвитку З.в.п.о. є створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує підготовку педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, спрямовану на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потреби бути конкурентоспроможною на ринку праці.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту». Ст. 1. URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2235/>; Кращі педагогічні вузи України. URL: <https://cutt.ly/SEZCLJe>; Педагогічні ВНЗ України. URL: <https://cutt.ly/aRwHY0D>; Педагогічні університети. URL: <https://cutt.ly/9EZCV2L>.

С.О. Соломаха

Заклади післядипломної педагогічної освіти – це освітні установи, що здійснюють спеціалізоване вдосконалення професійної підготовки педагогів шляхом поглиблення, розширення та оновлення їхніх фахових знань, умінь та навичок або отримання нової педагогічної спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня й практичного досвіду.

До З.п.о. належать: академії, інститути (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, вдосконалення, навчально-курсіві комбінати; підрозділи вищих закладів освіти (філіали, факультети, відділення та ін.). Освітній процес у цих закладах ґрунтується на засадах безперервності професійного становлення та розвитку фахівців на різних етапах професійної кар'єри, що передбачає наступність навчання на курсах підвищення кваліфікації та в міжкурсівий період. Згідно з Законом України «Про вищу освіту» (2014) П.о. може здобуватися в закладах післядипломної, вищої та

професійної освіти, інших закладах освіти, наукових установах або шляхом інформальної освіти.

П.о. є однією з найважливіших ланок неперервної освіти, що визначається як цілеспрямована, спеціально організована і керована система перманентного формування в особистостей соціального досвіду, як об'єктивна потреба для розвитку суспільства відповідно до соціальних потреб людини (Олійник, 2003). Сутність П.о. визначено в Законі України «Про вищу освіту» (Ст. 10), де післядипломна освіта розглядається як «спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду» (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Методологія П.о. нині базується на особистісному й фаховому зростанні людини упродовж усього життя, що знаходить своє втілення в нормативних документах розвинутих країн світу; знайшла своє відображення і у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Концепції післядипломної освіти України, проекті Положення Міністерства освіти і науки України (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, 2001; Литвиненко, & Вернидуб, 2006).

Згідно з Концепцією розвитку П.о. в Україні залежно від мети і змісту післядипломна педагогічна освіта включає: спеціалізацію – профільна спеціалізована підготовка з метою набуття особою здатності виконувати окремі завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності; перепідготовку – професійне навчання, спрямоване на оволодіння іншою професією працівниками, які здобули первинну професійну підготовку; підвищення кваліфікації – підвищення рівня готовності особи до виконання її професійних завдань та обов'язків або набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки шляхом набуття нових знань і вмінь у межах

професійної діяльності або галузі знань; стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної професійної діяльності або галузі знань.

П.п.о. забезпечує: приведення професійного рівня кваліфікації педагогів у відповідність до вимог часу, індивідуально-особистісних і функціональних потреб, до світових стандартів; удосконалення наукового та загальнокультурного (загальноосвітнього) рівнів фахівців; стимулювання та розвиток творчого, інноваційного і духовного потенціалу педагогів. Концепцією П.о. в Україні визначено цілі і завдання у справах розвитку професіоналізму педагогічних кадрів, удосконалення загальнонаціональної системи підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців для професійної діяльності у різних галузях виробництва, державного управління та невиробничої сфери.

П.п.о. педагогічних працівників здійснюється шляхом підвищення кваліфікації, навчання за спеціалізацією, та проходження стажування. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників як основна форма професійного вдосконалення здійснюється в коледжах, академіях, інститутах післядипломної педагогічної освіти та на факультетах (інститутах) педагогічних академій, університетів та класичних університетів. Навчання за спеціалізацією педагогічних працівників здійснюється в педагогічних коледжах, академіях, університетах і класичних університетах; стажування педагогічних працівників – в університетах, наукових установах Національної академії педагогічних наук України, а також в академіях та інститутах післядипломної педагогічної освіти (Наказ МОН №1176 від 14.08.2013 р.).

Сучасна система П.п.о. охоплює ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 24 регіональних закладів ППО комунальної форми власності, а також інші відповідні структурні підрозділи вищих навчальних закладів.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. (2014). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page4>; Олійник, В.В. (2003). Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти. К. : Міленіум; Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. (2001). К.: Шкільний світ; Литвиненко, Г.М., & Вернидуб, О.М. (Упоряд.). (2006). Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні Затверджена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 11.04.2002 р., протокол №3/5-4. Книга методиста. Харків: Форсинг плюс; Наказ МОН №1176 від 14.08.2013 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816.

С.О. Соломаха

Заклади фахової передвищої освіти – це вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, які згідно з Законом України «Про фахову передвищу освіту» (Закон України «Про фахову передвищу освіту», 2019) з червня 2019 р. набувають статусу закладів фахової передвищої освіти із типом закладу (фаховий коледж) і здійснюють підготовку фахових молодших бакалаврів, а за наявності ліцензії здійснюватимуть підготовку за коротким циклом вищої освіти або першим (бакалаврським) рівнем.

Ф.п.о. спрямована на формування та розвиток освітньої кваліфікації, що підтверджує здатність особи до виконання типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, пов'язаних з виконанням виробничих завдань підвищеної складності та/або здійсненням обмежених управлінських функцій, що характеризуються певною невизначеністю умов та потребують застосування положень і методів відповідної науки і завершується здобуттям відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації (Закон України «Про освіту», 2017).

Ф.п.о. здобувається на основі повної або базової середньої освіти. Здобуття фахової передвищої освіти на основі базової середньої освіти здійснюється з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти та отриманням відповідного документа про повну загальну середню освіту. Система Ф.п.о. передбачає здобуття кваліфікацій, що відповідають п'ятому рівню Національної рамки кваліфікації. З.ф.п.о. також мають право здійснювати за відповідними стандартами підготовку фахівців, компетентності яких відповідають третьому та четвертому рівням Національної рамки кваліфікації. Згідно з Законом України «Про фахову передвищу освіту» основними завданнями З.ф.п.о. є: 1) забезпечення реалізації права громадян на фахову передвищу освіту; 2) підготовка кадрів з фаховою передвищою освітою для потреб економіки та суспільства, забезпечення якості фахової передвищої освіти; 3) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами фахової передвищої освіти за обраними ними спеціальностями; 4) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави шляхом формування людського капіталу; 5) виховання у здобувачів фахової передвищої освіти патріотизму, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, академічної доброчесності, формування правової та екологічної культури, моральних цінностей, здорового способу життя, здатності критично мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; 6) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі теоретичного та практичного навчання, дослідницької та інноваційної діяльності; 7) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів, збереження здоров'я учасників освітнього процесу; 8) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства; 9) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян; 10) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності у сфері освіти,

науки, спорту, мистецтва і культури; 11) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників; 12) взаємодія з роботодавцями, їх організаціями та об'єднаннями, іншими соціальними партнерами, професійними об'єднаннями та сприяння працевлаштуванню випускників; 13) ефективне використання майна і коштів для провадження (Закон України «Про фахову передвищу освіту», 2019).

Заклади спеціалізованої Ф.п.о. здійснюють освітню діяльність за власними освітньо-професійними програмами, у тому числі наскрізними, які охоплюють більше одного рівня освіти, або за типовими освітньо-професійними програмами, що затверджуються центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать відповідні заклади освіти.

Інноваційна діяльність у сфері Ф.п.о. – діяльність закладу фахової передвищої освіти, спрямована на створення або вдосконалення конкурентоздатних технологій, у тому числі інформаційних, продукції або послуг; трансформація наукових досліджень і розробок у практичну діяльність, новий підхід до надання освітніх послуг, їх адаптація до потреб ринку праці та суспільства; застосування рішень організаційно-технічного, виробничого, адміністративного або іншого характеру, що істотно поліпшують якість виробництва та/або соціальної сфери. Якість Ф.п.о. – відповідність умов освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам Ф.п.о., професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, яка забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освіти.

З.п.ф.о. як суб'єкт господарювання може діяти в одному з таких статусів: 1) бюджетна установа; 2) неприбутковий заклад освіти; 3) прибутковий заклад освіти.

З.ф.п.о. залежно від засновника може діяти як державний, комунальний чи приватний та в організаційно-правових формах відповідно до законодавства. З.ф.п.о. всіх форм власності мають рівні права і обов'язки у провадженні освітньої діяльності відповідно до законодавства.

В Україні діють З.ф.п.о. таких типів:

1) фаховий коледж – заклад фахової передвищої освіти або структурний підрозділ закладу вищої освіти, іншої юридичної особи, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям Ф.п.о., може проводити дослідницьку та/або творчу мистецьку, та/або спортивну діяльність, забезпечувати поєднання теоретичного навчання з навчанням на робочих місцях. Фаховий коледж також має право відповідно до ліцензії (ліцензій) забезпечувати здобуття профільної середньої освіти професійного та академічного спрямування, професійної (професійно-технічної) та/або початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти, та/або першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Фаховий коледж, який здійснює освітню діяльність у системі фахової спеціалізованої передвищої освіти, має право відповідно до ліцензії (ліцензій) забезпечувати здобуття базової загальної середньої освіти, якщо наскрізна освітньо-професійна програма передбачає підготовку фахового молодшого бакалавра на основі початкової загальної середньої освіти;

2) військовий коледж сержантського складу – заклад фахової передвищої військової освіти або структурний підрозділ вищого військового навчального закладу, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям Ф.п.о., може проводити прикладні наукові дослідження, забезпечувати поєднання теоретичного навчання з практичною військовою підготовкою;

3) фаховий коледж із специфічними умовами навчання – З.ф.п.о. із специфічними умовами навчання або структурний підрозділ закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, що провадить освітню діяльність,

пов'язану із здобуттям Ф.п.о., може проводити прикладні наукові дослідження, забезпечувати поєднання теоретичного навчання з практичною підготовкою для потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, інших центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах охорони державного кордону, цивільного захисту, кримінально-виконавчої системи (Закон України «Про фахову передвищу освіту», 2019).

Л-ра: Закон України «Про освіту». (2017). URL: <https://cutt.ly/CEZMdbI>; Закон України «Про фахову передвищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, №30, ст.119). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>

С.О. Соломаха

Змішане навчання (англ. *blended learning*) – сучасна освітня технологія, в основі якої лежить поєднання онлайн навчання, традиційного і самостійного навчання; цілеспрямований процес здобування знань, умінь та навичок, що здійснюється освітніми установами різного типу в рамках формальної освіти, частина якого реалізується у віддаленому режимі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і технічних засобів навчання, які використовують для зберігання і доставки навчального матеріалу, реалізації контрольних заходів, організації взаємодії між суб'єктами навчального процесу (консультації, обговорення) (Бугайчук, 2016); цілеспрямований процес здобування знань, набуття вмінь та навичок в умовах інтеграції аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі впровадження і взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання за наявності самоконтролю студента за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання (Кухаренко, 2016).

На думку В. Мізюк, перевагами З.н. у закладах середньої освіти є:

1) розширення освітніх можливостей учнів за рахунок збільшення доступності й гнучкості освіти, враховування їх індивідуальних освітніх потреб, темпу і ритму засвоєння навчального матеріалу; 2) стимулювання формування суб'єктної позиції учнів, а саме підвищення рівня мотивації, самостійності, рефлексії й самоаналізу, соціальної активності, і, як наслідок, підвищення ефективності освітнього процесу в цілому; 3) трансформація стилю діяльності вчителя: перехід від трансляції знань до інтерактивної взаємодії з учнями, зміна ролі учителя на помічника й консультанта для учнів; 4) персоналізація освітнього процесу, стимулювання учня самостійно визначати свої навчальні цілі, способи їх досягнення відповідно до власних освітніх потреб, інтересів і здібностей (Мізюк, 2019).

К. Лісецький окреслює переваги З.н. в системі вищої освіти, зокрема:

– студент має змогу оволодіти новими знаннями самостійно, використовуючи електронні ресурси, а на аудиторних заняттях закріплювати вивчений матеріал;

– змішана форма навчання допомагає урівноважити знання студентів в групі за рахунок самостійного вивчення матеріалів і виконання завдань запропонованих до вивчення та опрацювання викладачем;

– можливість враховувати індивідуальні особливості студентів по відношенню до сприйняття інформації (Лісецький, 2015).

Визначають негативні риси З.н.:

– викладачеві потрібен час, щоб розмістити необхідний матеріал у мережі; викладачі потребують підготовки щодо застосування цього методу навчання, щоб зробити його ефективним;

– студентам необхідно показати, як використовувати засоби технологій і що від них очікується; студенти повинні витратити певну частину свого вільного часу на навчання (Andrade, 2015).

З.н. дозволяє вирішити ряд проблем: нестача аудиторій, а також як спосіб заохочення співробітництва викладачів; для викладачів виникають нові можливості впровадження технологій та переходу до дистанційного навчання; студенти отримують зручності он-лайн-навчання в поєднанні з соціально навчальною взаємодією (Кухаренко, 2015).

Л-ра: Бугайчук, К.Л. (2016). Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 4, 1-18. Т. 54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2016_54_4_3; Кухаренко, В.М. (Ред.). (2016). Теорія та практика змішаного навчання. Харків: Міськдрук, НТУ ХП; Лісецький, К.А. (2015). Модель змішаного навчання в системі вищої освіти. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/lisetskyi_model.pdf.; Мізюк, В. (2019). Змішане навчання як інноваційний підхід інтеграції навчального процесу у закладах освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 3 (66), 172-177; Andrade, D. (2015). Blended Learning – What is it, Pros/Cons, Tips and Resources. URL: <https://cutt.ly/REZMkOb>.

Ю.В. Грищенко

Зязюн Іван Андрійович (1938–2014 рр.) – філософ і педагог, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, академік Національної академії педагогічних наук України, Заслужений працівник вищої школи УРСР, професор, (1978), академік НАПН України (1992). Народився 03.03.1938 р. у с. Пашківка Ніжинського району Чернігівської області, помер 28.08.2014 р.

І.А.З. – видатний учений у галузі професійної педагогіки, філософії освіти, естетичного виховання молоді. Він – ініціатор і керівник розроблення програми «Вчитель», що здобула статус державної, активний пропагандист

ідей особистісно орієнтованої, гуманної педагогіки, автор Педагогіки Добра. Фундатор нового напрямку педагогічної науки і засновник наукової школи з проблем педагогічної майстерності. Інноваційність, педагогічна ефективність теоретичних положень зумовили впровадження ідей педагогічної майстерності в національній та зарубіжній педагогічній освіті.

Розпочавши свою трудову діяльність на посаді завідувача сільського клубу, І.А. пройшов шлях від прохідника шахтного штреку на Донбасі до міністра народної освіти України, директора науково-дослідного інституту Національної академії педагогічних наук України, президента Міжнародної Макаренківської асоціації, науковця-педагога світового рівня і відомого громадського діяча.

Навчався на філософському факультеті Київського університету імені Т.Г. Шевченка (1959–1964). У 60–70-х роках викладав на кафедрах філософії Театрального інституту імені І. Карпенка-Карого, Дніпропетровського сільськогосподарського інституту, завідував лабораторією творчих процесів Театру опери і балету імені Т.Г. Шевченка. Ректор Полтавського педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка (1975–1990), Міністр освіти і науки України (1990–1992), директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Концепція педагогічної майстерності І.А.З., була успішно реалізована у Полтавському державному педагогічному інституту імені В.Г. Короленка. Із цим вищим навчальним закладом пов'язано п'ятнадцять років плідної викладацької діяльності і стільки ж важкої ректорської роботи, завдяки яким в університеті (нині – Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка) і досі відчувається присутність українських корифеїв педагогіки: А. Макаренка, Г. Ващенка, В. Сухомлинського.

Упродовж багатьох років І.А. обґрунтовував, відшліфовував теоретико-методологічні положення та інноваційні дидактичні засади педагогічної

майстерності, елементами якої є: педагогічна спрямованість особистості вчителя, професійне знання (знання предмета, методики його викладання, теоретичні основи педагогіки та психології), здібності до педагогічної діяльності. Саме з ініціативи ректора І.А.З. й підтримки викладачів-ентузіастів в інституті як окремий навчальний предмет було вперше впроваджено до освітнього процесу курс «Основи педагогічної майстерності» (Зязюн, Крамущенко, Кривонос, 1997).

Педагогічна майстерність – це своєрідна сукупність особистої культури, знань і світогляду вчителя, його всебічно теоретичної підготовки з удосконаленням оволодіння прийомами навчання й виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом. Сутність майстерності І.А.З. визначає в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. «Майстерність – вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності, активності, що ґрунтується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання» (Зязюн, & Сагач, 2001).

Педагогічна майстерність за І.А.З. – це процес неперервної освіти і професійного вдосконалення педагога. «У педагогіці все важливо. В суспільстві знань інформація дуже швидко старіє. Тому школа має навчити основного – навчатися все життя. Для цього потрібні вчителі, які не тільки мають талант навчати інших, а й здатні удосконалюватися самі. Я сказав би, що педагог – основна виробнича сила суспільства!» (Галата, 2012).

З серпня 1990 по травень 1992 рр. І.А. перебував на посаді першого Міністра народної освіти незалежної України. «Переконання, що «життєдайні начала Добра, Любові, Істини і Краси перебувають у руках Учителя», здатного сформулювати пізнавальні запити і духовні потреби учнів, спонукали І.А.З. вже як міністра народної освіти ініціювати теоретико-методологічні та експериментальні дослідження за програмою «Учитель». З

«легкої руки» міністра розпочалася і широкомасштабна комплексна програма «Творча обдарованість», завдяки якій стимулюються дослідницькі пошуки учнівської молоді» (Кремень, 2021).

24 листопада 1993 р. було створено інноваційний науково-дослідний інститут – Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 2007 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). Впродовж майже 21 рік цю академічну установу очолював І.А.З. Традиції педагогічної майстерності, що інтегрує проблеми філософії, етики, естетики, логіки, риторики, психології, соціальної психології, педагогіки, історії педагогіки і психології, соціології, започатковані талановитим педагогом, гідно продовжує колектив науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Наукова школа доктора філософських наук, професора, академіка І.А.З. була започаткована у 70-х роках ХХ ст. В її основу було покладено утвердження філософсько-аксіологічних пріоритетів розвитку педагогічної освіти, обґрунтування теоретичних засад та визначення перспектив розвитку індивідуальної освітньої траєкторії розвитку педагогічної майстерності вчителя. Зокрема академік Н. Ничкало відзначила, що «концепція педагогічної майстерності вченого-філософа має глибоке коріння, від джерел української історії, культури, етнонаціональних традицій, мудрості нашого народу. Впродовж багатьох років Іван Андрійович обґрунтовував і викристалізовував теоретико-методологічні положення й нетрадиційні дидактичні засади педагогічної майстерності. За цей історичний період, що охоплює складні й важливі етапи в розвитку системи освіти нашої держави, народжувалася, проходила становлення і динамічно розвивалася сучасна українська наукова школа педагогічної майстерності. Незаперечним є те, що її творець – видатний філософ-педагог І. Зязюн» (Ничкало, 2014, с. 23).

Система філософсько-педагогічних поглядів І.А. ґрунтувалася на ціннісних пріоритетах особистісного і професійного розвитку особистості,

насамперед вчителя. Відповідно відбувалося спрямування ним дослідницьких пошуків представників наукової школи у контексті утвердження принципів академічної доброчесності, єдності теорії і практики, зв'язку з життям, розвитку за індивідуальною освітньою траєкторією.

Наукову школу педагогічної майстерності академіка І.З. формують науковці, які екстраполюють ідеї педагогіки добра, культуровідповідності сучасної освіти, дитиноцентризму у науково-освітньому середовищі. Під його наставництвом захищено 22 докторських і 20 кандидатських дисертацій. Основні проблеми наукових досліджень учнів І. Зязюна спрямовані на удосконалення різних рівнів освіти – початкової, середньої, вищої, післядипломної.

Аксіологічні актуалітети спадщини академіка І.З. визначають провідні напрями розвитку його наукової школи теорії і практики педагогічної майстерності, відомої в Україні та за її межами (теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти, функціонування системи післядипломної освіти, теорія і практика мистецької освіти, професійної підготовки вчителів мистецьких дисциплін, персонологічний аспект розвитку педагогічної думки, зарубіжний досвід підготовки вчителя, мистецтвознавчі дослідження у вимірах окреслення педагогічного потенціалу мистецтва, психолого-педагогічні аспекти розвитку дітей та молоді, ретроспектива становлення національної освіти) (Вовк, Грищенко, 2018, с. 44-45).

Вражає глибокий гуманістичний, без перебільшення людинотворчий підхід І.А.З. до педагогічного процесу. За його визначенням, «у педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити, знає передусім педагог. Він має навчити цього своїх учнів незалежно від предмета викладання. Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно. Навчити своєю Поведінкою, своїм Статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм

Щастям, своїм Талантом. Усе це в мене було в моїй педагогічній і всякій іншій роботі» (Зязюн, 2000, с. 74).

Саме життєва позиція І.А., що ґрунтується на високій духовності, мудрості, повазі до людини, порядності і відповідальності, його глибокій вірі у роль особистості в освітньому процесі спонукала його на створення концепції педагогіки Добра (Зязюн, 2000). «Основними положеннями його концепції Педагогіки Добра є: розуміння значення особистості педагога; розгляд педагогіки як мистецтва; важливість спрямованості педагога на Добро, Красу, Істину; значущість моральності педагога для ефективної професійної діяльності; аксіологічна лінія розуміння честі і гідності інших людей; гуманність викладача і вчителя стосовно студента й учня; необхідність розвитку в учнів спрямованості на саморозвиток; визначальна роль освіти не тільки в розвитку особистості, а й суспільства в цілому; відповідальність кожної людини, яка живе на планеті; бачення стратегічного напрямку в розвитку теорії та практики філософських, педагогічних і психологічних досліджень у формуванні творчої особистості, політичних, економічних і професійних еліт у ХХІ ст. Зроблено аналіз витоків формування наукової школи І.А.З., розкрито ключові ідеї та наукові напрями, що розробляються учнями і послідовниками вченого» (Романовский, 2014, с. 20-28).

Н. Ничкало відзначає, що, «розвиваючи антропо-етико-естетичний аспект педагогічної майстерності, академік наголошував на безперервному самопізнанні, самовдосконаленні, сприйнятті і розумінні прекрасного, духовної основи людини, її кордоцентричних мотивів. Учений надає перевагу ірраціональному над раціональним, духовному досвіду (інтуїтивного осягнення) над логіко-дискурсивним мисленням. Провідними ідеями українського філософсько-антропологічного кордоцентризму І.А.З. є почуття, рухи почуттів (або духовного серця) та різні форми його вияву, насамперед добра, любові, волі, свободи, духу, духовності і ін. Втіливши

положення емоційно-почуттєвої сфери в Концепції педагогічної майстерності, він не лише збагатив педагогічну науку, але й привніс чудові ідеї в практику українського філософського кордоцентризму (філософії серця), започаткованому в нашій культурі Г. Сковородою, П. Юркевичем, Д. Шевченком, П. Кулішем та ін.» (Ничкало, 2017, с. 49-55).

І.А.З., який вважав, що суттєву роль у педагогіці відіграють естетичні начала, які пронизують усе життя людини, її працю, побут, відносини з людським оточенням. І.А.З. був переконаний у тому, що мистецтво, будучи величним витвором людського духу, впливає на людину різноманітно, різнобічно збагачує її духовний світ і удосконалює її діяльність. Воно сприяє формуванню творчих здібностей особи і зміцненню її моральних позицій. Тому необхідно не лише навчити кожну людину естетично-почуттєво сприймати красу художніх творів але й реагувати на оточуючий світ згідно з естетичними нормами й ідеалами. «Важливо не приймати особистість як об'єкт естетичного впливу в стані пасивності, а формувати особистісне активне начало для постійного і неперервного, позитивного естетичного самовиховання. Естетика й етика започатковують людську духовність. Завдяки їй процес освіти стає для кожної людини необхідним, бажаним і радісним. У радості людського буття найбільше виявляється свобода, бо радість – завжди добро, завжди краса, завжди творчість» (Зязюн, (Ред.), 2013).

Виявивши подібність педагогічної дії до мистецтва, І.А.З. стверджував, що «саме завдяки емоційному впливу педагогічної дії забезпечується такий її результат, що зближує її з мистецькою дією, як післядія. Чим сильніше твір мистецтва вразив особистість і вплинув на її свідомість та підсвідомість у процесі естетичного сприймання, тим більш сильною й тривалою буде його післядія» (Зязюн, (Ред.), 2013). Глибоко вивчив зв'язок майстерності вчителя і актора, І.А.З. розробив ґрунтовну технологію розвитку педагогічної майстерності вчителя засобами мистецтва театру, цілу низку його публікацій

присвячено вивченню теоретичних і практичних аспектів впливу мистецтва, театрального зокрема на культурне становлення особистості та розвиток педагогічної майстерності педагога: «мистецтво як засіб творення особистості», «педагогіка як мистецтво», «театральне мистецтво у вимірах педагогіки», «педагогічна і акторська дія», «урок – театр одного актора» – ось неповний список наукових знахідок І.А.З. щодо розвитку педагога-майстра, основою яких, безперечно є глибинне розуміння З. – Філософом значення художнього принципу побудови не тільки педагогічної дії, а життя взагалі.

Сфера наукових досліджень І.А.З. включає широкий спектр проблем: філософія освіти, теорія та методика педагогічної освіти, психопедагогіка, культурологія, проблеми естетичного виховання. Він є автором понад 500 наукових праць, серед яких – монографії, підручники, навчальні та навчально-методичні посібники з проблем педагогічної майстерності, неперервної професійної освіти, етики та естетики, теорії української культури та освіти, зокрема: Естетичний розвиток особи (1972); Естетичний досвід особи (1976); Педагогічна майстерність (1997); Краса педагогічної дії (1998, 2004, 2008); Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи (2000); Педагогіка добра: ідеали і реалії (2000); Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз (2003); Мистецтво у розвитку особистості (2006); Філософія педагогічної дії (2008) та багато інших.

Плідну працю І.А.З. як науковця й організатора досліджень у галузі професійної освіти, формування особистості та педагогічної майстерності вчителя відзначено урядовими нагородами, почесним званням «Заслужений працівник вищої школи УРСР» (1988), відзнаками Президента України – орденом «За заслуги» III ступеня (1998), орденом «За заслуги» II ступеня (2003), орденом «За заслуги» I ступеня (2008), орденом «Дружби народів» (1981), медаллю «Антоніа Макаренка» (1986); медаллю «Ветеран праці»

(1987); Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2003); медаллю НАПН України «Григорій Сковорода» (2013); відзнакою НАН України «За професійні здобутки» (2013); медаллю «Незалежність України» «Золота Фортуна» (2013). У 1998 році Американський біографічний інститут визнав Івана Андрійовича «Людиною року», найдостойнішою людиною, чії фахові досягнення і праця служитимуть для натхнення сучасників і наступних поколінь.

Життєве кредо І.А.З. – виховання Особистості, «облагородженої» великою метою Добра й Любові, Істини, що стимулює процес самовдосконалення, саморозвитку і постійного самооновлення. На всіх, хто його оточує, І.А.З. справляє величезне враження не лише енциклопедичними знаннями і колосальною ерудицією, а й щедрістю та добротою: точним, влучним словом він завжди вміє зацікавити, переконати, спонукати, заохотити, ефективно вплинути на думки і почуття своїх вихованців. Неперевершені уроки мудрості видатного вчителя стали уроками педагогічної майстерності для багатьох освітян (Кремень, 2021).

У серпні 2014 р. І.А. відійшов у кращі світи. Він заповів поховати себе у рідній пашківській землі, поряд з батьками. 31 березня 2017 р. в с. Пашківка Ніжинського району Чернігівської області урочисто відкрито Меморіальний музей-садибу академіка І.А.З. У вересні 2018 р. Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України присвоєно ім'я Івана Зязюна. 1 березня 2019 р. педагогічна громадськість України вшанувала пам'ять визначного українського вченого, державного діяча, першого міністра освіти України, багаторічного директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, академіка І.А.З., встановивши на його честь меморіальну дошку на будівлі по вул. М.Берлинського, 9 (м. Київ) та відкривши кімнату-музей.

Л-ра: Вовк, М., & Грищенко, Ю. (2018). Наукова школа академіка І.А. Зязюна: аксіологічні актуалітети розвитку. *Естетика і етика*

педагогічної дії, 18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eepd_2018_18_6; Галата, С. (2012). Іван Зязюн: Майбутніх академіків треба шукати в дитячій пісочниці. *Освіта України*, 31. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/124/; Гончаренко, С.У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь; Зязюн, І.А. (Ред.). (2013). Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів: бібліогр. покажчик. Л.Н. Штома (Упоряд.). Кіровоград: «Імекс-ЛТД»; Зязюн, І.А. (2000). Педагогіка добра: ідеали і реалії. К.: МАУП; Зязюн, І.А., Крамущенко, Л.В., Кривонос, І.Ф. та ін. (1997). Педагогічна майстерність. І. Зязюн (Ред.). К.; Зязюн, І.А., Сагач, Г.М. (2001). Краса педагогічної дії: (Сторінки з одноімен. кн.). *Завуч*, 17/18, 14-21; Кремень, В.Г. (2021). Фундатор педагогічної майстерності. Життєвий і творчий шлях Івана Андрійовича Зязюна. Гуманістична концепція. *Освітньо-науковий портал «Педагогічна майстерність викладача вищої школи»*. URL: https://www.pedagogic-master.com.ua/academic_zyazyun/; Романовський, А.Г. (2014). Об учителе с любовью. *Філософія освіти: теорія і практика управління соціальними системами*, 4, 20-28; Ничкало, Н.Г. (Наук. ред.). (2018). Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ: біобібліогр. покажчик. 4 вид., перероб., допов. НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова; Ничкало, Н. (2017). Педагогіка серця і добра Івана Зязюна. *Рідна школа*, 9-10, 49-55; Ничкало, Н.Г. (Ред.). (2013). Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна. ІООД НАПН України. К.: Богданова А.М.; Ничкало, Н.Г. (2014). Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення і майбутнього. Б.І. Андрусишин та ін. (Ред.). *Вища освіта України* (Т. 1, с. 23). Київ – Кіровоград: КДПУ імені Володимира Винниченка.

С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко

Індивідуальна освітня траєкторія педагога – шлях особистісного і професійного розвитку педагога в умовах формальної (у системі післядипломної освіти), неформальної (неінституалізовані форми професійного вдосконалення) та інформальної (самоосвіта) освіти з метою реалізації власного потенціалу, розвитку набутих компетентностей, саморозвитку та самовдосконалення упродовж життя. Згідно з Законом України «Про освіту» (2017) І.о.т. – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія у закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Сучасні дослідники доводять, що в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти вчитель має навчитися самостійно планувати підвищення рівня професійної компетентності, індивідуальну освітню траєкторію з урахуванням як професійної потреби, можливості, індивідуальних особливостей, так і запитів суспільства та освітньої організації, творчо опановувати знання, застосовувати їх в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях, критично осмислювати здобуту інформацію, оволодіти вміннями й навичками саморозвитку, тобто має бути зорієнтований на досягнення стану «акме», вершини професіоналізму, основними чинниками якого виступають творчість, самонавчання, самовдосконалення, самопланування і самоконтроль (Половенко О., Кірішко Л., 2018).

З-поміж основних чинників, що дозволяють спроектувати І.о.т. розвитку кожного педагога, визначають *внутрішні* (спрямованість на

неперервність розвитку професіоналізму, задоволення кар'єрних прагнень, матеріальних потреб, самореалізація, потреба у визнанні спільнотою, учнями) та *зовнішні* (розвиток науки, інновацій, потреби ринку праці, вимоги до працівника з боку організації, керівництва тощо).

Л-ра: Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Половенко, О.В., & Кірішко, Л.М. (2018). Безперервна освіта педагога за індивідуальною освітньою траєкторією. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського».

М.П. Вовк

Інклюзивне навчання – надання освітніх послуг дітям і молоді з особливими потребами в умовах загальноосвітніх, професійних, вищих закладів освіти з метою соціальної адаптації, комунікації з однолітками, вчителями, викладачами, формування навичок навчатися і працювати в колективі. Задля забезпечення рівного доступу до якісної освіти З.і.о. повинні адаптувати навчальні плани та програми, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних потреб дітей і молоді з особливими освітніми потребами (Удич, 2015, с. 341).

І.н. має ряд переваг в наданні освітніх послуг дітям з особливими потребами, зокрема:

- усунення бар'єрів у системі освіти та системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами;
- залученість батьків до процесу навчання.
- можливість соціалізації, розвитку своїх інтересів і талантів і подальшої інтеграції в суспільство;
- налагодження дружніх стосунків з однолітками в школі та поза її межами;

- створення атмосфери спокійного прийняття відмінностей інших людей (Інклюзивне навчання, 2017).

Згідно з Законом України «Про освіту» (2017) діти з особливими освітніми потребами мають право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, зокрема й безоплатно в державних та комунальних, незалежно від «встановлення інвалідності». Діти з особливими освітніми потребами мають право на:

- дистанційну та індивідуальну форми навчання;
- психолого-педагогічну та корекційно-розвиткову допомогу;
- інклюзивні та спеціальні групи (класи) у загальноосвітніх навчальних закладах;
- «підлаштовані» для їхніх потреби загальноосвітні школи і класи, тобто на відповідні архітектурні перепланування;
- корекційних педагогів, тьюторів, психологів;
- адаптовані навчальні плани та програми, методи та форми навчання, ресурси спеціальної освіти, партнерство з громадою (Інклюзивне навчання, 2017).

Л-ра: Інклюзивне навчання. Сайт МОН України. (2017). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>; Удич, З.І. (2015). *Основи інклюзивної освіти*. Тернопіль: КІЦ «ПРІНТ-ОФІС».

Ю.В. Грищенко

Інновація (англ. *innovation* – нововведення) – прогресивні ідеї, методи, технології, засоби в галузі науки, освіти, економіки, управління та інших сферах життєдіяльності людини, спрямовані на реалізацію досягнень науково-технічного прогресу з метою якісних змін та удосконалення попередніх досягнень.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» І. трактуються як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери; інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг; інноваційний продукт – результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим цим Законом (Закон України «Про інноваційну діяльність», 2002).

Інноваційна педагогічна діяльність характеризується впровадженням в освітній процес інноваційних форм, методів, технологій, засобів, що доводять їх ефективність, забезпечують оновлення і удосконалення змісту освіти.

І. в освіті М. Ярмаченко розглядає, як різні нововведення в діяльності навчально-виховних закладів, в здійсненні навчально-виховного процесу (Ярмаченко, 2001, с. 225). За І. Козловською та С. Мамрич головним показником інновацій є «прогресивне начало у розвитку школи, порівняно з традиційною та масовою практикою, що передбачає в основному використання внутрішніх резервів навчального закладу» (Козловська, & Мамрич, 2002).

Необхідність в І.п.д. в сучасних умовах розвитку суспільства зумовлена: соціально-економічними перетвореннями, що вимагає оновлення системи освіти, методології і технології організації освітнього процесу в навчальних закладах різного типу; посиленням гуманітаризації змісту освіти, безперервними змінами обсягу, складу навчальних дисциплін, введенням нових навчальних предметів, що потребує пошуку нових організаційних форм, технологій навчання; входженням загальноосвітніх навчальних

закладів в ринкові відносини, створенням нових типів навчальних закладів, в тому числі і недержавних, що стимулює конкурентоспроможність (Яковлева, & Ніколенко, 2017, с. 501).

Л-ра: Закон України «Про інноваційну діяльність». (2002). *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 36, ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15/ed20121205/find?text=%B2%ED%ED%EE%E2%E0%F6%B3%BF>;

Козловська, І.М., & Мамрич, С.М. (2002). *Короткий словник інноваційної педагогіки професійної освіти*. Львів: ОНМЦ ПТО; Сидоренко, В.В. (2013). *Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект: термінологічний словник-довідник*. Донецьк: Витоки; Яковлева, В.А., & Ніколенко, Н.А. (2017). Особливості педагогічної інноваційної діяльності. *Young Scientist*, 12 (52). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/12/118.pdf>; Ярмаченко, М.Д. (Ред.). (2001). *Педагогічний словник*. Київ: Педагогічна думка.

Ю.В. Грищенко

Інтегративний підхід у педагогічній освіті – це підхід, що забезпечує органічне поєднання різноманітних знань і методів пізнання на науково визначеній основі й призводить до інтеграції змісту освіти, доцільного об'єднання його елементів у цілісність. Результатом І.п. можуть виступати цілісності знань різних рівнів – про дійсність; про природу; в освітній галузі; предмета, курсу, розділу, теми тощо.

І. вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можливо створити в учнів цілісну картину світу. Через І. здійснюється особистісно-орієнтований підхід до навчання, тому що майбутній фахівець сам у змозі обирати «опорні» знання з різних предметів з максимальною

орієнтацією на суб'єктивний досвід, що склався в нього під впливом як попереднього навчання, так і більш широкої взаємодії з навколишньою дійсністю. Життя людини в суспільстві, як і її світогляд, за сутністю мають інтегративний характер, отже, і система знань, умінь і навичок студентів має бути інтегративною. При цьому необхідно врахувати такий важливий чинник: жодна окремо взята навчальна дисципліна не спроможна забезпечити формування світоглядної культури майбутнього фахівця. Інтегративний підхід забезпечує органічне поєднання різноманітних знань і методів пізнання на науково визначеній основі. Саме І. знання призвела до утворення різних циклів дисциплін та їх комплексів. Це І. загальноосвітніх та спеціальних дисциплін, дисциплін професійно-теоретичної та методичної підготовки з практикою, створення на цій основі інтегрованих курсів, проведення інтегрованих уроків.

Використання І.п. в сучасній педагогічній освіті є дуже важливим аспектом підготовки майбутніх педагогів, оскільки посилює професійну мотивацію тих, хто навчається, стимулює розвиток їх творчого потенціалу, дає можливість виявляти та використовувати ресурси особистості для досягнення успіху у житті та у професійній діяльності.

Метою І.н. є формування цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань і вмінь у майбутніх фахівців; досягнення якісної, конкурентоздатної освіти; створення оптимальних умов для розвитку мислення, активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчається у процесі навчання; ефективна реалізація розвивально-виховних функцій навчання.

І.п. ґрунтується на принципах структурування знань у процесі їх інтеграції:

1. Принцип проблемності: формування усіх підсистем змісту навчального матеріалу (різного обсягу та ступеня інтеграції), виходячи з проблемного принципу структурування сучасної науки.

2. Принцип системності: орієнтація на формування цілісної системи загальноосвітніх знань інтегративними засобами.

3. Принцип фундаментальності: акцентування у формуванні змісту освіти на фундаментальних знаннях, які є основою загально-технічних та спеціальних знань.

4. Принцип варіативності: можливість розробки варіативних навчальних курсів та методик, виходячи з вимог навчального закладу.

5. Принцип наступності: забезпечення інтеграції знань не лише на даному етапі навчання, але між різними ступенями загальноосвітньої підготовки.

6. Принцип призначення: обґрунтування конкретної мети включення кожної з підсистем знань у зміст навчання з урахуванням вікових можливостей та рівня підготовки учнів.

7. Принцип ефективності: застосування І.п. з метою досягнення очікуваного результату навчання за мінімальними зусиллями та мінімальними затратами навчального часу (Козловська, 2001).

Упровадження І.п. до освітнього процесу відрізняється від інших підходів (наприклад, міжпредметного) тим, що встановлення зв'язків між знаннями йде не від перебудови існуючих навчальних планів і програм, а шляхом дидактичного обґрунтування та перетворення реально існуючих зв'язків між поняттями, явищами, науками тощо. І. процеси дають можливість отримати нові результати в рамках тих самих компонентів, забезпечують сумісність наук і знань із різних систем завдяки загальній методології, універсальним логічним прийомам сучасного мислення, сприяють виробленню єдиних методів дослідження та подоланню розрізненості знань, ведуть до значного скорочення загального обсягу змісту середньої освіти та розвантаження навчальних програм (Антонова, 2017, с. 174-182).

Л-ра: Антонова, О.Є., & Ващук, О.В. (2017). Інтегративний підхід до побудови моделі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості учнів. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика. Вітвицька, С.С., Колесник, Н.Є. (Ред.). Житомир: ФОП «Н.М. Левковець». Ч. 1; Козловська, І.М. (2001). Теоретичні та методичні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи (дис. доктора пед. наук). Київ.

С.О. Соломаха

Інтегративний підхід у мистецько-педагогічній освіті – методологічний підхід, що дозволяє осмислити світ у глобальних і холистичних категоріях, створити цілісну й багатовимірну художню картину світу. Феномен І.о. є механізмом особистісної самоорганізації хаосу знань, пов'язаний у контексті мистецької освіти зі специфікою художнього мислення як процесу індивідуального пошуку особистісно значущих смислів-образів, нескінченного й багатоваріантного у художньо-естетичному сприйнятті. Розглядається у працях вітчизняних теоретиків і практиків мистецької освіти: Е. Белкіної, О. Гайдамаки, О. Калініченко, О. Комаровської, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольської, І. Руденко, В. Тименко, Г. Шевченко, О. Щолокової.

Нині провідними тенденціями розвитку освітньої мистецької галузі стають інтеграційні процеси: стандартизація мистецької освіти, зумовлена європейською інтеграцією; розвиток міжпредметних зв'язків між дисциплінами художньо-естетичного спрямування; полікультурна інтеграція, інтернаціоналізація наукового простору, актуалізація компаративістських розвідок спричиняє активізацію міжнародних освітніх культурних та мистецьких проєктів, наукових досліджень, форумів та конференцій.

Означені тенденції визначають шляхи модернізації галузі у напрямі її гуманізації та посилення уваги до особистості майбутнього вчителя мистецьких дисциплін, здатного до саморозвитку, спроможного відстоювати духовні цінності, пропагувати надбання світової та вітчизняної художньої культури, самостійно створювати авторські програми, вільно користуватись мультимедійними засобами, запроваджуючи у навчальний процес інноваційні технології, формуючи національну самосвідомість та інтеркультурну толерантність учнів, їх артистичну активність та експресивність (Ніколаї, 2013, с. 1-15).

Справжньою інновацією Нової української школи стало масове впровадження інтегрованого курсу «Мистецтво», розробленого відповідно до Державного стандарту початкової (1-4 класи), базової (5-9 класи) і повної (10-11 класи) загальної освіти в освітній галузі «Мистецтво».

Інтеграція в галузі загальної мистецької освіти має об'єктивні філософські, мистецько-культурологічні, психологічні, дидактичні, художньо-педагогічні основи. Інтеграція в галузі загальної мистецької освіти має об'єктивні філософські, мистецько-культурологічні, психологічні, дидактичні, художньо-педагогічні засади. І.п. тісно пов'язаний із синергетикою (методом нелінійного синтезу як імпульсу для самоорганізації й подолання внутрішніх суперечностей сприйняття художнього твору).

Мистецько-культурологічними передумовами художньо-педагогічної інтеграції, за визначенням Л. Масол, є цілісність культури загалом і художньої культури зокрема, в якій види мистецтв існують у різних формах взаємозв'язків, синкретичної і комплексної взаємодії, формах художнього синтезу, що передають природні та культурні універсалії світу, які виражаються через мовні засоби різних мистецтв. На цій основі розроблена концепція поліцентричної інтеграції змісту загальної мистецької освіти.

Метод поліцентричної інтеграції дозволяє поєднувати у змісті одного предмета художньо-естетичного циклу всі види мистецтв, водночас,

зберігаючи його автономність (Л. Масол). Ключовим моментом дидактичних передумов інтеграції, що стосуються всієї системи навчання й виховання (принципів, змісту, форм, методів, засобів) є єдина мета освіти – формування в учнів цілісної картини світу. Практична реалізація ідей інтеграції відбувається на двох основних рівнях – інтеграція змісту освіти: зовнішня і внутрішня, міжпредметна і предметна, понятійна і світоглядна, повна або часткова та інтеграції у процесі навчання і виховання: інтегративні педагогічні технології, методики інтегрованих курсів (Масол, 2006).

Стосовно І.п. важливо усвідомити, що мистецтво є інтегративним баченням світу, втіленим у художньому образі. Причому таке бачення закладене в кожному з його видів, які не є взаємозамінними у виконанні освітньо-розвивальної функції у процесі пізнання їх особистістю. Інтегративність впливу мистецтва своїми витокami сягає в синестезійність природи людини, зумовлює полімодальність її обдарувань. Опанування мистецтва як системи різних видів (музичного, образотворчого, театрального, в тому числі, драматичного, музичного, лялькового театру, кіномистецтва, мистецтва архітектури тощо) базується на розвитку цілісного художнього пізнання, тобто пізнання-інтерпретації художніх творів та світу через них і створення власних художніх образів, що розкриває унікальність кожної людини, її особистісну мобільність, гнучкість, адаптивність; розвиває її креативний потенціал, готуючи до життя в цілому (Комаровська, 2016).

Л-ра: Масол, Л.М. (2006). Методика навчання мистецтва у початковій школі. Х.: Веста: Видавництво «Ранок»; Ніколаї, Г. (2013). Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти. Актуальні питання мистецької освіти та виховання, 1; Нова українська школа. URL: <http://nus.org.ua/>; Комаровська, О.А. (2016). Педагогіка мистецтва в контексті цивілізаційних змін: до проблеми підготовки вчителя. Мистецтво та освіта, 1; Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої

освіти. Постанова Кабінету Міністрів від 23 листопада 2011 р. №1392, Київ.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.

С.О. Соломаха

Інтернаціоналізація у педагогічній освіті – тенденція розвитку педагогічної освіти, зумовлена загальносвітовими процесами, пов'язаними з міжнародним співробітництвом у сфері педагогічної освіти, спільною діяльністю закладів педагогічної освіти і міжнародних організацій з метою обміну студентами й викладачами, надання подвійних дипломів тощо. З-поміж європейських організацій, що впливають на процеси І.в.о. загалом, є Комітет з освіти ЄЕС, ЮНЕСКО, Міжнародне бюро освіти (Швейцарія), Міжнародний інститут педагогічних досліджень (Німеччина), Міжнародний педагогічний центр (Франція), Міжнародний інститут освіти (США), Європейська організація розвитку проблем професійної освіти – СЕДЕФОП та ін. Н. Лазаренко (2019) доводить, що «результати діяльності цих міжнародних організацій уможливили формування нового контексту розвитку систем вищої освіти в європейських країнах щодо реалізації сучасних освітніх технологій у професійній освіті, розв'язання проблем розвитку цивілізацій і аналізу культур, що впливають на формування ціннісних орієнтацій учнів і студентів» (с. 11). Науковці виокремлюють в міжнародному освітньому дискурсі два аспекти: «внутрішню» інтернаціоналізацію (*internationalization at home*) і «зовнішню» інтернаціоналізацію, або освіту за кордоном (*education abroad*), міжнародну освіту (*across borders*), транскордонну освіту (*cross-border education*) (Brandenburg, Federkeil, 2007; Knight, 2015).

І. у п.о. зокрема і вищій освіті загалом пов'язана з процесом аутсорсингу знань (*Knowledge Process Outsourcing – КРО*), тобто

використання зовнішніх ресурсів, знань, досвіду, технологій в освітній практиці, акцентуванням уваги на якості освітніх послуг на основі міжнародного обміну, сприяння у підвищенні іміджу закладу вищої освіти, створення цифрового середовища для навчання з використанням зарубіжних ресурсів, сприяння розвитку іншомовної компетентності майбутніх фахівців, залучення до міжнародних проєктів, реалізація програм отримання подвійних дипломів, зміни якості навчання з урахуванням змістових змін в навчальних програмах, утвердженні випереджувального підходу у підготовці майбутніх фахівців, зростання фінансових надходжень завдяки зарахуванню іноземних студентів на контрактну основу активізація публікаційної діяльності у закордонних виданнях. Дослідники також пов'язують І.о. з процесом інтеграції міжнародних або міжкультурних впливів на навчальні та дослідницькі функції закладу вищої освіти, включення міжнародного аспекту в усі компоненти управління університетом, підготовка фахівців, що володіють необхідними компетенціями для життя й успішної професійної діяльності в полікультурному та багатомовному середовищі, реалізація програм академічної мобільності, упровадження хмарних і мобільних рішень (Лазаренко, 2019, с. 12).

Л-ра: Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс»; Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір (2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0998290-04#Text>; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf; Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. URL: <https://naqa.gov.ua>; Brandenburg, U., & Federkeil, G. (2007). How to

measure internationality and internationalization of higher education institutions: Indicators and key figures. *Working paper*, 92, July. P. 6; Knight, J. (2015). New rationales driving internationalization. *International Higher Education*, 34, 3-5.

М.П. Вовк

Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті – засоби навчання, що використовуються у підготовці майбутніх учителів різного фаху з метою формування їхнього інформаційно-комунікаційної, цифрової компетентностей. В Україні державна політика щодо підтримки використання І.к.т. в освіті реалізується з кінця 2000-х років відповідно до Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 роки, Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки тощо.

Згідно з документами ЮНЕСКО рекомендовано використання І.к.т. в освіті і навчанні, включаючи формальну і неформальну, в будь-який час, оскільки це допоможе поліпшити і урізноманітнити освітні траєкторії, підвищити якість навчання... Глобальна мережа експертів з обміну знаннями у сфері І.к.т. в освіті, зокрема спеціалізованих інститутів і центрів під егідою ЮНЕСКО, повинна задовольняти потреби трьох різних груп користувачів, а саме – політиків, науковців, педагогів (Декларация Циндао, Междунар. конф. по ИКТ и образованию на период после 2015 года). Учені класифікують І.к.т. за групами: 1. За функціональним призначенням: 1) для пошуку відомостей, літератури, мультимедійної інформації (пошукові системи, пошуковики спеціального призначення, бібліотечні каталоги); 2) для передачі, зберігання та розповсюдження інформації (електронна пошта, файлоховища, файлообмінні сервіси); 3) для спілкування (чати, форуми, меседжери,

соціальні мережі, віртуальні середовища); 4) для роботи з текстовою, презентаційною, табличною, графічною та відеоінформацією (офісні онлайн пакети, веб-орієнтовані графічні редактори, онлайн відеоредактори); 5) для автоматичного перекладу тексту (Н-р.: перекладач google, та ін); 6) для агрегації інформаційних потоків (агрегатори К58-новин); 8) для створення інформаційних ресурсів (блог-платформи, онлайн конструктори сайтів, системи керування контентом, системи керування навчанням, системи керування навчальним контентом, програмні засоби для генерації електронних підручників, програмні засоби для створення тестів); 9) для спільної роботи (мапи розуму, онлайн дошки, засоби керування розкладом, засоби командної роботи); 10) для створення і роботи з базами даних (хмарні сервіси).

2. За широтою охоплення: 1) часткова, коли застосування Інтернет технологій здійснюється під час вивчення окремих тем, розділів, модулів курсу, для окремих дидактичних завдань; 2) основна, коли провідне місце у процесі вивчення дисципліни відводиться одній-двом Інтернет-технологіям; 3) загальна, коли все навчання, керування навчальним процесом, включаючи всі види контролю та моніторинг навчальної діяльності студентів спираються на застосування засобів Інтернет.

3. За педагогічними задачами: 1) засоби, що забезпечують базову професійну підготовку (системи контролю знань, гіпертекстові чи гіпермедійні електронні підручники); 2) засоби для практичної підготовки (мультимедійні тренажери, віртуальні лабораторії, програми імітаційного моделювання); 3) допоміжні засоби (енциклопедії, словники, довідники, ігри, мультимедійні навчальні програми); 4) комплексні засоби (освітнє інформаційне середовище, віртуальне навчальне середовище, дистанційні навчальні курси, системи дистанційного навчання).

4. За типом інформації: 1) засоби для роботи з текстовою інформацією (засоби спільної роботи з текстом, засоби віддаленої роботи з текстом, хмарні текстові редактори); 2) засоби для роботи з візуальною інформацією (фото-колекції, відео-канали, відео-екскурсії, демонстрації та ілюстрації, статичні, динамічні

та інтерактивні моделі, схеми, діаграми, онлайн відео-редактори, системи віртуальної реальності); 3) засоби для роботи з аудіо інформацією (підкастинг, аудіокастинг, онлайн аудіо редактори, засоби спільної роботи зі звуком); 4) засоби роботи з комбінованою інформацією (соціальні мережі, мультимедійні ресурси, вікі) (Мережеві технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти, 2019; Осадчий В., 2012).

Л-ра: Декларация Циндао, Междунар. конф. по ИКТ и образованию на период после 2015 г. (23-25 мая 2015 г., Циндао, Китайская Народная Республика. URL: <http://www.ictedupolicy.net/system/files/233352r.pdf>; Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>; Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Мережеві технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: методичні рекомендації. К. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/718980/>; Про затвердження Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2005-%D0%BF>; Осадчий, В.В. (2012). Система інформаційно-технологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів в умовах педагогічного університету. Мелітополь: Видавничий будинок ММД.

С.В. Ходаківська

Казкотерапія (лікування казкою) – один із ефективних методів подолання психологічних, поведінкових та емоційних труднощів у дітей. Переживаючи і осмислюючи відносини героїв казки, слухачі пов'язують їх з реальними подіями, з якими вони стикаються у своєму житті і за допомогою психолога, педагога аналізують їх. К. сприяє усвідомленню власних проблем

і допомагає позбутися агресивності, жорстокості, тривожності, різноманітних страхів, сором'язливості, нерішучості, ліні, нещирості та ін.

Засновник методу комплексної К. Т. Зінкевич-Євстигнєєва визначає К. як систему розвитку емоційного інтелекту, саморегуляції, можливість формування справжніх цінностей людини та її моральності. На думку автора, К. – це відкриття тих знань, які живуть у душі та є в цей момент психотерапевтичними; процес пошуку смислу, розшифрування знань про світ і систему взаємин у ньому; процес створення зв'язку між казковими подіями та поведінкою в реальному житті; процес об'єктивації проблемних ситуацій; процес активізації ресурсів, потенціалу особистості; процес екологічної освіти та виховання дитини; терапія особливим казковим середовищем, у якому можуть проявитися потенціальні частини особистості, щось нереалізоване може реалізуватися в мрії (Зинкевич-Евстигнеева, 2006).

Готуючись до сеансу К., психолог (педагог) обирає відому казку або вигадує сам, в якій змальовано проблему подібну до тієї, яку необхідно вирішити. Але фахівці надають перевагу відомим казкам, зокрема народним, які знайомі дітям з дитинства і вважають, що з обережністю потрібно відноситися до авторських казок, в які автор переносить власне суб'єктивне бачення подій і оточуючого світу.

Визначають такі функції казок:

– виховна (за допомогою яскравих героїв і цікавих сюжетів, дитина занурюється у різні ситуації, які мають повчальний і виховний характер, що сприяє формуванню світогляду дитини, цінностей, мотивує поведінку в реальному житті);

– діагностична (на початковому етапі К. визначає стан дитини, її емоційні та поведінкові проблеми, які потрібно вирішувати);

– прогностична (дозволяє скласти короткостроковий або довгостроковий прогноз бажаних змін і реальні можливості їх здійснення);

– коригувальна (полягає у виявленні недоліків у поведінці дитини та її емоційному стані та їх усуненні).

Т. Зінкевич-Євстигнєва досліджуючи вплив казки на дитину, виділяє такі її види: художні казки; народні казки; авторські художні казки; дидактичні казки; психокорекційні казки; психотерапевтичні казки (Зинкевич-Евстигнеева, 1998).

Можливість коригувати поведінку дитини та її емоційний і психологічний стан досліджувало багато науковців, психологів-практиків. Дитячий психолог Бруно Беттельгейм у праці «Чарівне і корисне: про значення і цінності казки» (1985) проаналізував терапевтичні властивості народної казки і довів її здатність «допомогти дитині адаптуватись у мінливому соціокультурному середовищі». Австралійський психолог Доріс Бретт є автором «терапевтичних історій» для дітей. У 1970-х рр. вона впроваджувала у практику метод К. Дуже популярною є книга Д. Бретт «Жила-була дівчинка схожа на тебе...» («Annie Stories», 1988), головна героїня якої маленька дівчинка Анна потрапляє в різні ситуації, які є типовими для більшості дітей. Автор надає коментарі і практичні вказівки для батьків. В 90-х роках минулого століття в Польщі з'явилися терапевтичні казки Марії Моліцької, які сприяли зацікавленню К.

Л-ра: Данилюк, І.В., & Зольникова, С.В. (2019). Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Psychological journal*, 5. Зинкевич-Евстигнєва, Т.Д. (1998). *Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии*. СПб.: Златоуст; Соловйова, Л. (2010). Казкотерапія у навчально-виховному процесі. *Початкова освіта*, 2010, 16, 12.

Ю.В. Грищенко

Кейс-метод (англ. *case method*, метод ситуаційного аналізу) – сучасна технологія, що має на меті комплексне вирішення завдання і передбачає

виконання певних дій: аналіз проблеми, пошук можливих варіантів її вирішення, вибір найбільш оптимальних шляхів. Такий підхід стимулює креативність студентів і учнів, мобілізує комплекс знань та поєднує навчальну, аналітичну і виховну діяльність.

На думку Ю.П. Сурміна, К.м. має два аспекти сутності:

– перший пов'язаний із дослідницькою діяльністю, відповідно до якої він виступає як метод емпіричного дослідження в різних галузях науки;

– другий характеризує його як інтерактивний метод навчання, що базується на обговоренні деякого тексту, в якому відображається реальна неоднозначна ситуація в будь-якому виді людської діяльності, сприяє розвитку вміння вирішувати проблеми з урахуванням конкретних умов і наявності фактичної інформації (Сурмін, 2015, с. 19-20).

К.м. розвиває такі кваліфікаційні характеристики особистості, як здатність до аналізу і діагностики проблем, вміння чітко формулювати і висловлювати свою позицію, спілкуватися, дискутувати, сприймати й оцінювати інформацію, яка надходить у вербальній і невербальній формах, сприяє формуванню професійних та особистісних властивостей людини (Сурмін, 2015, с. 20).

До кейс-технологій відносять: метод ситуаційного аналізу, метод інциденту, метод розбору ділової кореспонденції, ігрове проектування, метод ситуаційно-рольових ігор, метод дискусії та ін. (Пащенко, 2014).

Основні вимоги до К.м.: відповідати чітко поставленій меті створення; мати відповідний рівень складності; бути актуальним у момент розгляду; ілюструвати декілька аспектів економічного життя; втілювати типові ситуації; розвивати аналітичне мислення; провокувати дискусію; передбачати кілька варіантів рішень (Ковальова, & Ковальов, 2010, с. 68-75).

Ю.П. Сурмін зазначає, що специфіка К.м. обумовлюється такими дидактичними принципами: індивідуальним підходом; максимальним наданням свободи учням у процесі навчання; забезпеченням студентів

достатньою кількістю наочних матеріалів; відсутністю завеликих обсягів теоретичного матеріалу; активним співробітництвом викладача й учнів; формуванням навичок самоорганізації; особливою увагою до розвитку сильних сторін студента (Сурмин, 2002).

Уперше К.м. був застосований у 1924 р. в Гарвардській школі бізнесу, став дуже популярним і довів свою ефективність. Як зазначає О.М. Медкова, в нашій країні практичного значення цей метод набуває лише в останні два десятиліття і все більше викладачів переконуються у його дієвості, використовують зарубіжний досвід та адаптовують нові методи до особливостей національного характеру (Медкова, 2015).

Л-ра: Ковальова, К., & Ковальов, В. (2010). Методологічні аспекти методу casestudy при викладанні економічних дисциплін. *Вища школа: проблеми економічної освіти*, 2; Медкова, О.М. (2015). Кейс-метод як особливий вид навчального матеріалу. URL: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1272> <http://visnyk.academy.gov.ua/wp->; Сурмін, Ю.П. (2015). Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник НАДУ*, 2. URL: content/uploads/2015/06/04.pdf; Сурмин, Ю., Сидоренко, А., Лобода, В., Фурда, А., Катерыняк, И., & Кеси Меер. (2002). Ситуационный анализ, или Анатомия кейс-метода. Сурмин Ю.П. (Ред.). К.: Центр инноваций и развития; Пащенко, Т.М. (2014). Застосування кейс-технологій у підготовці кваліфікованих робітників. *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки та перспективи*, 4, 131-144. К.: «НВП Поліграфсервіс».

Ю.В. Грищенко

Компетенція / компетентність – суголосні поняття, які вживаються на позначення професійних якостей, що визначені як узагальнені вимоги до фахівців певного фаху (компетенція) та характеризують рівень володіння ними з проекцією на конкретну особистість (компетентність). На сучасному

етапі відбувається інтенсивне дослідження цих понять у контексті їх застосування до галузей освіти і спеціальностей. С. Гончаренко визначив, що «компетенції можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі. Ознакою компетенції є її специфічний предметний або загальнопредметний характер, що дає змогу визначити пріоритетні сфери формування (*освітні галузі*), навчальні предмети, змістові лінії. Науковець довів, що компетентність (лат. *competentia* – коло питань, в яких людина добре розуміється) набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо. Ця думка підтверджує синергетичний принцип набуття знань, їх осмислення, формування компетентності шляхом не лише лінійної передачі інформації, але й під впливом інших факторів, зокрема соціальних чинників.

Л-ра: Гончаренко, С.У. (2011). Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2. Рівне: Волинські обереги; Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Філіпчук, Н.О., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика. К. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718748/>

М.П. Вовк

Комунікативність (лат. *communication* – зв'язок, повідомлення) – властивість особистості, що сприяє успішному спілкуванню з іншими людьми, опануванню і передачі інформації. Ця якість є важливою у професійній діяльності педагога, який насамперед має комунікувати з дітьми різного віку, їхніми батьками, колегами. Науковці визначають такі види К.:

– інтелектуальна К. може характеризувати міжособистісне сприйняття і встановлення взаєморозуміння між учасниками в процесі спілкування;

– емоційна К. визначає емоційність міжособистісних зв'язків членів групи, динаміку емоційного настрою і його потенціалу;

– вольова К. розглядається як здатність групи протистояти труднощам і перешкодам, як своєрідна стресостійкість, взаємодія та надійність в екстремальних ситуаціях (Шевчук, 2018).

Комунікативність педагога є важливою особистісною якістю, що підвищує ефективність професійної діяльності і результат освітнього процесу. Від того, наскільки педагог є комунікативним, залежить ефективність передавання інформації і засвоєння її учнями. Манера спілкування й інтонація голосу, емоційна врівноваженість, доброзичливість впливають на успішність комунікації між педагогом і учнем.

До К. умінь педагога О.М. Леонт'єв відносить:

- здатність до соціальної перцепції («читання за обличчям»);
- розуміти, а не лише бачити, тобто адекватно моделювати особистість учня, його психічний стан тощо за зовнішніми ознаками;
- «подавати себе» у спілкуванні з дітьми;
- оптимально будувати своє мовлення в психологічному плані, тобто володіти здатністю мовленнєвого спілкування;
- володіти мовленнєвим і немовленнєвим контактом з учнями (Леонт'єв, 1981).

Л-ра: Антонова, О.Є. (Уклад.). (2014). Словник базових понять з курсу «Педагогіка». ФО-П Левковець Н.М.; Леонт'єв, А.Н. (1981). Проблемы развития психики. М.: Изд-во МГУ; Кремень, В.Г., Ковбасюк, Є.В. (Ред.). (2014). Освіта дорослих: енциклопедичний словник. Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України та ін. К.: Основа, с. 193; Шевчук, О. (2018). Спілкування. URL: <https://psychology.lviv.ua/spilkuvannia/>

Ю.В. Грищенко

Концепція «Нова українська школа» – концептуальні засади реформування початкової і середньої освіти з метою утвердження компетентнісного підходу в навчанні учнів на основі дитиноцентризму, партнерської взаємодії, уваги і поваги до особистості дитини, стимулювання вчителів до професійного розвитку в інноваційному середовищі закладу загальної середньої освіти.

З 2017 р. К. «Н.у.ш.» реалізується з метою забезпечення проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти за такими напрямками: ухвалення нових державних стандартів загальної середньої освіти, розроблених з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості; запровадження нового принципу педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учня, вчителя і батьків; підвищення мотивації вчителя шляхом підвищення рівня його оплати праці, надання академічної свободи та стимулювання до професійного зростання; запровадження принципу дитиноцентризму (орієнтація на потреби учня); удосконалення процесу виховання; створення нової структури школи, що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти і набути ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості; децентралізація та ефективне управління загальною середньою освітою, що сприятиме реальній автономії школи; справедливий розподіл публічних коштів, що сприятиме рівному доступу усіх дітей до якісної освіти; створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, вчителів і батьків; створення необхідних умов для навчання учнів безпосередньо за місцем їх проживання, зокрема у сільській місцевості, або забезпечення регулярного підвезення до шкіл (Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р., 2017).

Серед шляхів і способів розв'язання проблеми: проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти з урахуванням досвіду

провідних країн світу, зокрема змісту загальної середньої освіти, педагогіки загальної середньої освіти, системи управління загальною середньою освітою, структури загальної середньої освіти, системи державного фінансування загальної середньої освіти, нормативно-правового забезпечення загальної середньої освіти; розроблення принципово нових державних стандартів загальної середньої освіти, які повинні ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно-орієнтованому підході до навчання, враховувати вікові особливості психофізичного розвитку учнів, передбачати здобуття ними умінь і навичок, необхідних для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності (Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р., 2017).

Ключовими компетентностями є спілкування державною і рідною в разі відмінності мовою, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість та фінансова грамотність, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і ведення здорового способу життя.

Реформування структури загальної середньої освіти передбачає перехід до 12-річної середньої школи із трирічною профільною школою академічного або професійного спрямування. Профільна школа академічного спрямування сприятиме забезпеченню поглибленого вивчення окремих шкільних предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб учнів і продовженню їх навчання у вищих навчальних закладах, а професійного спрямування – здобуттю першої професії та можливості вступу до вищих навчальних закладів (Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на

період до 2029 р. 2017). Реалізація Концепції здійснюється упродовж 2017–2029 рр.

Н. Бібік означила ключові пріоритети К. «Н.у.ш.», з-поміж яких – новий зміст освіти, оснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно; наскрізний процес виховання, який формує цінності; децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя; справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти; сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології.

Л-ра: Бібік, Н.М. (Ред.) (2018). Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ. URL: http://raiosvita.mk.ua/wp-content/uploads/2018/12/HUSh_Poradnyk_vchytelia_MON-2018_Pedrada.pdf;

Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/)

М.П. Вовк

Концепція розвитку педагогічної освіти – стратегічний документ, у якому визначено пріоритети розвитку сучасної педагогічної освіти з 2017 р. до 2029 р з урахуванням законодавчих регуляторів її модернізації та трансформації, зафіксованих у Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014) та ін.

Метою К.р.п.о. є вдосконалення системи педагогічної освіти для створення бази підготовки педагогічних працівників нової генерації,

створення умов для залучення до педагогічної діяльності фахівців інших професій та забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів, які, зокрема, стануть ключовою умовою впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.

Розв'язання проблеми передбачається здійснити шляхом проведення комплексної реформи системи педагогічної освіти, безперервного професійного та особистісного розвитку педагогічних працівників, включаючи структуру, зміст, організацію та методики (технології) навчання, збільшення в освітніх програмах питомої ваги практичної підготовки. Реформування педагогічної освіти передбачає дії за напрямками: I. Розроблення сучасної моделі педагогічної професії в контексті потреб суспільства, перспектив розвитку національної економіки та глобальних технологічних змін. II. Трансформація вищої та фахової передвищої освіти за педагогічними спеціальностями. III. Визначення перспективних шляхів безперервного професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Реалізація К. сприятиме: покращенню якості підготовки педагогічних працівників, залученню до здобуття педагогічної професії випускників шкіл та закладів професійної (професійно-технічної) освіти з високими показниками інтелектуального розвитку та емоційного інтелекту, зорієнтованості на педагогічну професію; оновленню складу педагогічних працівників у закладах освіти; підвищенню якості освітньої діяльності в закладах освіти; поліпшенню якості вищої та фахової передвищої освіти за рахунок підвищення рівня підготовки у школах та закладах професійної (професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, якісним зрушенням у досягнутих результатах навчання; забезпеченню функціонування й розвитку конкурентного ринку освітніх

послуг у сфері безперервного професійного розвитку педагогічних працівників.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс»; Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір (2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0998290-04#Text>

М.П. Вовк

Концепції підготовки вчителя – сформовані системи поглядів, ідей, теорій щодо підготовки вчителя, які уніфіковано з урахування історичного досвіду підготовки педагогічних кадрів та інноваційних процесів, зумовлених сучасними тенденціями розвитку педагогічної освіти у певній країні, у європейському просторі, у світі. Сучасні науковці виокремлюють орієнтовно такі концепції підготовки сучасного вчителя:

– концепція загальноосвітня – передбачає, що вчитель має здобути під час навчання всебічні знання, широку ерудицію, ґрунтовну загальну підготовку, що забезпечують успіх у професійній діяльності;

– концепція персоналістична – спрямована на особистість учителя, на формування необхідних для учительської професії якостей, що допомагає в розвитку інтересів, здібностей, мотивацій;

– концепція прагматична – зацентрована на здобутті майбутнім педагогом різноманітних умінь, потрібних у професійній діяльності;

– концепція спеціальна, згідно з якою разом із посиленою спеціалізацією науки й потребою вибору напрямів предметних знань сформувалися вимоги до підготовки вчителя-спеціаліста відносно вузького профілю, який дає поглиблені знання загальної освіти;

– концепція прогресивна, що має на меті підготовку вчителя до розв'язання педагогічних проблем; передбачається, що в процесі фахової підготовки потрібно створювати проблемні ситуації і спонукати майбутніх учителів до їх розв'язання. Від учителя очікують насамперед глибокої психологічної компетентності, доповненої особистісними схильностями, такими, як: гнучкість мислення і чіткість дій у нових ситуаціях.

Л-ра: Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс»; Kwiatkowska, H. (1988). Nowa orientacja w kształceniu nauczycieli, Warszawa; Lewowicki, T. (1985). Model zróżnicowanej szkoły wyższej, Warszawa; Okoń, W. (1975). Nauczanie problemowe we współczesnej szkole, Warszawa.

М.П. Вовк

Коучинг (англ. *coaching* – тренерство, підготовка до вирішення певних завдань) – це метод індивідуальної роботи, під час якої коуч (тренер, консультант, помічник) допомагає тому, хто навчається, досягти поставленої мети (навчальної, професійної, життєвої). За визначенням Міжнародної Федерації Коучингу ICF, К. – це система реалізації спільного соціального, особистісного, творчого потенціалу учасників процесу неперервного розвитку педагогічної майстерності із метою отримання максимально можливого результату; співробітництво, яке допомагає клієнтам досягати

реальних результатів у своєму особистому і професійному житті. К. фокусує завдання на конкретній педагогічній меті, замість цілей загального розвитку. Це система принципів та прийомів, що сприяють розвитку потенціалу особистості, а також забезпечують максимальне розкриття і ефективну реалізацію цього потенціалу. Основне завдання К. – сприяння прийняттю і реалізації людиною усвідомлених і відповідальних рішень з проблемних питань.

Основною метою К. як креативного методу є допомога тому, хто навчається, в тому, щоб він самостійно знайшов рішення поставленого завдання. Відмінною особливістю К. є те, що цей метод допомагає слухачу знайти власне рішення, а не вирішує задачу за нього. Отже, коуч не обов'язково повинен бути експертом у сфері досліджуваних проблемних ситуацій, але він повинен бути експертом в тому, як допомагають іншим у розкритті їхніх власних можливостей.

К. передбачає системність, вертикальну і горизонтальну цілісність неперервного освітнього процесу; інтеграцію формальної, неформальної та інформальної освіти, навчальної, практичної і самоосвітньої діяльності; урахування змісту навчальних потреб педагога на різних стадіях життєвого циклу; єдність професійної, загальної і гуманітарної освіти тощо. В основі психології К. покладено ідею про те, що кожна особистість неповторна, відрізняється власними потребами, цілями, інтересами, мотивами, задоволення яких передбачає індивідуальні способи, форми, підходи до підвищення професійного та особистісного рівня. Тобто кожен педагогічний працівник виступає осердям навчального процесу в системі післядипломної освіти, цілісним суб'єктом професійної діяльності, активним, вільним і відповідальним у проектуванні, здійсненні та творчому реформуванні власного професійного розвитку (Сидоренко, 2014, с. 18). К. фокусується на особистості того, хто навчається, який хоче бути особливим, а не на тому, чого хоче сам коуч.

Мета К.:

- розкриття внутрішнього потенціалу особистості;
- досягнення високого рівня відповідальності особистості і її усвідомлення;
- розвиток творчого потенціалу особистості з метою прийняття неординарних рішень поставлених завдань.

Для поставлених цілей необхідне вирішення наступних завдань:

- здійснення діагностики навчально-виховного процесу з метою врахування оптимальних педагогічних шляхів;
- створення педагогічних умов, спрямованих на ефективну організацію процесу навчання;
- освоєння інноваційних педагогічних технологій і методів;
- визначення етапів проходження коучингу.

Загальну основу К. можна описати трьома складовими:

- партнерство;
- розкриття потенціалу;
- результат.

ПК передбачає:

- системний супровід студента, спрямований на ефективне досягнення важливих для нього цілей в конкретні терміни, в результаті чого у суб'єкта формується гнучкість і адаптивність до змін, здатність швидко і ефективно реагувати в критичних ситуаціях;
- партнерське комунікативне співробітництво, що допомагає добиватися значних результатів у різних сферах життєдіяльності;
- безперервний процес розвитку, вдосконалення, розкриття потенціалу особистості для досягнення максимального результату;
- систему взаємодії з коучем, із самим собою, з навколишнім світом;

- технологію, що дозволяє переміститися із зони проблеми в зону ефективного рішення;
- засіб сприяння, допомоги особистості в пошуку її власних рішень в будь-якій складній для неї ситуації;
- модель взаємодії суб'єктів, завдяки якій коуч-викладач підвищує рівень мотивації і відповідальності, як у себе, так і у студентів – «вчиться сам і вчить інших»;
- особливе підтримуюче ставлення до студента, згідно з яким він сам досягає своєї мети, сам вирішує проблеми, реалізуючи власні здібності і можливості;
- вид індивідуальної підтримки особистості, що ставить своїм завданням професійне і особистісне зростання, підвищення персональної ефективності.

Коуч (тренер) несе відповідальність за процес досягнення результату, а студент (слухач) – за результат і дії, пов'язані з його досягненнями. Він повинен допомогти студенту (слухачу) розкрити найкращі його якості, необхідні для вирішення поставлених завдань, для найбільш повної самореалізації свого потенціалу; допомогти студенту виявити і зрозуміти те, що він дійсно хоче досягти; сформулювати важливі цілі; заохочувати саморозвиток студента; фасилітувати створені студентом рішення, допомагати знаходити оптимальні шляхи, що приносять задоволення вже в ході їх пошуку; наділяти студента відповідальністю.

Чотири базові етапи К.: постановка мети, перевірка реальності, вибудовування шляхів досягнення й власне, досягнення (він ще називається етапом волі).

Психологія коучингу опирається на загальновідомі методи освіти дорослих (спостереження, опитування, бесіда, тестування, моделювання тощо), метатехнології (інтерактивні, практико-зорієнтовані, тренінгові, адаптивні, акмеологічні, компетентнісно-зорієнтовані, ігротехнології), також

має власні стандартизовані та апробовані процедури, моделі і технології самоактуалізації (SMATR, GROW, самокоучинг). Застосування ідей К. на практиці означає поступовий перехід від традиційних аудиторних занять до тренінгової, індивідуальної, проєктної, дистанційної форм роботи. Основними видами занять при реалізації технології є тренінги, тематичні дискусії, «круглі столи», консультації, дистанційне консультування тощо. Тобто основою методології та інструментарію К. виступає інтерактивне спілкування, дискусія (питання-відповідь), партнерські (рівноправні, фасилітативні) взаємовідносини викладача-коуча і педагога (Сидоренко, 2014, с. 20).

К. передбачає комунікативне співробітництво, суб'єкт-суб'єктні стосунки, спрямований на формування партнерських стосунків між коучем і студентами. Тому найбільш доцільними є методи активного й інтерактивного навчання, наприклад метод конкретних ситуацій, метод емоційного стимулювання, метод створення ситуації пізнавальної дискусії, «Мозаїка», метод портфоліо.

Таким чином, К. є феноменом освітнього процесу, що побудований на мотивуючій взаємодії, в якому викладач створює спеціальні умови, спрямовані на розкриття особистісного потенціалу студента для досягнення ним значних для нього цілей в оптимальні терміни, в конкретній предметній галузі знань.

Л-ра: Романова, С.М. (2010). Коучинг як нова технологія в професійній освіті. *Вісник Національного авіаційного університету*. Педагогіка, Психологія, 3; Сидоренко, В.В. (2014). Педагогічний коучинг як інноваційна технологія науковометодичного супроводу професійно-особистісного розвитку вчителя в системі післядипломної освіти. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*, 3 (14).

С.О. Соломаха

Культура (*лат. cultura* – виховання, освіта) – це система історично сформованих норм поведінки, ідеалів, ідей, гіпотез, соціальних цілей і ціннісних орієнтацій, які проявляються у всіх сферах життєдіяльності людини, передаються від покоління до покоління.

У довідниковій і науковій літературі наявна значна кількість різних тлумачень поняття К. Науковці трактують цей термін як: 1) специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності, представлений в її процесах і результатах, продуктах праці, цінностях, нормах, соціальних інститутах, системі ставлення людей до природи, самих до себе, між собою; 2) сукупність способів і прийомів людської діяльності, об'єктивованих в предметних формах, таких, що передаються наступним поколінням; 3) активна творча діяльність людей щодо освоєння світу, у процесі якої створюються, зберігаються, розподіляються й поширюються, обмінюються й споживаються матеріальні та духовні цінності й сукупність цих цінностей тощо (Лозовий, 2007, с. 8).

А.С. Москальова тлумачить це поняття, як сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які приаманні людині як члену суспільства та акумулюють у собі духовні, нормативні та матеріальні надбання соціуму. На думку автора, сучасна наука вивчає К. за трьома напрямками: як сукупність матеріальних і духовних цінностей; як специфічний спосіб людської діяльності; як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості (Москальова, 2004).

За О.П. Рудницькою, К. – це явище соціального буття, що характеризує його найрізноманітніші феномени, а центральною проблемою культурологічного знання є розмаїття зв'язків людини з навколишнім світом. Це дає підстави виокремлювати два типи К.: матеріальну, основою якої є матеріальне виробництво – фундамент культури, та духовну, що уособлює

духовне життя суспільства і становить фокус, життєвий центр культури (Рудницька, 2010).

Духовна культура має самостійну цінність для людини і знаходить своє вираження у вільній грі розуму, почуттів, прагненні до пізнання, філософського споглядання. Світом Д.к. є наука, філософія, мистецтво, релігія, де створюються ті цінності та ідеї, крізь призму яких люди сприймають та розуміють навколишню дійсність, спрямовують свою життєдіяльність. Однак ці процеси відбуваються лише тоді, коли людина актуалізує К. у власній творчій діяльності, бо культура є універсальним засобом творчої самореалізації, і предмети культури становлять результат її творчої активності. Опанування К. як системи цінностей сприяє творчому розвитку особистості (Рудницька, 2010, с. 17).

Л-ра: Грицанов, А.А. (Ред.). (2001). *Всемирная энциклопедия: Философия*. М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор; Лозовий, В.О. (2007). (Ред.). *Морфологія культури: тезаурус*. Х.: Право; Рудницька, О.П. (2010). *Мистецька освіта в Україні: теорія і практика*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка; Москальова, А.С. (2004). *Формування психологічної культури дівчат-підлітків в умовах позашкільного навчального закладу* (дис. канд. психол. наук). Київ.

Ю.В. Грищенко

Лідер наукової школи – видатний вчений у певній галузі, який є генератором нових ідей, автором нового явища або наукового напрямку, нової теорії, дослідницьких програм і методів дослідження. Необхідною умовою створення і успішної діяльності Н.ш. є наявність духовно й інтелектуально обдарованої особистості вченого, який власною професійною діяльністю, життєвою позицією утверджує інтелектуалізм, людиноцентризм. Важливими є особистісні і професійні якості Л.н.ш., які мають базуватися на цінностях

педагогічного наставництва, інтелектуального лідерства, емпатійності та етико-естетичних світоглядних орієнтирах. Н.ш. можуть бути різними за профілем і напрямом, кількістю і складом учасників, але будь-яка наукова школа не може ефективно розвиватися без лідера, який впливає на формування певних стандартів поведінки і мислення, які характеризують специфічний дух школи та її етичні принципи.

М.П. Лещенко зазначає, що Л.н.ш. є організатором, керівником та першим ініціатором наукових ідей, а учні та співробітники утворюють її персональний склад (Лещенко, 2015).

На думку С.У. Гончаренка, Л.н.ш. має бути вільним від уявлення, ніби єдино вірним є той шлях розв'язку, який йому знайомий, і що лише відомі йому експериментальні або теоретичні методи є вірними й доцільними. Новаторство, почуття нового, яким володіють керівники наукових шкіл і які вони прививають своїм учням і послідовникам, означає, що відповідні наукові школи звернуті своїм обличчям до прогресу науки (Гончаренко, 2013, с. 10).

Якості Л.н.ш., які необхідні для її успішної діяльності: 1) якості, які характеризують засновника школи як дослідника (особистісна зацікавленість у розробці конкретних наукових проблем, висока мотивація, здатність до генерації ідей, критичний талант, чітка інтелектуальна позиція, високі вимоги до професійної майстерності, цілеспрямованість, ентузіазм, працездатність та ін.; 2) організаторські якості (колективний спосіб діяльності, комунікативність, потреба передачі знань і досвіду); 3) педагогічні здібності (здатність доступно передавати свої думки, переконувати, здатність заряджати ентузіазмом, вміння сприймати критику, доброзичливість до учнів) (Грезнева, 2003).

Л-ра: Гончаренко, С.У. (2013). Наукові школи в педагогіці. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 6, 7-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_6_3; Грезнева, О.Ю. (2003). *Научные*

школы (педагогический аспект). М.: Изд-во Моск. гуманитар. ун-та; Лещенко, М.П., & Яцишин, А.В. (2015). Роль наукової школи академіка НАПН України В.Ю. Бикова в інформатизації освіти і науки України. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 8, 10-17. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2015_8_4

Ю.В. Грищенко

Магістр (лат. *magister* – майстер, вчитель) – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти / науковою установою у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми.

Підписання Болонської угоди зумовило впровадження в систему вищої освіти України ступеневої підготовки фахівців – від бакалавра до доктора наук, що вимагає забезпечення наступності в їхній підготовці. Згідно з Законом України «Про вищу освіту» (Ст. 5) «здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: 1) молодший бакалавр; 2) бакалавр; 3) магістр; 4) доктор філософії / доктор мистецтва; 5) доктор наук. М. – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь М. здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою (Закон України «Про вищу освіту»).

Обсяг освітньо-професійної програми підготовки М. становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма М. обов'язково включає дослідницький (науковий) компонент обсягом не менше 30%. М. – освітньо-кваліфікаційний

рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у різних сферах діяльності.

Магістерський рівень вищої освіти передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних і практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Особливістю магістерської підготовки є більш глибока орієнтація на фундаментальні і професійні знання, спрямованість на розвиток навичок самостійного здійснення наукових досліджень, прийняття обґрунтованих професійних рішень та отримання знань (Закон України «Про вищу освіту»).

Згідно з «Положенням про освітньо-кваліфікаційні рівні» (ступеневу освіту) (п.36) «М. – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблем них професійних завдань у певній галузі народного господарства».

Специфікою магістерської підготовки є більш глибока орієнтація на фундаментальні і професійні знання, спрямованість на розвиток навичок самостійного здійснення наукових досліджень, прийняття обґрунтованих професійних рішень та отримання знань. Важливим чинником ефективної підготовки М. є педагогічна мотивація. Без вираженої мотивації професійне самовизначення стає неможливим. Під час підготовки фахівця певного профілю постає питання про його готовність до конкретного виду діяльності, яку визначають як озброєність людини необхідними для успішного

виконання дій знаннями, вміннями та навичками, нагальну реалізацію програми дій у відповідь на появу визначеного сигналу. Усвідомленість особистістю своїх здібностей і можливостей, відображає бажання займатися визначеним видом діяльності, зумовлює задоволення від професійних занять та власне професійним вибором (Уйсімбаєва, 2013).

Магістратура з її вираженою науково-дослідною спрямованістю формує фахівця педагогічної освіти, який орієнтується у напрямках розвитку педагогічної науки, здатний поєднати предметне викладання з науково-дослідною діяльністю. Він зможе привнести в заклади освіти елементи дослідницьких пошуків, здатний проводити педагогічні експерименти та впровадити їхні результати в освітній процес.

Формами освітнього процесу, в межах яких М. залучають до науково-дослідної роботи, є: навчальні аудиторні заняття (лекції, лабораторні, практичні, семінарські заняття, консультації, індивідуальні заняття); самостійна робота; науково-дослідницька робота на відповідній кафедрі; навчальна та виробнича практика; контрольні заходи (модульні роботи; доповіді на наукових та методичних семінарах; підготовка та захист рефератів, звітів з виконаних науково-дослідних робіт; підготовка та публікація результатів наукової роботи; державна атестація; кваліфікаційна магістерська робота) (Райхман, 2015).

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту». URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18;); Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-п#Text>; Уйсімбаєва, Н. (2013). Вплив різних видів педагогічної практики на формування професійної компетентності майбутнього педагога. *Наукові записки*. Педагогічні науки. 121 (II). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка; Райхман, Є.І. (2015). Науково-дослідна робота майбутніх магістрів педагогічної освіти як

педагогічний феномен. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*, 1 (9).

С.О. Соломаха

Математична педагогічна освіта – це система підготовки майбутніх учителів математики у закладах фахової передвищої освіти або вищої педагогічної освіти на рівні молодшого спеціаліста або бакалаврату з метою формування фахових компетентностей у викладанні математики у закладах загальної середньої освіти.

У 2020 р. Міністерством освіти і науки України було затверджено Стандарт вищої освіти на бакалаврському рівні у галузі 11 Математика за спеціальністю 111 Математика, яким передбачено формування такої інтегративної якості майбутніх фахівців, як здатність розв'язувати складні задачі та практичні проблеми у математиці або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів математики, статистики й комп'ютерних технологій і характеризується комплексністю та невизначеністю умов (Стандарт першого (бакалаврського) рівня вищої освіти України за спеціальністю «Математика», 2020).

У 2020 р. було затверджено Концепцію розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) (2020), що має стати одним із пріоритетів розвитку сфери освіти, складовою частиною державної політики з підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та розвитку людського капіталу, одним з основних факторів інноваційної діяльності у сфері освіти, що відповідає запитам економіки та потребам суспільства. З-поміж основних підходів до розвитку наукоємних і високотехнологічних галузей визначено розроблення ефективних і привабливих методів впровадження навчальних програм з навчальними методиками природничо-математичної освіти (STEM-освіти); удосконалення

підготовки педагогічних працівників та забезпечення їх професійного розвитку і стимулювання; стимулювання здобувачів освіти до обрання науково-технічної діяльності, що передбачає здійснення заходів, які дають змогу розв'язати проблеми соціального сприйняття науки і науково-технічних, інженерних професій, а також професійної орієнтації, спрямованої на розвиток партнерства між закладами освіти і роботодавцями.

Згідно з розробленою Концепцією природничо-математична освіта (STEM-освіта) – цілісна система природничої і математичної освітніх галузей, метою якої є розвиток особистості через формування компетентностей, природничо-наукової картини світу, світоглядних позицій і життєвих цінностей з використанням трансдисциплінарного підходу до навчання, що базується на практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань для розв'язання практичних проблем для подальшого використання цих знань і вмінь у професійній діяльності. Метою розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) є комплексне поширення інноваційних методик викладання та об'єднання зусиль учасників освітнього процесу і соціальних партнерів у формуванні необхідних компетентностей здобувачів освіти, які дадуть можливість запропонувати розв'язання проблем суспільства, поєднавши природничі науки, технології, інженерію та математику (Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), 2020).

Науковці вважають, що вища математична освіта має орієнтуватися на зміни, що реалізуються в умовах Нової української школи, реалізації основних положень Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2017) тощо. Серед ключових пріоритетів розвитку математичної освіти у закладах загальної освіти є такі: особистісна орієнтація змісту математичної освіти; компетентнісний підхід до добору змісту математичної освіти; діяльнісний підхід до навчання математики; посилення прикладної і практичної спрямованості навчання; цілісне відображення компонентів

математичної науки в змісті шкільної математичної освіти; використання у процесі навчання математики нових педагогічних технологій (Бурда, Тарасенкова, Васильєва, &Вашуленко, 2018).

Л-ра: Бурда, М., Тарасенкова, Н., Васильєва, Д., & Вашуленко, О. (2018). Концепція математичної освіти 12-річної школи (проект). *Математика в рідній школі*, 9. URL: <https://cutt.ly/TRhWoDY>; Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>; Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8>; Стандарт першого (бакалаврського) рівня вищої освіти України за спеціальністю «Математика» (2020). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-111-b.pdf>).

М.П. Вовк

Менеджери у сфері педагогічної освіти – управлінські кадри у закладах освіти (загальної, вищої, післядипломної), діяльність яких визначається забезпеченням ефективності організації освітнього процесу, реалізації формального і неформального навчання, налагодження партнерства з установами, організаціями тощо. До категорії М. у с.п.о. належать: керівники закладів середньої, вищої, фахової (передвищої), вищої педагогічної і післядипломної освіти, керівники структурних підрозділів у цих закладах.

Згідно з Концепцією розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) в умовах впровадження принципів автономії закладу освіти та державно-громадського управління зростають вимоги до менеджерської підготовки їх керівного складу. Основною траєкторією підготовки керівника закладу

освіти залишається його професійний та особистісний розвиток, який передбачає здобуття (визнання) додаткової формальної освіти та/або підвищення кваліфікації в галузі 07 «Управління та адміністрування». Формування керівного складу закладів освіти, органів управління освітою та необхідного кадрового резерву потребує заохочення до відповідних форм навчання педагогічних працівників, які набули трирічний досвід педагогічної професії та виявили здібності до управлінської діяльності.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Товканець, О.С. (2016). Проблема підготовки фахівців з менеджменту освіти у сучасній психолого-педагогічній літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. соціальна робота»*, 1 (38). URL: <https://cutt.ly/DRhWh7B>

С.В. Ходаківська

Мережеві технології у педагогічній освіті – інтернет-ресурси, комунікаційні платформи, програмне забезпечення для ефективної комунікації з метою організації формального і неформального навчання між учителем і учнем, викладачем і студентом (магістрантом, аспірантом). Сучасні інформаційні технології дозволяють використовувати для спілкування зі студентами програми Moodle Google, Classroom Microsoft, Teams, комунікаційні платформи Zoom, Hangouts, Skype. Нині педагогічна освіта має засоби для залучення багатомільйонної аудиторії у інформаційне середовище для отримання професійного знання – мережі Інтернет, що є базовою мережевою технологією, заснованою на цифровій передачі даних.

Сучасні технології збереження, обробки і передачі інформації широко використовують цифрове представлення даних, причому у цифровому вигляді подається не лише комп'ютерна в традиційному розумінні інформація, але й інформація спочатку отримана в аналоговому вигляді, наприклад, відео і звук. Це дало педагогам широке поле для здійснення навчально-виховної діяльності на відстані з використанням найсучасніших інформаційних технологій передачі різного типу інформації та комунікації.

Інформаційні мережі є невід'ємною складовою розвинутого суспільства, і кожен навчальний заклад повинен мати розвинену корпоративну (локальну) мережу з виходом до глобальної мережі, щоб користатися усіма перевагами і можливостями нових інформаційно-комунікаційних технологій, а саме: отримання інформації на відстані, створення середовище для навчання, доступ до національних і світових інформаційних ресурсів, використання багатьох засобів передачі і отримання інформації, спілкування в реальному часі, створення і використання великих сховищ даних, збільшення кількості учасників навчального процесу тощо.

З-поміж провідних ознак інформаційного суспільства дослідники визначають: формування єдиного інформаційно-комунікативного простору, підвищення рівня освіти та зміна її ролі в суспільстві, створення ефективної системи забезпечення прав громадян на вільне набуття, поширення та використання інформації. Водночас виникає проблема щодо входження того, хто навчається, в інформаційне поле певного виду праці (Огієнко, 2013).

У міру розширення комп'ютеризації освітнього процесу все помітнішим стає дисбаланс між технічними можливостями збереження і передавання інформації в телекомунікаційних мережах та її представлення в різних формах для впливу на органи відчуттів людини, з одного боку, і вимогами змісту інформації в мережевих серверах, до структурування джерел знань і доступу до них, з іншого. Інформаційне наповнення мережевих серверів та ефективність управління процесом здобуття знань є

головним і водночас найбільш складними завданнями в процесі створення інформаційних освітніх середовищ у комп'ютерних мережах (Вымятин, 2000).

Із широким розповсюдження Інтернету перед навчальними закладами розкрилися принципово нові можливості використання ресурсів всесвітньої мережі в освітніх цілях. Глобальна мережа Інтернет – це величезний інформаційний ресурс, який щодня поповнюється. Всесвітня павутина надає у розпорядження нескінченну кількість інформаційних матеріалів: банки методичних розробок, рефератів, дипломних, курсових робіт; велику кількість підручників, навчальних посібників в електронному вигляді, програмне забезпечення, відео-, аудіофайлів тощо (Л. Коношевський, І. Мотишена, 2014, с. 305).

Л-ра: Вымятин, В.М. (2000). Информационно-техническое обеспечение. *Открытое и дистанционное образование*, 1, 19.; Коношевський, Л.Л., & Мотишена, І.С. (2014). Використання ІКТ і мережі Інтернет у процесі підготовки студентів педагогічних ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 40. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер»; Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Мережеві технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. К. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/718980/>; Огієнко, О.І., Калюжна, Т.Г., Красильник, Ю.С., Мільто, Л.О., Радченко, Ю.Л., Гончарук, Т.О., Годлевська, К.В., & Вінник, Н.І. (2013). Підготовка сучасного вчителя: інформаційно-технологічне забезпечення. Кіровоград: Імекс-ЛТД.

М.П. Вовк, С.В. Ходаківська

Мистецько-педагогічна освіта – це система підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін (музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та хореографії) у закладах вищої педагогічної освіти на бакалаврському і магістерському рівнях з метою формування фахових компетентностей у викладанні мистецьких дисциплін, а також система післядипломної освіти діючих учителів мистецьких дисциплін. М.п.о. є компонентом мистецької освіти й об'єднує музично-педагогічний, художньо-педагогічний, хореографічно-педагогічний компоненти.

Художньо-педагогічний компонент є складовою М.п.о., надає систематичні знання, формує вміння та навички в галузі образотворчого мистецтва та педагогіки для здійснення художньої творчості й ретранслює художньо-культурні та образотворчі національні цінності. Художньо-педагогічний компонент сприяє формуванню духовного світу вчителів образотворчого мистецтва, його естетичного смаку, почуття міри, вміння самостійно мислити й цінувати прекрасне; художньо-педагогічний компонент забезпечує особистісно-орієнтовну діяльність та допомагає учням та студентам осмислити художні образи й почати самостійний творчий шлях; художньо-педагогічний компонент визначає закономірності художньо-мистецької діяльності, її правила, норми, принципи і розглядає художньо-педагогічний процес як невід'ємну частину історико-культурного процесу. Отже, художньо-педагогічний компонент М.п.о. реалізує функції: освітню, культурно-розвивальну, національного виховання особистості, соціальну, естетичну.

Музично-педагогічний компонент М.п.о. – це система підготовки висококваліфікованих педагогів в галузі музичного мистецтва. Основний пріоритет музично-педагогічного компоненту – удосконалення змісту підготовки фахівців повноцінні у науковому, методичному та творчо-практичному відношенні. Музично-педагогічна підготовка слугує середовищем формування та вдосконалення методичної освіти, методичної

підготовки майбутнього вчителя музики, органічно поєднує навчання й виховання, дбаючи про те, щоб випускник мав бездоганну професійну підготовку, досконало володів фаховими методиками, був активним утверджувачем здобутих науково-методичних та практичних навичок. Для цього навчальним планом передбачені такі предмети, які дають знання в галузі філософії, педагогіки та психології, етики, естетики й історії мистецтва; музично-теоретичних дисциплін (сольфеджіо, гармонія, поліфонія, аналіз музичних творів); спеціальних інструментів (фортепіано, баян, скрипка, бандура, гітара та ін.); хорове диригування, вокал, аранжування тощо. Особливе місце в підготовці вчителя займає педагогічна практика. У школах, гімназіях, колегіумах студенти проводять уроки музики, етики, естетики, художньої культури та різноманітні тематичні мистецькі заходи. Значна увага приділяється самостійній роботі студентів, підготовці до участі в наукових студентських конференціях, написанні курсових та дипломних робіт, що допомагає в набутті знань з проблем педагогіки, історії мистецтва, методики музичного виховання.

Хореографічно-педагогічний компонент М.п.о. – формування професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії, узагальненим результатом якого є загальна готовність до хореографічної діяльності у загальноосвітніх, фахових передвищих та вищих педагогічних закладах освіти. Зміст компетентності змінюється відповідно до педагогічних умов і вимог щодо професійної діяльності педагогів-хореографів. Розвиток ключових і фахових компетенцій фактично визначає зміст підготовки педагогів хореографів, результатом якого має стати якісне виконання професійних функцій.

Підготовка вчителя хореографії включає наступні фахові компетенції: володіння базовими загальними знаннями, а саме: історія, теорія та практика хореографічного мистецтва, методика виконання та викладання різних видів хореографії (класичний, народно-сценічний танець та ін.); хореографії в

професійній діяльності, проектувати і здійснювати освітній процес хореографічного навчання з урахуванням соціокультурної ситуації та рівня розвитку хореографічних здібностей учнівського колективу в системі шкільної та позашкільної освіти; знання характерних особливості танцювальної культури різних національностей, активно вивчати та популяризувати український народний танок; обізнаність у сучасних напрямках хореографічного мистецтва, вміння критично ставитися до модних танцювальних течій; здатність створювати танцювальний репертуар різного рівня складності відповідно до соціальних та культурних потреб суспільства; здатність до саморозвитку на основі рефлексії результатів своєї професійної діяльності; здатність користуватися освітньо-комунікаційними технологіями, знаходити та використовувати інформацію з різних джерел (електронних, письмових, архівних та усних) згідно з поставленою задачею; здатність використовувати основи теорії та методології.

Загальні та спеціальні компетенції, як правило, не можуть бути цілком сформовані однією дисципліною або практикою. Набуття студентами компетентностей є циклічним інтегративним процесом, в якому окрім змісту освіти важливі також форми, технології навчання і викладання. М.п.о. в Україні охоплює освітні сфери: вищу педагогічну освіту, післядипломну педагогічну освіту.

Важливою ланкою М.п.о. є вища педагогічна освіта. Проблеми її розвитку й удосконалення знаходяться в центрі уваги науковців і педагогів-практиків. Процес підготовки майбутніх вчителів та викладачів мистецьких дисциплін відбувається у закладах вищої педагогічної освіти України за спеціальностями, визначеними у Стандартах вищої освіти (Наказ № 593 від 28.05.2021 «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти»):

1. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 «Освіта/педагогіка». Спеціальність – 013 «Початкова освіта». Кваліфікації: Вчитель початкової школи. Вчитель інтегрованого

курсу «Мистецтво в початковій школі». Освітньо-професійні програми: Початкова освіта. Образотворче мистецтво; Початкова освіта. Музичне мистецтво.

2. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 «Освіта / педагогіка». Спеціальність – 014 «Середня освіта». «Музичне мистецтво». Кваліфікація: Вчитель музичного мистецтва. Бакалавр освіти (за предметною спеціалізацією «Музичне мистецтво»).

3. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Кваліфікація: Бакалавр музичного мистецтва. Кваліфікація: 2320 Викладач-інструменталіст (народних, духових, спеціальних інструментів), 2320 Викладач професійного навчально-виховного закладу, 2320 Викладач хорових дисциплін, 2453.1 Музикознавець 2453.2, Акомпаніатор 2453, Артист (хору, хорового колективу, оркестрової групи та ін.), 2453.2 Артист ансамблю (пісні й танцю, вокально-інструментального, вокального, естрадно-інструментального, хорового, народних інструментів та ін.), 2453.2 Артист оркестру (духового, естрадного, народних інструментів, симфонічного та ін.), 2453.2 Артист-вокаліст (оперний, камерний, соліст, соліст-бандурист, музичної комедії, естради та ін.), 2453.2 Артист-соліст (хору), 2453.2 Артист-соліст-інструменталіст, 2453.2 Асистент диригента, 2453.2 Асистент хормейстера 2453.2, Бандурист 2453.2, Бандурист-співак 2453.2, Диригент 2453.2, Керівник оркестру (ансамблю) духових інструментів, 2453.2 Керівник оркестру (ансамблю, фольклорного ансамблю) народних інструментів, 2453.2 Керівник хору (фольклорного ансамблю), 2453.2 Композитор, 2453.2 Концертмейстер, 2453.2 Концертмейстер з класу вокалу, 2453.2 Концертмейстер-піаніст, 2453.2 Музичний оформлювач, 2453.2 Редактор музичний, 2453.2 Репетитор з вокалу, 2453.2 Хормейстер, 2455. Звукорежисер, 2455.2 Керівник музичний, 3340 Викладач початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, 3479 Артист (оркестру,

хору, ансамблю, естради та ін.) (з дипломом молодшого спеціаліста), 3480 Регент.

3. Другий (магістерський) рівень вищої освіти. Ступінь «магістр» за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» галузі знань 02 «Культура і мистецтво» Кваліфікація: Магістр музичного мистецтва. 2320 Викладач інструменталіст (народних, духових, спеціальних інструментів), 2320 Викладач професійного навчально-виховного закладу, 2320 Викладач хорових дисциплін, 2453.1 Музикознавець, 2453.2 Акомпаніатор, 2453.2 Артист (хору, хорового колективу, оркестрової групи та ін.), 2453.2 Артист ансамблю (пісні й танцю, вокально-інструментального, вокального, естрадно-інструментального, хорового, народних інструментів та ін.), 2453.2 Артист оркестру (духового, естрадного, народних інструментів, симфонічного та ін.), 2453.2 Артист-вокаліст (оперний, камерний, соліст, соліст-бандурист, музичної комедії, естради та ін.), 2453.2 Артист-соліст (хору), 2453.2 Артист-соліст-інструменталіст, 12 2453.2 Асистент диригента, 2453.2 Асистент хормейстера, 2453.2 Бандурист, 2453.2 Бандурист-співак, 2453.2 Диригент 2453.2, Керівник оркестру (ансамблю) духових інструментів, 2453.2 Керівник оркестру (ансамблю, фольклорного ансамблю) народних інструментів, 2453.2 Керівник хору (фольклорного ансамблю), 2453.2 Композитор, 2453.2 Концертмейстер, 2453.2 Концертмейстер з класу вокалу, 2453.2 Концертмейстер-піаніст, 2453.2 Музичний оформлювач, 2453.2 Редактор музичний, 2453.2 Репетитор з вокалу, 2453.2 Хормейстер, 2455.2 Звукорежисер, 2455.2 Керівник музичний.

4. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 «Освіта / педагогіка». Спеціальність – 014 «Середня освіта». Образотворче мистецтво. Кваліфікація: Вчитель образотворчого мистецтва. Бакалавр освіти (за предметною спеціалізацією «Образотворче мистецтво»).

5. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь «бакалавр». Галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність: 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Бакалавр образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації. Кваліфікація: Художник образотворчого мистецтва (в межах спеціалізації: станковий і монументальний живопис, графіка, графіка вільна, оформлення та ілюстрація книги, сценографія та кіносценографія, сакральне мистецтво, візуальне мистецтво); Художник декоративного мистецтва (в межах спеціалізації: художній текстиль, художня кераміка, художнє скло, художнє дерево, художній метал); Художник-реставратор (в межах спеціалізацій: реставрація станкового і монументального живопису; реставрація творів скульптури та творів декоративно-ужиткового мистецтва, реставратор документальних / історичних пам'яток); Скульптор (в межах спеціалізацій: станкова і монументальна скульптура, монументально-декоративна скульптура); Мистецтвознавець; Мистецтвознавець-експерт.

6. Другий (магістерський) рівень вищої освіти. Ступінь «магістр». Галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Кваліфікація: Викладач образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації.

7. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 «Освіта / педагогіка». Спеціальність – 014 «Середня освіта». Хореографія. Кваліфікація: Вчитель хореографії. Бакалавр освіти (за предметною спеціалізацією «Хореографія»).

8. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь бакалавр. Галузь знань 02 «Культура та мистецтво», спеціальність: 024 «Хореографія.» Кваліфікація: 2454.2 Хореограф – 2454.2 Асистент балетмейстера, 2454.2 Керівник танцювального колективу, 2454.2 Артист танцювального ансамблю (танцювального колективу, ансамблю пісні й танцю та ін.), 3476 Керівник аматорського дитячого колективу (гуртка, студії та ін.).

9. Другий (магістерський) рівень вищої освіти. Ступінь «магістр». Магістр. Освітня кваліфікація: магістр середньої освіти (Хореографія). Викладач хореографічних дисциплін. Учитель хореографії. Кваліфікація: – 2310.2 Викладач фахових дисциплін, 2359.2 Методист навчального закладу початкової мистецької освіти та позашкільної освіти, 2454.2 Балетмейстер, 2454.2 Керівник танцювального колективу. За додатковою спеціалізацією – 2454.1 Мистецтвознавець (Хореографія) / 2455.2 Режисер театралізованих заходів та свят.

У ході професійної підготовки відповідно до її нормативного змісту, сформульованого у термінах результатів навчання та згідно з визначеними у Стандарті вищої освіти компетентностями випускника здобувачі вищої освіти отримують певну кваліфікацію. Викладачі мистецьких дисциплін підвищують професійну майстерність у процесі проходження курсів підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти.

Вітчизняний досвід організації мистецької післядипломної педагогічної освіти щодо підвищення кваліфікації вчителів мистецьких дисциплін закладів загальної середньої освіти доводить, що курси підвищення кваліфікації проходять за усталеною структурою та змістовним наповненням. До професійного фахового модуля підготовки вчителів входять традиційні лекційні, практичні заняття з усіх видів мистецької професійної діяльності, педагогічна практика та конференція з обміну досвідом. Найбільш поширеною і дієвою формою навчання вчителів в останні десятиліття стали тренінгові форми навчання.

Останнім часом у практиці діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти наявний досвід використання проблемних, авторських та тематичних курсів підвищення кваліфікації або курсів з авторським спецкурсом. У концепції розвитку педагогічної освіти зазначається, що метою підвищення кваліфікації педагогічних працівників є вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення,

оновлення її професійних знань, умінь і навичок на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Проблемні тематичні курси допомагають глибоко, ґрунтовно розглянути важливу педагогічну проблему або тему. Курси з авторським спецкурсом дозволяють знайти послідовників ідей передового педагогічного досвіду, вони найчастіше проводяться майстром або науковцем викладачем на базі опорних закладів загальної середньої освіти. Під час проведення таких курсів відбувається практична реалізація наукових ідей та відпрацювання на практиці оригінальних методик або технологій викладання мистецьких дисциплін. Відомі також авторські педагогічні майстерні, що допомагають вчителям упродовж нетривалого терміну навчання оволодіти авторською методикою викладання мистецтва в школі.

До комплексу науково-методичного й аудіовізуального супроводу навчального післядипломного процесу входять: методичні рекомендації для вчителів, комплекс сучасних інноваційних методик і технологій навчання мистецтву, поурочні розробки, набір тестів, анкет, відеоматеріали, презентації, відео майстер-класи, дидактичні матеріали тощо. Для забезпечення неперервності навчання та організації самоосвітньої діяльності вчителів мистецьких дисциплін у міжкурсний період варто надати доступ вчителям мистецьких дисциплін до матеріалів електронного курсу, до освітньої платформи дистанційного навчання або до мережевих, освітніх ресурсів, які стануть проводженням тренінг-курсу та будуть спрямовані на самоосвітню творчу діяльність для розвитку педагогічного творчого потенціалу (Лаврінець, 2018).

Л-ра: Державний стандарт повної загальної середньої освіти (Постанова КМУ №898 від 30.09.2020 р.). URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/; Лаврінець, А.П. (2018). Сучасні тенденції мистецької післядипломної педагогічної освіти. Journal «ScienceRise: Pedagogical Education», 4 (24); Мартиненко, О. (2015).

Формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії в умовах вищого навчального закладу. Проблеми підготовки сучасного вчителя, 12; Ніколаї, Г. (2013). Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти. Актуальні питання мистецької освіти та виховання, 1, с. 1-15; Овчаренко, Н.А., & Шрамко, Я.В. (Ред.). (2018). Музична освіта: філософський, мистецтвознавчий та педагогічний наголоси; Сотська, Г.І. (2015). Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах євроінтеграційних процесів. Освіта для сучасності – Edukacja dla współczesności. Т.1. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, с. 444-450; Стандарти вищої освіти: Наказ №593 від 28.05.2021 р. «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти». URL: <https://cutt.ly/ERhWny9>; Третяк, А. (2013). Якість педагогічної освіти в контексті світових тенденцій розвитку вищої школи. Педагогіка і психологія вищої освіти, 6.

С.О. Соломаха

Мобільне навчання (M-learning) – тип навчання, що пов'язаний з електронним та дистанційним навчанням і передбачає використання мобільних пристроїв. Навчання базується незалежно від місця знаходження при використанні портативних технологій. М.н. зменшує обмеження із здобуття освіти за місцезнаходженням за допомогою портативних пристроїв.

На думку І.М. Біляй, для досягнення необхідних освітніх результатів під час М.н. необхідно:

- коректно сформулювати освітні цілі і визначити плановані результати;
- вибрати адекватну можливостям мобільних пристроїв технологію навчання;

- створити інструменти оцінювання, які повинні бути багатофункціональними (оцінюється не тільки результат, але і процес діяльності учнів) (Біляй, 2018).

Дидактичні принципи М.н. (m-learning):

- індивідуального підходу. М-learning через мобільний пристрій дозволяє реалізувати принципи індивідуалізації навчання. Суб'єкти навчання мають можливість вибору змісту навчання з урахуванням їх інтересів, у результаті чого мобільне навчання стає орієнтованим на індивідуальність студента;

- активності і самостійності. М-learning надає суб'єктам освіти можливість пройти навчання самостійно в зручний для них час, створює умови для підвищення активності, прояву ініціативи в процесі групового навчання у взаємодії з іншими суб'єктами;

- цілеспрямованість і системність. Оперативний доступ до інформації сприяє підвищенню ефективності поетапного формування розумових дій шляхом розширення діяльніснопрактичної сфери розвитку особистості через активізацію її самокеруючих механізмів (Горбатюк, & Толашвілі, 2013, с. 31-34).

Л-ра: Біляй, І.М. (2018). Застосування мобільних технологій на уроках математики. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*, 20, с. 95-101. URL://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_2_2018_20_18; Горбатюк, Р., & Тулашвілі, Ю. (2013). Мобільне навчання як нова технологія вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_27_10.

Ю.В. Грищенко

Мовна компетентність педагога – це інтегративна якість особистості, яку визначають мотиваційно-ціннісна (спрямованість на опанування ціннісного потенціалу мовних явищ, усвідомлення необхідності використання аксіокультурних ресурсів мови у взаємозв'язку з іншими явищами культури), когнітивно-змістова (володіння знаннями щодо різних рівнів мови, стратегічних прийомів моделювання можливих поведінкових і мовних контекстів) і діяльнісно-рефлексивна (спектр умінь писемного і усного використання мовного матеріалу, дослідницькі, творчо-пошукові, аналітичні здатності, вміння визначати перспективи міждисциплінарного, контекстного, функціонального використання мовних ресурсів в освітній практиці, здатність до самоаналізу, самонавчання у напрямі опанування інноваційних технологій вивчення мови) складові. У наукових джерелах найчастіше М.к. ототожнюється з мовною, комунікативною компетентністю тощо. У «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти» (2003) задекларовано загальновизнану дефініцію М.к., що представляє спектр компетенцій, які складають її структуру: лексична, граматична, семантична, фонологічна, орфографічна, орфоепічна субкомпетентності. Кожна з цих компетенцій виявляється у володінні певними знаннями і вміннями щодо використання мовних одиниць у певному контексті, комунікативній ситуації: лексична – знання і здатність використовувати мовний словниковий запас; граматична – знання і здатність користуватися граматичними ресурсами мови: розуміти й виражати значення, продукуючи і розпізнаючи правильно оформлені згідно з мовними принципами фрази та речення; семантична компетенція розглядає здатність усвідомлювати і контролювати організацію змісту, охоплює лексичну семантику (зв'язок слова із загальним контекстом, внутрішньолексичні зв'язки), граматичну семантику, яка розглядає значення граматичних елементів, категорій, структур і процесів; прагматичну семантику, яка розглядає логічні зв'язки (підрядність, пресупозиція, імплікативність і т.д.); фонологічна – включає знання та навички перцепції і

продукції звукових одиниць, фонетики речення (просодії), фонетичної редуції; орфографічна передбачає знання і навички перцепції та продукції символів, з яких складаються письмові тексти; орфоепічна – уміння правильно озвучувати написане.

Поняття «мовленнєва компетентність» набуло активного вжитку у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Уперше це поняття увів в науковий обіг американський лінгвіст М. Хомський (1965), який протиставляв знання мови (*linguistic competence*) використанню мови в конкретній ситуації або мовному виконанню, мовній активності (*performance*). Д. Хаймс (1967) задекларував, що знання мови передбачає не лише володіння її граматиною і словником, але й уявлення про те, в яких умовах можуть чи повинні вживатися ті чи інші слова і граматичні конструкції, таким чином увів у науковий обіг поняття «комунікативної компетенції».

Сучасні дослідники розглядають М.к. як сукупність професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом дидактичного дискурсу, репрезентувати нормативні та доступні для сприйняття навчальні тексти; здатність розв'язувати комунікативні завдання в ситуаціях професійного спілкування; як інтегровану особистісну якість, яка передбачає: систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації; знання правил мовного спілкування; знання норм сучасної української літературної мови, уміння і навички оптимального використання цих знань у професійному спілкуванні, спроможність до рефлексії, розвинуте «чуття мови»; уміння і навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання і самовдосконалення; як наявність професійно-комунікативних умінь особистості спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом дидактичного дискурсу, репрезентувати нормативні та доступні

для сприйняття навчальні тексти; здатність розв'язувати комунікативні завдання в ситуаціях професійного спілкування.

Л-ра: Ніколаєва, С. (Ред.). (2003). Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ: Ленвіт; Семенов, О., Герман, В., Громова, Н., Рудь, О., Левенок, І., Пономаренко, Н., & Ячменник, М. (2017). Ефективні технології навчання і контролю якості знань у лінгвістичній підготовці майбутніх фахівців. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка; Симоненко, Т.В. (2006). Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів. Черкаси: Вид-во Вовчок О.Ю.; Клімова, К.Я. (2010). Теорія і практика формування мовно комунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів. Житомир: Рута; Chomsky, N. (1965). Aspects of the theory of syntax. Cambridge, Mass: M.I. T. Press; Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. Harmondsworth: Penguin.

М.П. Вовк

Моделі педагогічної освіти – моделі підготовки вчителя, сформовані у результаті утвердження традицій навчання педагогів та імплементації інновацій у світовому досвіді підготовки фахівців педагогічного фаху. В сучасному освітньому просторі наявні три М. підготовки педагогічних кадрів з урахуванням європейських стандартів.

Н. Лазаренко характеризує виокремлені М. за такими критеріями, як: зміст підготовки вчителів, організаційно-педагогічні умови реалізації, переваги.

1. Традиційно-академічна М. (Данія, Франція, Норвегія, Іспанія, Австрія, Чехія, Велика Британія, Фінляндія, Ірландія, Ізраїль): зміст підготовки вчителів (традиційне опанування базових педагогічних умінь і

навичок шляхом практичних тренувань в умовах ЗВО; теоретичні знання основ дитячої психології, дидактики, історії педагогіки); організаційно-педагогічні умови реалізації (значний обсяг теоретичної підготовки; послідовна модель підготовки: вивчення майбутніми вчителями спеціальних та загальних дисциплін на першому етапі навчання, а дисциплін психолого-педагогічного циклу і проходження виробничої практики – на другому етапі, переваги (сприяє формуванню професійної ідентичності, становлення «м'яких» навичок, підготовці ефективного вчителя класу).

2. М. динамічної професіоналізації (Естонія): зміст підготовки вчителів (динамічна концепція педагогічної діяльності, сконцентрованої на професійній автономії і професійних стандартах; посилена увага до вивчення вікової та спеціальної психології, дидактики, теорії виховання, основ освітнього моніторингу; моделювання професійної діяльності для опанування професійно-педагогічних цінностей), організаційно-педагогічні умови реалізації (інтегрована модель: вивчення всіх складових освітньої програми здійснюється не лише одночасно, а й у взаємозв'язках із фокусом під час вивчення найбільш актуальних фахових тем; інтеграція теорії з практикою), переваги (динамічна концепція педагогічної діяльності, сконцентрована на професійній автономії та професійних стандартах; посилена увага до вивчення вікової та спеціальної психології, дидактики, теорії виховання, основ освітнього моніторингу; моделювання професійної діяльності для опанування професійно-педагогічних цінностей).

3. Альтернативна М. (Польща, Франція): зміст підготовки вчителів (навчання базується на оволодінні способами дії, що є результатами в освітніх програмах; джерела знань – особистий досвід і досвід творчої діяльності, у якій відбувається становлення особистості педагога; опанування різних алгоритмів діяльності реалізуються у процесі виробничої практики, широко практикують супервізію; незначний обсяг теоретичних знань із вікової та педагогічної психології, дидактики, практично відсутні модулі з

історії педагогіки і теорії виховання; формування навичок розв'язання проблем і конфліктів через систему прецедентів у шкільній практиці), організаційно-педагогічні умови реалізації (диверсифікаційна модель: підтримка наявних відмінностей у програмах та функціях різних педагогічних і непедагогічних ЗВО; ураховані можливості різної тривалості навчання; його інтенсивності і профільна специфіка), переваги (економічно вигідна, оскільки дозволяє через індивідуалізацію освітніх траєкторій швидко збільшити кількість учителів відповідно до нагальних соціально-освітніх потреб).

Л-ра: Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс».

М.П. Вовк

Модернізація у педагогічній освіті – процес створення інноваційного освітнього середовища у закладах фахової передвищої, вищої педагогічної освіти, галузевих наукових установах, спрямованого на забезпечення умов для інтерактивного навчання за допомогою різних технологій навчання, насамперед інформаційно-комунікаційних, мережових. М. процеси у підготовці сучасного вчителя зумовлені соціально-економічними викликами, що спродуковані на рівні світу, європейських країн, держави і пов'язані з необхідністю опрацювання, передавання, використання інформації за допомогою різних засобів. Тенденція М. у п.о. детермінована інформатизацією сучасного суспільства, у якому суб'єкти навчання стають і виробниками, і споживачами інформації. Відповідно актуалізується потреба формування інформаційної культури педагога, його цифрової

компетентності, що передбачає готовність педагога осмислювати інформацію, розвивати інтелект, сприяти налагодженню міжнародної комунікації через посередництво інформаційно-комунікаційних технологій. Саме тому М. у п.о. пов'язана з сучасними викликами інформаційного суспільства, у якому актуалізується потреба у навчанні упродовж життя, реалізація концепції освіти упродовж життя, що безпосередньо стосується вчителів, які є ретрансляторами інформації в освітньому середовищі.

Можливості використання у педагогічній освіті інформаційно-комунікаційних технологій як провідного чинника М. в цій сфері сучасними дослідниками обґрунтовуються з урахуванням їх потенціалу для формування відповідних компетентностей, а також створення відповідних умов для якісної підготовки: адаптація до навколишнього середовища й соціальних змін, підвищення доступності освіти, використання інноваційних форм і методів навчання, створення комунікаційних стратегій навчання, утвердження «відкритої» освіти, створення віртуальних університетів, реалізація індивідуальної траєкторії навчання, залучення персональних цифрових комунікаторів – портативних пристроїв, які забезпечують інтеграцію функцій мобільного телефону, мережі Інтернет, відеокамери тощо.

М. у п.о. передбачає створення інформаційного освітнього середовища в окремому закладі вищої педагогічної освіти, що включає оснащення відповідними пристроями лабораторій, навчальних аудиторій, створення віртуальних платформ, укладання диверсифікованих електронних курсів, забезпечення системи об'єктивного оцінювання, внутрішньої системи якості навчання тощо. Серед основних характеристик інноваційного освітнього середовища у результаті М. у п.о. науковці (В. Биков (2003), Н. Лазаренко (2019), О. Спірін (2010), В. Уманець, Л. Шевченко (2015) та ін.) виокремлюють такі, як: відкритість (підтримка сучасних стандартів, технології Інтернет); можливість розширення (нарощення функцій

відповідно до специфічних запитів навчального закладу); масштабованість (збільшення кількості сервісів, що надаються в середовищі; обсягу інформації, яка може оброблятися); розширення баз даних і знань не призводить до необхідності переналагоджувати систему); інтегрованість (можливість організувати єдине освітнє середовище для розширення задач, пов'язаних з розробкою й проєктуванням навчально-методичного забезпечення освітнього процесу); адаптованість (динамічне налагодження під потреби як конкретного навчального закладу, так і окремого користувача).

Л-ра: Биков, В.Ю., & Жук, Ю.О. (2003). Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*, 1 (5), 64-76. Харків; Биков, В.Ю., Білоус, О.В., Богачков, Ю.М., Грабовський, П.П., Колос, К.Р., Кривонос... and Шимон, О.М. (2010). Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України. Атіка, ТОВ ВПФ «МЕГА». Київ.; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс»; Луговий, В.І. (2020). Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник НАПН України*, 2 (1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/74>; Уманець, В.О., & Шевченко, Л.С. (2015). Наповнення навчальним контентом інформаційного освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*, 4, 189-192. Ч. 2. Львів.

М.П. Вовк

Музейна комунікація – це спілкування, специфічна форма взаємодії людей і суспільства в процесі обміну знаннями, ідеями, цінностями, ставленнями, думками, інформаційними відомостями, діями в умовах музейного простору.

Л-ра: Смолій, В.А. (Ред.). (2010). Енциклопедія історії України. Т.7.: Музей української культури у Свиднику. Київ: Наукова думка.

Н.О. Філіпчук

Музейна педагогіка – це галузь науки, що вивчає: теорію і методику використання музейних культурних цінностей на основі міждисциплінарності; історію та особливості культурно-освітньої діяльності музеїв, методи впливу музею на різні категорії відвідувачів; взаємодію музеїв з освітніми закладами; оптимізацію пізнавальної, просвітницької, виховної діяльності в освітньому та музейному середовищах із застосуванням загальних психолого-педагогічних положень, принципів, засобів і форм педагогічно-просвітницької діяльності. М.п. функціонує в межах музейного культурного простору.

Л-ра: Енциклопедія українознавства. (1994): перевидання в Україні (відтворене вид. 1949 р.): у 3 т. Т. 1. НАН України. Київ: Віпол; Філіпчук, Н.О. (2020). Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець ХІХ – початок ХХІ століття). Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка».

Н.О. Філіпчук

Музейне документування – цілеспрямоване відображення в музейних зібраннях та музейних предметах різних фактів, подій, процесів,

ціннісно-сміслових установок, які характеризують конкретні суспільні і природні явища.

Л-ра: Вайдахер, Ф. (2005). Загальна музеологія. Л.: Літопис.

Н.О. Філіпчук

Музейний простір – матеріальна форма певної протяжності та обсягу, де відбувається в межах наявних фактів, знань, предметів, явищ (природних чи штучно створених) музеальна дія «передачі» суспільству цінностей матеріальної і духовної культури.

Л-ра: Рутинський, М.Й. (2008). Музеєзнавство. К.: Знання.

Н.О. Філіпчук

Музеєзнавець – фахівець, що здійснює діяльність в музейному середовищі відповідно до професійної диференціації і музейної спеціалізації у специфічних сферах наукового дослідження, документування, збереження, експозиціонування, культурно-освітньої, педагогічно-просвітницької, екскурсійної, художньо-реставраційної діяльності тощо.

Л-ра: Вайдахер Ф. (2005) Загальна музеологія. Львів: Літопис.

Н.О. Філіпчук

Музикотерапія (лікування музикою) – метод позитивного впливу на емоційний і психічний стан людини, її самопочуття, самосвідомість, відношення до оточуючих, особистісний розвиток засобами музики. Як інтегративна дисципліна суміжна з психологією, музичною психологією, музикознавством, нейрофізіологією та іншими науками.

М. включає різні види творчої діяльності: прослуховування музики, спів, гра на музичних інструментах, імпровізація, рух під музичний супровід та ін. Ефективність методу доведена у роботі з різними віковими групами.

Н.О. Квітка розглядає М. як контрольоване використання музики для гармонізації внутрішнього світу людини, яке сприяє покращенню або збереженню здоров'я, впливає на фізичний, емоційний, інтелектуальний, соціальний, естетичний і духовний стан. Автор зазначає, що М. слугує засобом корекції, лікування та реабілітації дітей з психофізичними порушеннями з метою активізації емоційних процесів, подолання соціально-комунікативних порушень поведінки, регуляції психофізіологічних напружень, формування здатності до естетичних переживань, насолоди тощо (Квітка, 2013).

Виокремлюють чотири основні напрями лікувальної дії М.:

- 1) емоційне активування у ході вербальної психотерапії;
- 2) розвиток навичок міжособистісного спілкування (комунікативних функцій і здібностей);
- 3) регулюючий вплив на психовегетативні процеси особистості;
- 4) підвищення естетичних потреб особистості (Сорока, & Банкул, 2013, с. 193).

О. Федій визначає такі форми М.:

- 1) спільне прослуховування музичних творів, спрямоване на підтримку вербальних комунікативних контактів (комунікативна форма);
- 2) досягнення катарсису (реактивна форма);
- 3) зниження нервово-психічної напруги (регулятивна форма);
- 4) терапевтично спрямована музична діяльність, пов'язана з відтворенням казок, оповідань, з фантазуванням уявних образів у дискурсі, з мовленнєво-мовною імпровізацією (Федій, 2009, с. 282-292).

Л-ра: Квітка, Н.О. (2013). Музична терапія у роботі з дітьми в інклюзивному середовищі. URL: <https://cutt.ly/5RhW82i>; Сорока, О.В., &

Банкул, Л.Д. (2013). Музикотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія для роботи з молодшими школярами. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота, 27; Федій, О.А. (2009). Музикотерапія в професійній діяльності сучасного педагога. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, 11 (174).

Ю.В. Грищенко

«М'які» навички (soft skills) педагога – спектр професійних й особистісних якостей, що зумовлюють успішність професійного розвитку педагога, є супровідними до професійних, фахових компетентностей, важливі з урахуванням специфіки професійної діяльності, з поміж яких – лідерські якості, здатність працювати в команді, презентаційні навички, аналітичні здібності, навички комунікація, стресостійкість, креативність та ін.

Це поняття найчастіше використовується для означення супровідних до фахових компетентностей як соціальні навички, навички успішності, критерії професійної успішності, кар'єрного зростання. Іноді вживається синонімічний термін *transferable skills* (навички, що їх можна переносити). Сучасні дослідники визначають, що «soft skills» – соціологічний термін, який стосується емоційного інтелекту людини, перелік особистих характеристик, що пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми. До них належать індивідуальні, комунікативні та управлінські навички. «М.» н. рівною мірою необхідні як для повсякденного життя, так і для професійного розвитку (Коваль, 2015). «М.» н. на відміну від «hard skills» («тверді навички») визначають не вузькоспеціалізовані, спеціальні уміння, а універсальні, що відповідають за успішність, продуктивність, професійність діяльності.

Згідно з дослідженнями О. Абашкіної науковці Інституту Макса Планка в Мюнхені (Німеччина) виокремлюють наступні види «М.» н.,

особливо важливих для фахівців у сучасному суспільстві за певними параметрами: 1. Особистісна динаміка (почуття відповідальності; прагнення до досягнень; впевненість в собі; висока мотивація). 2. Сфера міжособистісних відносин (контактність; об'єктивна самооцінка; співчуття і співпереживання іншим людям). 3. Прагнення до успіху (самовіддача; мотивація до підтримки статусу; схильність до систематизації; ініціативність). 4. Витривалість (стійкість до критики; стійкість до невдач; позитивна емоційна установка; (твердість життєвої позиції; задоволеність роботою). У Boston Consulting Group було проведено дослідження важливості soft skills для сучасних роботодавців. Виявилось, що найбільш затребувані комунікативні навички: 79% опитаних поставили їх на перше місце. Далі йдуть: активна життєва позиція – 78%, аналітичне мислення – 77%, витривалість – 75%, вміння працювати в команді – 74%, прагнення досягати поставлених цілей – 70%, здатність вирішувати конфлікти – 54%, вміння надихатися новими ідеями – 54%, креативність – 43%, надійність – 42% (Абашкина, 2010).

Для педагога, його успішної професійної діяльності важливою є сформованість таких «М.», гнучких навичок, як: комунікація відповідальність, здатність працювати в команді, партнерство, вміння вирішувати конфлікти, критично мислити, самостійно вирішувати завдання, логічність, здатність управляти власним часом, креативність, сила волі, здатність протистояти стресовим ситуацій, адаптаційні й презентаційні навички, емоційний інтелект тощо. З 2019 р. Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) здійснюється акредитація освітніх програм у закладах вищої освіти, наукових установах на всіх рівнях (бакалаврському, магістерському, докторському). З-поміж важливих критеріїв якості підготовки майбутніх педагогів (учителів, викладачів, викладачів-дослідників) визначено «М.»н. Відповідно здійснюється моніторинг змісту, форм і методів навчальної, дослідницької, практичної

діяльності з урахуванням спрямованості на формування гнучких навичок майбутніх учителів, педагогів, дослідників.

Л-ра: Абашкіна, О. (2010). Soft skills: ключ к карєре. URL: <https://www.pro-personal.ru/article/7811-soft-skills-klyuch-k-karere>;

Зінченко, А.Г., & Саприкіна, М.А. (2016). Навички для України 2030: погляд бізнесу. Київ; Коваль, К.О. (2015). Розвиток «soft skills» у студентів — один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 2. URL: <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/827>

М.П. Вовк

Національна культурна спадщина – сукупність пам'ятників, предметів матеріальної і духовної культури українського народу, що складає важливу частку національного багатства, офіційно визначених державою як національна цінність із заборонаю продавати, дарувати за межі країни. Музей виконує важливе завдання документування, комплектації, зберігання і суспільного представлення предметів національної культурної спадщини.

Л-ра: Смолій, В.А. (Ред.). (2010). Енциклопедія історії України: у 10 т. (Музей української культури у Свиднику. Т. 7. Київ: Наукова думка; Енциклопедія українознавства (1994): перевидання в Україні (відтворене вид. 1949 р.): у 3 т. Т. 1. НАН України. Київ: Віпол.

Н.О. Філіпчук

Наукові школи – важливі осередки науки, які об'єднують коло однодумців у дослідженні конкретного напрямку в науці, де відбувається процес пізнання і передачі знань між досвідченими вченими і початківцями. Результатом діяльності Н.ш. є формування особистості вченого, його

самостійності, професійної і особистісної позиції, ефективна науково-дослідна діяльність, яка має теоретичне і практичне значення.

У сучасному педагогічному дискурсі феномен Н.ш. розглядається українськими і зарубіжними вченими з позиції методологічних орієнтирів (С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Д. Зербіно, Л. Ландау, О. Олексюк та ін.), педагогічної персонології (І. Ковчина, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Семенов та ін.), крізь призму історико-педагогічного аналізу (О. Гнізділова, Н. Дем'яненко та ін.) тощо.

У тлумачному словнику сучасної української мови визначення Н.ш. трактується як «напрям у науці, пов'язаний єдністю спільних поглядів, наступністю принципів і методів» (Бусел, 2002). За визначенням К. Ланге, «Н.ш. – неформальний науковий колектив, що формується при видатному вченому на базі класичного університету чи науково-дослідної установи з метою колективної розробки певної наукової ідеї» (Анохін, 1969). М. Семенов визначає Н.ш. як своєрідний спосіб мислення і дії в науці, у підході до вирішення будь-яких наукових проблем. С. Кемеров розглядав Н.ш. як «один із типів наукового співтовариства, особливу форму кооперації наукової діяльності» (Кемеров, 1998). За визначенням С. Гончаренка, «Н.ш. – це традиція мислення, особлива наукова атмосфера, поява значної наукової ідеї, що є головним для створення наукової школи» (Гончаренко, 2012). Н. Ничкало ідентифікує Н.ш. як специфічну форму організації досліджень, яка передбачає об'єднання групи вчених навколо визнаного лідера з метою засвоєння та подальшої розробки його ідей» (Гончаренко та ін., 2000). Т. Гуменникова зауважує, що «Н.ш. в сучасному розумінні є постійно діюча система підготовки і підвищення кваліфікації наукових кадрів, яка базується на виконанні вченими школи актуальних науково-технічних завдань і проектів» (Дубасенюк, & Антонова, 2012, с. 101). І. Пасько під поняттям «Н.ш.» розуміє неформальну творчу співпрацю дослідників різних поколінь на чолі з науковим лідером в рамках нового наукового напрямку, об'єднаних

єдністю програмних і методичних підходів до вирішення проблем, стилем роботи і мислення, що отримала значні результати, завоювала авторитет і суспільне визнання в своїй області знання (Пасько, 2008, с. 18-19). Б. Кедров розглядає Н.ш. як «структурний осередок сучасної науки, що дозволяє концентрувати зусилля великої групи порівняно молодих учених під безпосереднім керівництвом засновника даного наукового напрямку на вирішенні певного, достатньо обмеженого кола актуальних проблем у тій чи іншій галузі науки» (Микулинский, Ярошевский, Кребер, & Штейнер, 1977). За визначенням Д. Зербіно, «Н.ш. – це професійна добровільна співдружність людей, що сформувалася під егідою особистості вченого-лідера. Вона займається активною дослідницькою роботою в новому актуальному напрямі й об'єднана ідеями, методиками, науковими традиціями, співпрацею, що розширюються пошуком нових фактів (Зербіно, 2001).

Н.ш. у педагогіці розвивається під егідою вченого-наставника, який власним талантом наставництва, шляхом продукування інноваційних для певного періоду наукових ідей, на основі етичних цінностей, аксіологічно зорієнтованої світоглядної позиції спрямовує науковців-початківців на розвиток певного напрямку у педагогічній науці, на утвердження субдисциплін педагогіки, на обґрунтування їх теоретико-методологічних засад, створення практико орієнтованих результатів, які мають ґрунтуватися на науково-освітніх традиціях і враховувати інноваційні зрушення у педагогічному середовищі.

Ґрунтовним є дослідження академіка С. Гончаренка, який проаналізував проблему розвитку Н.ш. в педагогіці. Проведений аналіз дозволив вченому окреслити характерні ознаки Н.ш.:

- 1) Н.ш. є науковим колективом на чолі з науковим керівником, який є автором певної дослідницької програми, що поєднує в собі перелік проблем, на розв'язання яких орієнтується колектив, з визначенням принципів підходів до їх розв'язання;

2) для більшості Н.ш., на відміну від інших наукових колективів, характерним є зрівнювання в актуальності, з одного боку, завдань наукового характеру, з другого – підготовки оригінальних дослідників. В Н.ш., де підготовка дослідників недооцінюється, існує принципово інший клімат, ніж у тій, де це завдання висовується на перший план. Такі школи, як правило, позбавлені перспективи пережити свого керівника і тим самим ініціювати дочірні і внучаті наукові школи. Безперечно, значно сильніше впливають на розвиток науки Н.ш., які однаково активно розв'язують як завдання наукового характеру, так і завдання підготовки нових поколінь вчених;

3) характерний стиль роботи, який залишається незмінним при зміні проблематики (Гончаренко, 2012).

Л-ра: Анохін, П.К. (1969). Верю таланту. *Наука сьогодні*. М.; Кемеров, В. (1998). Философская энциклопедия. «Панпринт». URL: <https://www.twirpx.com/file/526465/>; Бусел, В.Т. (Укл.). (2002). Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.: ВТФ «Перун». URL: <http://padaread.com/?book=50054&pg=1>; Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Філіпчук, Н.О., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2020). Теорія і практика навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти, с. 121-125. Київ: Талком.; Гончаренко, С.У. (2012). Наукові школи в педагогіці. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи*. В Г. Кремень та ін. (Ред.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка; Гончаренко, С.У. та ін. (Уклад.). (2000). Професійна освіта. В Н.Г. Ничкало (Ред.). К.: Вища шк.; Дубасенюк, О., & Антонова, О. (2012). Проблема становлення і розвитку науково-педагогічних шкіл. *Рідна школа*, 12, 101; Зербіно, Д.Д. (2001). Наукова школа: лідер і учні. Львів: Євросвіт; Кемеров, В. (1998). Философская энциклопедия. «Панпринт». URL: <https://www.twirpx.com/file/526465/>; Микулинский, С., Ярошевский, М., Кребер, Г., & Штейнер, Г. (Наук. ред.). (1997). Школы в науке. М.: Наука; Пасько, І. (2008). Наукові школи в українському «провінційному» й

«столичному» вимірі: культурологічний аспект. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*, 3, 18-19.

Ю.В. Грищенко

Онлайн навчання – це дистанційна форма здобуття освіти за допомогою сучасних інформаційних технологій; може бути як індивідуальна, так і групова форма О.н. Застосовується при неможливості навчання офлайн, під час карантину, з метою мобільності отримання освітніх послуг. Дозволяє навчатися значній кількості слухачів у зручний час (відеоуроки або відеокурси, розміщені на певній платформі у запису), розширює територіальні можливості отримання освіти, перебуваючи в іншому місті або іншій країні.

11 грудня 2020 р. Міністерством освіти та науки України спільно з Українським інститутом розвитку освіти та Міністерством цифрової трансформації України було відкрито доступ до платформи «Всеукраїнська школа онлайн», яка є сучасним онлайн-ресурсом для змішаного та дистанційного навчання учнів 5-11 класів з уроками та методичними матеріалами, що відповідають державній програмі. На платформі розміщені уроки з 18 основних дисциплін: українська література, українська мова, біологія, біологія та екологія, географія, всесвітня історія, історія України, математика, алгебра, алгебра і початки аналізу, геометрія, мистецтво, основи правознавства, природознавство, фізика, хімія, англійська мова та зарубіжна література. Програма була розроблена з метою забезпечення доступу до якісної шкільної освіти учнів 5-11 класів в умовах пандемії. Враховуючи зміни календарного планування інформація контенту постійно оновлюється і доповнюється (МОН та Мінцифри запустили платформу, 2020).

Сучасний формат О.н. представлений значною кількістю курсів з різних предметів для різних вікових груп від авторитетних викладачів провідних університетів України і світу. Найбільш популярними є:

Prometheus <https://prometheus.org.ua> – український громадський проект масових відкритих онлайн-курсів. Безкоштовні навчальні курси університетського рівня розроблені викладачами КНУ, КП, Києво-Могилянської академії.

ВУМ (Відкритий Університет Майдану) <https://vumonline.ua/> – дистанційна платформа громадянської освіти, на якій розміщено більше 30 безкоштовних курсів (відео-лекції, практичні завдання, контрольні запитання). Форматом курсів передбачена можливість спілкування з іншими студентами та викладачами.

EdEra (Education Era) <https://www.ed-era.com/> – проект, спрямований на надання якісних і доступних освітніх послуг, які сприятимуть особистісному і професійному розвитку. Основні напрями: публічні консультації; бюджетний процес; ефективні комунікації для освітніх управлінців; угода про асоціацію Україна-ЄС; європейський механізм захисту прав людини; лайфхаки з української мови.

Lingva skills <https://lingva.ua/> – український проект, спрямований на вивчення англійської мови від Асоціації інноваційної та цифрової освіти та Академії навичок.

Освітній Хаб (EduHub.in.ua) <https://eduhub.in.ua> – корисні курси, спрямовані на розвиток soft skills: управління людьми і проектами; емоційний інтелект; персональна ефективність; школа HR та ін.

Duolingo <https://uk.duolingo.com> – онлайн курси з вивчення іноземних мов, які проходять в ігровій формі, а успішне виконання завдань дозволяє перейти на інший, більш складний рівень. Методика спрямована на вивчення теорії і написання диктантів. Платформа має платний та безкоштовний акаунти.

TED (Technology, Entertainment, Design) <https://www.ted.com/> – некомерційна організація в США, яка збирає науковців, бізнесменів, політиків, активістів зі всього світу з метою поширення унікальних і цікавих ідей. Тематика стосується різних сфер: технології, дизайн, природничі науки, мистецтво, культура, освіта, бізнес, глобальні проблеми та ін. Записи конференцій можна переглянути на сайті TED.

Coursera <https://ru.coursera.org/> – освітня платформа, на якій запропоновано сотні безкоштовних онлайн-курсів з різних предметів від провідних американських університетів .

Л-ра: Добірка безкоштовних онлайн-сервісів для навчання українською (2017). URL: <https://mizky.com/article/222/online-education-ua;> МОН та Мінцифри запустили платформу «Всеукраїнська школа онлайн», 11 грудня 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-ta-mincifri-zapustili-platformu-vseukrayinska-shkola-onlajn;> Підбірка онлайн-платформ для самоосвіти. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/news/pidbirka-onlain-platform-dlia-samoosvity>

Ю.В. Грищенко

Освітня програма – тотожне поняття освітньо-професійної, освітньо-наукової чи освітньо-творчої програми, що реалізуються у закладах фахової передвищої, вищої освіти або науковій установі на певному освітньо-кваліфікаційному рівні (рівні молодшого спеціаліста, бакалаврському, магістерському, докторському, науковому) і складається з певних складових (обов'язкові та варіативні дисципліни, практики, наукова робота, публікаційна діяльність тощо), що передбачає формування певних компетентностей з урахуванням специфіки опанування фаху. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) О.п. визначається як єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних

завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). О.п. може визначати єдину в її межах спеціалізацію або не передбачати спеціалізації (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Згідно з Концепцією розвитку педагогічної освіти в Україні (2018), іншими законодавчими документами програми третього (освітньо-наукового чи освітньо-творчого), другого (магістерського) та першого (бакалаврського) рівня можуть реалізовуватись у педагогічних, класичних, технічних, мистецьких, інших профільних та багатoproфільних закладах вищої освіти усіх форм власності. Позитивним є розширення участі в підготовці педагогів у технічних, аграрних та інших закладах вищої освіти з урахуванням їх профільності (передусім за спеціальністю 015 «Професійна освіта»). Заклади післядипломної педагогічної освіти можуть брати участь у реалізації таких О.п. при наявності відповідної ліцензії, зокрема в разі інтеграції до структури університетів. Важливим чинником підвищення якості вищої педагогічної освіти є конкуренція О.п. державних та комунальних закладів вищої освіти в умовах адресного розміщення державного (регіонального) замовлення, а також включення до мережі підготовки педагогічних працівників приватних закладів вищої освіти (включаючи доступ до державного замовлення на умовах широкого конкурсу). Програми початкового рівня (короткого циклу) вищої та фахової передвищої педагогічної освіти реалізуються в спеціалізованих підрозділах університетів, академій та інститутів, у спеціалізованих педагогічних коледжах або педагогічних підрозділах у складі багатoproфільних коледжів (як у системі вищої, так і фахової передвищої освіти за наявності відповідних ліцензій). Реалізація програм підготовки початкового рівня (короткого циклу) вищої педагогічної освіти може здійснюватись у співпраці університетів та коледжів, які спільними

зусиллями забезпечують якість вищої освіти та її наближеність до місць проживання відповідної категорії здобувачів освіти. При таких коледжах у системі фахової передвищої освіти можуть створюватися класи профільної старшої школи, зокрема, професійного педагогічного профілю (з підгрупами різного предметного спрямування) (Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні, 2018).

О.п. у галузі 01 Освіта, педагогіка з підготовки майбутніх докторів філософії і докторів наук реалізуються у закладах вищої педагогічної освіти і наукових установах, де створено умови для реалізації якісного освітнього процесу, забезпечено можливості збалансованості теоретичного навчання та експериментальної роботи, утвердження академічної культури, розвитку науково-педагогічних шкіл.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#Text>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19>; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

М.П. Вовк

Особистісний розвиток педагога – розвиток особистісних якостей педагога на основі розкриття власного творчого потенціалу, розвитку ціннісного ставлення до себе, усвідомлення індивідуальних переживань, емоцій, особистісних моральних і духовних характеристик, удосконалення характерологічних й соціальних ознак, що сприяють соціалізації у суспільстві, професійному зростанню тощо. З-поміж вагомих особистісних якостей педагога науковці вивчають напрями удосконалення таких, як: моральність, загальна культура, інтелігентність, емоційність, естетичність, емпатійність та ін. О. Дубасенюк (2018) О.р.п. пов'язує з різними теоріями особистості, сформованими у психологічній і педагогічній теорії (С. Рубінштейн, К. Платонов, О. Ковальов, С. Максименко, В. Рибалка, О. Бодальов, Л. Божович, А. Петровський). Дослідниця узагальнила основні ідеї, сформовані в теоретичному дискурсі особистості, і визначила, що особистість розглядається як сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи (С. Рубінштейн), як єдність чуттєвої сутності її носія – індивіда й умов соціального середовища (Б. Ананьєв, О. Леонт'єв), суб'єкт діяльності; це особлива якість, яка набувається індивідом у суспільстві у сукупності відносин суспільних за своєю природою, до яких індивід долучається (О. Леонт'єв), суб'єкт і об'єкт суспільних відносин (О. Ковальов), як соціально-психологічний феномен (К. Платонов).

Н. Ничкало (2015), систематизуючи теорії особистості в ретроспективі становлення педагогічної науки, зазначила, що від античних часів і до нашої доби проблема особистості була в центрі уваги видатних мислителів, вчених-філософів, психологів, істориків, економістів і медиків, серед яких З. Фрейд (психодинамічна теорія особистості); А. Адлер (індивідуальна теорія особистості); Е. Фромм (гуманістична теорія особистості); К. Хорні (соціокультурна теорія особистості); Г. Олпорт (диспозиційна теорія рис особистості); Р. Кеттел (структурна теорія рис особистості); Г. Айзенк (теорія

типів особистості); А. Бандура (соціально-когнітивна теорія особистості); Д. Келлі (когнітивна теорія особистості); А. Маслоу (гуманістична теорія особистості); К. Роджерс (феноменологічна теорія особистості), а також теорії українських учених (А. Макаренко (теорія професійного розвитку особистості); В. Зеньківський (учення про особистість у християнській антропології); В. Вернадський (особистість вченого); О. Кульчицький (концепція українського персоналізму); В. Сухомлинський (теорія виховання всебічно розвиненої, щасливої особистості); Г. Костюк (особистість як «система систем»); І. Зязюн (теорія особистості у філософії, психології та педагогіці добра і культури); Б. Ступарик (особистість кваліфікованого робітника); Ю. Трофімов (особистість в психології праці та інженерній психології); В. Чепелев (формування особистості в неперервній освіті); М. Ярмаченко (проблема особистості в історії педагогіки), І. Бех (теорія і методологія особистісно орієнтованого виховання дитини); С. Максименко (генетикопсихологічна теорія народження, зростання та існування особистості); В. Моляко (теорія виховання творчої особистості на основі стратегіального підходу); Г. Балл (концепція особистості у раціогуманістичній психології); В. Рибалка (культурно-психологічна концепція особистості) та ін.

Л-ра: Дубасенюк, О.А. (2018). Теоретичні і прикладні аспекти формування ціннісних орієнтацій особистості в системі виховної діяльності педагога. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи*. Київ; Кремень, В.Г. (2009). Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Пед. думка; Ничкало, Н.Г. (2015). Професійний розвиток особистості у контексті неперервності. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів*. К.

С.В. Ходаківська

Особливості педагогічної професії – спектр професійних вимог до педагогічного працівника, вчителя, викладача, менеджера освіти, що визначає стратегію професійної діяльності, якість педагогічної роботи, здатність до реалізації інноваційних змін у закладах освіти. О.п.п. з урахуванням ключових пріоритетів реформування освіти на всіх рівнях відповідно до положень Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) визначено такі: підготовка педагогічних працівників здійснюється за спеціальностями галузі знань 01 «Освіта / педагогіка» та іншими спеціальностями, якщо це передбачено відповідними освітніми програмами, що відповідають встановленим вимогам; критеріями допуску до професійної педагогічної діяльності є наявність у працівника ступеня вищої освіти за відповідною спеціальністю (програмою підготовки) та/або відповідність його професійної кваліфікації системі вимог, які зафіксовано у професійному стандарті; багатогранність професії, яка у своїх вищих проявах підіймається до мистецтва; високий рівень академічних досягнень, продемонстрований здобувачем педагогічного фаху під час навчання у закладі освіти, не гарантує його успішності в професійній діяльності; освітня кваліфікація педагогічного працівника не є тотожною його професійній кваліфікації. Оцінка діяльності як самого педагога, так і інституцій, що забезпечують його підготовку, повинна формуватися з об'єктивних та експертних показників, отриманих з різних джерел, зокрема від основних заінтересованих сторін, представників громади та влади.

Програми підготовки педагогів містять складники психолого-педагогічної та практичної підготовки, а в багатьох випадках предметної спеціальності, включно з методикою викладання, використанням інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. На континуумі навчання педагогічного працівника впродовж життя виділяють три основні етапи: відправну формальну освіту; початок професійної діяльності – педагогічну інтернатуру, яка повинна супроводжуватися комплексом

спеціальних заходів сприяння входженню працівника в професію; безперервний професійний розвиток.

На особливу увагу заслуговують питання підготовки педагогів до роботи з особами з особливими потребами, що передбачають обізнаність з особливостями психофізичного розвитку таких осіб та володіння спеціальними методиками.

Загалом підготовка педагогічного працівника має відповідати суспільним запитам, сформульованим у професійних стандартах та стандартах освіти, враховувати світові тенденції та рекомендації впливових міжнародних організацій щодо підготовки педагогів. Загальновизнаними є такі перешкоди на шляху до створення якісної системи підготовки та професійного розвитку педагогів: розпорошення відповідальності між різними інституціями за різні етапи становлення й професійного розвитку педагога; проблеми поєднання в програмі підготовки опанування обраної предметної спеціальності з аспектами її викладання, а також урахування міждисциплінарних зв'язків; недостатня обізнаність педагога з методами дослідницької діяльності на рівні свого робочого місця або відсутність усвідомлення її необхідності; недостатня розвиненість системи розподілу специфічних ролей між членами педагогічного колективу. Міжгалузевий характер педагогічної освіти обумовлює різні траєкторії набуття педагогічної професії.

Заслуговують підтримки зусилля, спрямовані на підготовку педагогічних працівників за новими перспективними професіями, зокрема, «андрагог», «тьютор», «модератор», «фасилітатор», «менеджер електронного навчання», «асистент вчителя» тощо. Формування нового бачення перспектив педагогічної професії, привабливості професійної . кар'єри педагога, престижності здобуття педагогічної освіти в Україні потребує запровадження спеціальної моделі державної підтримки здобуття педагогічної освіти.

Л-ра: Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

С.В. Ходаківська

Офлайн-навчання – це традиційна форма навчання, яка передбачає проведення занять в аудиторіях закладів освіти (загальноосвітніх, професійних заклади, закладів вищої освіти та ін.).

До переваг О.н. відносять:

- живе спілкування, яке дозволяє відчутти емоції лектора і аудиторії, налагодити комунікацію між учасниками освітнього процесу;
- під час О.н. легше сконцентруватися на матеріалі і не відволікатися;
- можливість задати питання і почути відповідь під час заняття, що позитивно впливає на засвоєння матеріалу.

Серед недоліків О.н. виокремлюють:

- пропущені заняття не можливо відтворити, бо вони не записуються;
- фіксований графік занять;
- потребує додаткового часу на те, щоб дістатися до закладу освіти.

Л-ра: Воробьева, А.А. (2018). Современное образование: онлайн или офлайн? Интернет и современное общество. URL: <https://openbooks.itmo.ru/ru/file/8428/8428.pdf>; Марковська, М. (2020). Змішане навчання. Як вчителі працюють і офлайн, і онлайн. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/articles/zmishane-navchannya-yak-vchyteli-pratsyuuyut-i-oflajn-i-onlajn/>

Ю.В. Грищенко

Педагог (д.-грець. παιδαγωγός – той, хто веде дитину) – у Давній Греції раб, якому доручали догляд за хлопчиками з семи років. До обов'язків П. входила охорона вихованця, а до вступу хлопчика до школи – елементарне навчання грамоті (д.-грець. γραμματικῆ – вчення про словесність).

Сучасний П. – це фахівець, який займається навчально-виховною роботою в школі чи дитячому садку, школі-інтернаті чи виправній колонії, працівник позашкільного закладу, керівник народної освіти, викладач вищого навчального закладу... Загальна мета діяльності П. – формування творчої особистості учня в процесі навчання та виховання. З психологічного погляду мета – це прогнозований людиною результат її діяльності з певним об'єктом (О. Леонт'єв). Результат діяльності демонструє зміни, що відбуваються з об'єктом під час взаємодії людини з ним... Спираючись на психологічні уявлення про природу мети у структурі діяльності, педагогічну мету слід розглядати як зміни, які прогнозує П. у розвитку особистості учня в процесі навчання та виховання (Зязюн, Крамущенко, & Кривонос, 2008, с. 14-15).

Поняття «П.» є більш широким, ніж учитель або викладач. Цим терміном називають також ученого, який працює над теоретичними проблемами розвитку педагогіки як науки, спортивного тренера, наставника у будь-якій галузі діяльності, виробництва, науки і мистецтва тощо. П. передають людині не лише знання, але й особистий життєвий і соціальний досвід.

Серед видатних П. можна відзначити Я.-А. Коменського, Г. Песталоцци, П. Юркевича, П. Блонського, М. Берлинського, Г. Ващенко, Б. Грінченка, С. Гончаренка, М. Драгоманова, І. Зязюна, О. Пчілку, О. Духновича, С. Русову, М. Монтессорі, Я. Корчака, М. Корфа, К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка, С. Батишева, О. Захаренка, О. Музиченка, В. Онищенко, С. Френе тощо.

У процесі історичних змін орієнтирів суспільства змінюється зміст професійної діяльності П., отже, і його професійний образ, зокрема позиції педагогічного управління учнівським колективом. У контексті Концепції Нової української школи змінюється процес отримання знань й сам спосіб навчання. Якщо у класичній школі учень – це пасивний реципієнт знань, у новій – учень учасник процесу пізнання, який разом з П. формує нові знання, висуває гіпотези, виявляє інтерес і допитливість. Тому сучасний П. – вже не транслятор нових знань, а наставник, фасилітатор, який допомагає організувати процес пізнання тих, хто навчається. П. нової формації працює в контексті педагогіки партнерства на засадах взаємної довіри і поваги, готовий до інновацій, нових стандартів, технологій, дидактичних засобів і результатів навчання, готуючи учнів до успішної самореалізації в житті, навчанні та праці.

Л-ра: Зязюн, І.А., Крамущенко, Л.В, & Кривонос, І.Ф. (2008). Педагогічна майстерність: підручник. Вид. 3 допов. К.: СПБ Богданова А.М.

С.О. Соломаха

Педагог-андрагог – це фахівець у сфері освіти дорослих з навчання, управління, консультування, соціальної, реабілітаційної, корекційної роботи в середовищі дорослих людей. Визнання цієї професії на державному рівні передували обговорення та обґрунтування з боку професійної спільноти, осіб та організацій, які працюють над розвитком освіти дорослих. Професію «андрагога» внесено у Національний класифікатор професій.

П.а. працює з дорослими у різних напрямках формальної, неформальної, інформальної освіти, «веде» його не тільки до розв'язання конкретних завдань, але й до критичного осмислення реальності, свідомого розширення партнерських зв'язків у цивілізованому суспільстві, діалогу цінностей і культур світового освітнього простору, до толерантності і «конституційного

патріотизму». Професійна діяльність П.а. полягає у навчанні, консультуванні, наданні соціальної допомоги та виконанні організаційноуправлінських функцій у середовищі дорослих людей (Лук'янова, & Аніщенко, 2014, с. 7).

А. у своїй діяльності враховують особливості навчання дорослих. Провідним мотивом дорослої людини є прагнення до вирішення важливих для неї професійних проблем з використанням набутих знань. На думку дослідників проблем андрагогіки, дорослі активні та самостійні у процесі навчання, прагнуть до максимального використання життєвого та професійного досвіду. Саме тому А. та доросла особистість мають стати партнерами у спільній діяльності. Більш затребуваними стають активні методи навчання (тренінги, кейс-технології, дискусії, ділові ігри, майстеркласи). Вони дозволяють моделювати ситуації з практики, виробляти вміння, створювати атмосферу творчості в процесі навчання (Сорочан, 2008, с. 27-32, с. 3).

Т. Сорочан виокремлює такі провідні функції А.:

Андрагог-викладач. Навчання в системі післядипломної педагогічної освіти спрямоване на оновлення знань, опанування професійних компетенцій, організацію самоосвіти. Функція сучасного А. полягає не лише в тому, щоб дати знання, провести лекції чи семінари, а й у сприянні вибору доцільної моделі безперервної освіти для кожного педагога, поєднанні змісту освіти на курсах підвищення кваліфікації та міжкурсового періоду, наданні рекомендацій щодо самоосвіти. Таким чином, функція андрагога-викладача включає не тільки навчальну роботу, а й тьюторство.

Андрагог-фасилітатор. Функція фасилітації на практиці реалізує принципи гуманізації, особистісної зорієнтованості всієї системи освіти, у тому числі й післядипломної педагогічної освіти. Ця функція виявляється у створенні умов, які дозволяють кожному вчителю та керівнику розкрити свій творчий потенціал, вмотивовують розвиток професіоналізму та прагнення до самоосвіти. З таких позицій андрагоги допомагають педагогічним

працівникам усвідомити самоцінність та унікальність власного педагогічного досвіду.

Андрогог-консультант. Функція консультування набуває все більшого значення в системі післядипломної педагогічної освіти. Вона спрямована на задоволення індивідуальних професійних запитів, вирішення практичних педагогічних завдань, підтримку інноваційної діяльності. Практика показує, що теоретичні засади та технології консультування не достатньо опановані фахівцями системи післядипломної педагогічної освіти. Реалізація цієї функції ґрунтується на взаємодії, яка передбачає довіру, спільний аналіз проблеми та пошук шляхів її вирішення.

Андрогог-експерт. Експертиза як функція післядипломної педагогічної освіти досить часто затребувана на практиці. Це зумовлюється тим, що діяльність А. пов'язана з аналізом та оцінюванням діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, експериментальних майданчиків, окремих педагогів, зокрема, у процесі узагальнення досвіду, при проведенні моніторингових досліджень чи атестації. Метод експертної оцінки дозволяє дослідити позитивні та негативні тенденції в освітній практиці. Порівняти отримані результати з поставленою метою. Важливою передумовою експертизи є розробка критеріїв, показників, індикаторів для оцінювання різноманітних педагогічних об'єктів і процесів, а також оволодіння певним дослідницьким інструментарієм.

Андрогог-методист. Методична функція в умовах демократизації освіти набуває нового значення та наповнюється новим змістом. Оскільки П. працюють в умовах вільного вибору різних варіантів навчальних планів, програм, підручників, то рекомендації фахівців системи післядипломної педагогічної освіти перестають бути догмою, відповідність якій контролюється органами управління освітою (Сорочан, 2008, с. 27-32).

Спеціальна підготовка П.а. передбачає ґрунтовну методологічну підготовку, оволодіння дидактикою навчання дорослих, технологіями

взаємодії, які найбільшою мірою сприяють особистісному професійному розвитку всіх учасників педагогічного процесу. Чинниками, що зумовлюють необхідність спеціальної підготовки П.а. до майбутньої професійної діяльності, є такі: високий освітній рівень (наявність мінімум однієї вищої освіти); різноманітність складу аудиторії за віком, статтю, фахом, стажем професійної діяльності, освітніми та культурними потребами; відмінність завдань, які стоять перед різними категоріями педагогів; партнерство як форма взаємодії в навчанні дорослих.

Л-ра: Лук'янова, Л.Б., & Аніщенко, О.В. (2014). Освіта дорослих: короткий термінологічний словник. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.; Сорочан, Т. (2008). Професійна діяльність андрагогів: сучасний погляд. *Директор школи, ліцею, гімназії*, 4, 27-32; Сорочан, Т.М., & Рудіна, О.М. (2007). Андрагогічні засади післядипломної освіти педагогічних працівників. *Освіта на Луганщині*, 1 (26), 9-15.

С.О. Соломаха

Педагогіка партнерства – різновид педагогічного впливу на особистість, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Концепція Нової української школи наскрізно ґрунтується на засадах П.п., в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнями і батьками. «Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія Нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками» (Нова українська школа). Основними принципами П.п. є: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність

зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Л-ра: Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/2020/12/05/konczepczyia.pdf>.

С.О. Соломаха

Педагогічна інтернатура – форма професійного розвитку молодого вчителя, що передбачає «входження» у педагогічну професію через наставництво досвідченого вчителя упродовж одного року після отримання кваліфікації. Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) П.і. – система заходів, спрямованих на підтримку педагогічного працівника закладу освіти, призначеного на посаду вперше, у провадженні ним педагогічної діяльності та набутті (вдосконаленні) його фахової майстерності.

У Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) акцентовано увагу на підвищенні вимог до програм П.і. («входження» (допуску) до професійної діяльності) та до кваліфікаційних іспитів для присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника закладом вищої чи післядипломної освіти або відповідним кваліфікаційним центром після не менше ніж одного року роботи на посадах педагогічних працівників у системі загальної середньої освіти (відповідно до кваліфікаційних вимог до посади педагогічного працівника чи відповідного професійного стандарту з урахуванням спеціальності, предметної спеціальності), а також в дошкільній, позашкільній, професійній (професійно-технічній), фаховій передвищій освіті та спеціалізованій освіті відповідних рівнів.

Упровадження П.і. пов'язане з необхідністю опанування фаховою майстерністю вчителя-початківця. Формами її організації може бути формальне і неформальне навчання. Наставником молодого вчителя має бути

досвідчений учитель з педагогічним стажем не менше 5 років за відповідною спеціальністю (такою самою або спорідненою предметною спеціальністю або спеціалізацією).

Ст. 23 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) передбачає, що особи, які не мають досвіду педагогічної діяльності та приймаються на посаду педагогічного працівника, протягом першого року роботи повинні пройти П.і. Положення про П.і. затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. П.і. організовується відповідно до наказу керівника закладу освіти, що видається в день призначення особи на посаду педагогічного працівника. П.і. має передбачати заходи, що забезпечать здобуття та/або вдосконалення професійних компетентностей і педагогічної майстерності протягом першого року професійної діяльності педагогічного працівника, зокрема: супровід та підтримка у педагогічній діяльності з боку досвідченого педагогічного працівника (педагога-наставника); різні форми професійного розвитку (відвідування навчальних занять, опрацювання відповідної літератури тощо). Виконання обов'язків педагога-наставника покладається на педагогічного працівника з досвідом педагогічної діяльності, як правило, не менше п'яти років за відповідною спеціальністю (такою самою або спорідненою предметною спеціальністю або спеціалізацією). Відповідно до рішення керівника закладу освіти педагогічному працівникові за виконання обов'язків педагога-наставника призначається доплата у граничному розмірі 20 % його посадового окладу (ставки заробітної плати) в межах фонду оплати праці закладу освіти.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>; Концепція розвитку

педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

М.П. Вовк

Педагогічна Конституція Європи – стратегічний документ розвитку педагогічної освіти у європейських країнах, зокрема й Україні, в якому окреслено місію закладів вищої педагогічної освіти, університетів щодо інтеграції у європейський освітній простір. ПКЄ розроблена професорами Віктором Андрущенком (Україна), Морітцем Гунцінгером (Німеччина), Альгірдасом Гайжутісом (Литва). Відповідно до загальних положень цей документ визначає принципи та методологію філософії та політики процесу підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI ст. на основі ухвалення Загальними зборами Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи. Конституція окреслює засади узгодженої транснаціональної політики в галузі педагогічної освіти, визначає принципи формування, організації і діяльності ключових ланок загального механізму підготовки педагогічних кадрів з метою підвищення її якості, спрямовує педагогічну діяльність, сприяє розвитку партнерства країн в системі педагогічної освіти європейського простору.

ПКЄ передбачає визначення єдиної ціннісної та методологічної платформи підготовки нового учителя для об'єднаної Європи XXI ст. Документ висвітлює основні параметри педагогічної освіти – принципи її розвитку, зміст, умови, очікувані результати реалізації.

Провідними із сформульованих цінностей визначено людиноцентризм, толерантність, миролюбство, екологічна безпека, дотримання прав людини, солідарність. Європейський учитель покликаний знайти відповіді на виклики епохи й сприяти входженню учнів і студентів у сферу прогресу наукового знання, соціально-практичного досвіду поколінь, загальнолюдського

соціокультурного досвіду і цінностей, духу гуманізму і людинолюбства.

Нормативні основи професійної педагогічної підготовки закладені Рекомендаціями МОП/ЮНЕСКО про статус вчителів (1966 р.) та Рекомендаціями ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів (1997 р.), Лісабонськими домовленостями (1997 р.) щодо визнання кваліфікацій у галузі вищої освіти, деклараціями Болонського процесу стосовно створення європейського простору у сфері вищої освіти, Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО-2011).

Основні положення ПКЄ викладено у розділах: «Педагогічна освіта у Європейському просторі», «Філософсько-методологічні принципи педагогічної освіти», «Ціннісна платформа педагогічної освіти», «Зміст педагогічної освіти в контексті викликів глобалізованого світу», «Основні компетенції європейського вчителя», «Основні педагогічні стратегії», «Основні педагогічні технології», «Практика в системі підготовки нового вчителя», «Академічна мобільність учителя» тощо.

Л-ра: Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Педагогічна Конституція Європи. URL: <https://npu.edu.ua/en/?view=article&id=2284:l-r526&catid=247>

М.П. Вовк

Педагогічна культура педагога – це суб’єктивно обумовлена система гуманістично спрямованих цінностей, культуро-педагогічних знань, педагогічного досвіду, норм поведінки, переконань, здібностей особистості, особистісних якостей що сприяють формуванню цілісного уявлення про надбання національної та світової культури й спрямовують педагогів на розвиток професійної компетентності, морально-світоглядних орієнтирів шляхом реалізації певних педагогічних умов професійної підготовки у

передвищих, вищих педагогічних навчальних закладах та закладах післядипломної педагогічної освіти, визначають вибір вірної стратегії культуропедагогічної ідентичності фахівців-освітян в майбутній професійній діяльності.

«П.к. є фундаментальним поняттям, стрижнем професійної культури педагога, феноменом вияву його власного «Я» у професійно-педагогічній діяльності. Існуючи об'єктивно, відносно автономно, педагогічна культура, як система цінностей, функціонує через суб'єктивний духовний світ кожного педагога і постійно розвивається» (Гриньова, 2000).

Виокремлення П.к., однієї з найважливіших складових суспільства, зумовлене специфікою педагогічної діяльності педагога (викладача, вчителя, вихователя), спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства.

У П.к.п. реалізується комплекс цінностей педагогічної освіти, її зміст, філософські, соціально-етичні вектори, гуманістична спрямованість, інтелектуальні та духовні цінності людства, його мотиви, знання, уміння і навички, здібності, високий рівень професіоналізму, професійно-значущі якості особистості, необхідні для успішного розв'язання педагогічних завдань. П.к.п. є комплексом складових, об'єднуючим чинником якого є самосвідомість особистості як усвідомлене ставлення людини до своїх потреб і здібностей, інтенцій та мотивів поведінки, переживань й думок.

У культурологічному аспекті П.к. є одним із типів культури та співіснує з іншими культурами: людської діяльності, художньою, спілкування, політичною, національних відносин та ін. У педагогічному аспекті П.к. вимірюється взаємодією складових п'яти рівнів: педагогічних поглядів й інформованості (укорінені в даній культурі уявлення про навчання і виховання); педагогічних мотивів, смислів, принципів (розуміння змісту педагогічної діяльності); володіння педагогічними технологіями (поширені практичні прийоми та методи); педагогічного такту й інтуїції (певний

характер педагогічного спілкування і поведінки); педагогічної майстерності та особливостей досвіду (практика педагогічної діяльності).

Компонентна структура П.к. у науковців визначається по-різному. Так В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов вважають, що П.к. складається з: аксіологічного компоненту (педагогічні цінності); технологічного компоненту (способи і прийоми педагогічної діяльності); особистісно-творчого компоненту (творчість є механізмом продуктивного перетворення особистості у творчій педагогічній дії). Саме творчий фактор є найважливішим для характеристики культури вчителя, яку визначають як міру творчого засвоєння й перетворення накопиченого людством культурного досвіду (Сластенин, Исаев, & Шиянов, 2013).

Сутність педагогічної творчості полягає в тому, що педагогічна діяльність є процесом розв'язання незліченного ряду педагогічних завдань, підпорядкованих загальній меті формування особистості людини – її світогляду, свідомості, поведінки, культури. В цьому аспекті педагогічна творчість стає механізмом продуктивного перетворення особистості, адже творчість – це завжди створення чогось нового як результату або оригінальних шляхів і методів його одержання (Сисоєва, 2006). Тому новизна, перетворення і педагогічне бачення краси своєї праці є визначальними характеристиками творчості педагога. Можна стверджувати, що творчість в культурі вчителя є концентрованим показником його особистісно-діяльнісної сутності, зрілості, професіоналізму.

Інші науковці поділяють компоненти П.к. на три групи: 1) педагогічна позиція і професійно-особистісні якості; 2) педагогічне мислення і знання – методологічні, теоретичні, технологічні, методичні. 3) професійні уміння і навички і творчий характер педагогічної дії (Щербань, 2004).

Спосіб і рівень мислення при цьому відіграє значну роль. Педагогічне мислення містить такі види як, критичне, проблемно-варіативне, логічне, творчо-пошукове. Педагогічне мислення розглядають і як узагальнене й

опосередковане відображення різних проявів педагогічної дійсності, що проявляється у здатності успішно вирішувати педагогічні завдання й суперечності, що виникають, в умінні бачити, розуміти, аналізувати, порівнювати, моделювати, прогнозувати явища педагогічної дійсності.

Критерієм сформованості П.к.п. виступає ступінь володіння педагогічними технологіями, інноваційними комп'ютерними технологіями, який визначається за показниками:

- володіння різними прийомами та методами (аналітичними, прогностичними, організаційними, соціально-педагогічними, дидактичними);
- володіння формами роботи з учнями, традиційними й інноваційними педагогічними технологіями.

Педагогічний досвід педагога як сукупність знань, умінь і навичок, здобутих у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків своїх колег відіграє важливу роль у формуванні педагогічної культури. Ефективність професійної діяльності викладача залежить не тільки і не стільки від знань і навичок, скільки від здатності використовувати надану в педагогічних ситуаціях інформацію різними способами й у швидкому темпі. А це приходить тільки з досвідом.

Безпосередніми джерелами педагогічного досвіду є досягнення науки, у тому числі науки про людину, її виховання і розвиток, передовий педагогічний досвід, особистий досвід і вироблені на його основі мислення й інтуїція педагога. Якщо досвід запліднений науковими знаннями, якщо він вдумливо аналізує, то його дозрівання відбувається швидше, він стає важливим джерелом творчих рішень і проєктів (Мороз, & Юрченко, 2001).

Виокремлюють три рівні П.к.: репродуктивний, професійно-адаптивний, професійно-творчий. Основним критерієм оцінки П.к. є педагогічна майстерність як найвищий рівень оволодіння професійно-педагогічною діяльністю. Педагогічна майстерність, на думку І. Зязюна є характеристикою педагогічної діяльності високого рівня. «Педагогічна

майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. До таких важливих властивостей належать гуманістична спрямованість діяльності вчителя, його професійна компетентність, педагогічні здібності і педагогічна техніка» (Зязюн, Крамущенко, & Кривонос, 2008, с. 25).

Важливим елементом П.к.п. є культура цілепокладання що виявляється в усвідомленні особистістю загальної стратегії педагогічного розвитку суспільства й активується при розробці соціокультурних програм нижчих рівнів.

Рівень світоглядної П.к. як наступного системотворчого елементу багато в чому визначається характером педагогічного процесу і результатами стосунків між наставником та учнями. Розмаїття форм світогляду детермінується історичними етапами розвитку П.к., впливає на типологічні характеристики об'єктів педагогічної діяльності й результати впливу на них. (Смаковський, 2016, с. 290-294).

До змісту П.к. входить культура почуттів. Виховання людини з багатоспектральним внутрішнім світом (здібності кохати, співчувати, пишатися, соромитися тощо), розвиток повнокровної гами високих переживань емоційно збагачують працю педагога, урізноманітнюють форми вербального контакту вихователя і школярів.

Одним з аспектів П.к.п. є педагогічне спілкування – професійне спілкування викладача-педагога з вихованцями на занятті і після зайняття, що виконує певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення сприятливого, здорового психологічного клімату, на оптимізацію навчальної діяльності і стосунків між педагогом і студентом та в студентському колективі.

Культура почуттів охоплює й культуру спілкування вчителя з учнями, їх батьками, з людьми інших професій. Культура почуттів охоплює й

культуру спілкування вчителя з учнями, їх батьками, з людьми інших професій. Н. Стрельнікова надає великого значення педагогічній культурі спілкування вчителя з батьками учнів шкіл, яка є сукупністю специфічних засобів, що визначають взаємодію педагога і батьків, спрямовану на досягнення позитивного результату у вихованні та розвитку дітей. Науковець виділяє основні критерії, які характеризують рівень П.к. спілкування вчителя з батьками школярів: змістовий (знання особливостей сучасної сім'ї, її виховних можливостей; програма вивчення сім'ї, психолого-педагогічні умови педагогічної культури спілкування вчителя з батьками); емоційно-оцінний (прояв позитивного емоційного ставлення, розуміння цінності й значущості спілкування в процесі керівництва цілісним розвитком школяра); діяльнісний (функціональний бік виявлення педагогічної культури спілкування майбутніми вчителями: прояв педагогічного такту, соціальної перцепції, емпатії, сугестії, конкретності, доброзичливості тощо) (Стрельнікова, 1996, с. 42).

Дослідники проблеми педагогічного спілкування у сфері взаємовідносин вихователя і вихованців визначають важливість педагогічного такту (Скрипченко, 2014). Не зменшуючи значущості педагогічного такту, підкреслимо, що такт педагога – це лише один з аспектів проблеми П.к. майбутнього вчителя. Він знаходиться у системі прийомів і методів професійно-педагогічного спілкування, яка забезпечує реалізацію мети і завдань педагогічної діяльності та організовує, спрямовує соціально-психологічний вплив педагога на вихованців.

У формування П.к. важливу роль відіграють якості педагога:

- ціннісні орієнтації, ідеали педагога як носія культури;
- моральні якості невід'ємні від гуманістичної спрямованості особистості педагога, відношення до людини як до найбільшої цінності, адже лише за умови оточення відповідальності перед майбутнім і любові до вихованців;

- комунікативні якості педагога. є одними з ведучих якостей особистості, що необхідні для розвитку педагогічної культури. Так зване «комунікативне ядро особистості», передбачає готовність людини до повноцінного між особистісного спілкування;
- зовнішній вигляд педагога, культура мовлення естетична культура, рівень духовних потреб і інтересів;
- прагнення до постійного самовдосконалення, усвідомлення своїх недоліків, здатність до самоаналізу і самоконтролю напряду залежить від рівня рефлексії особистості, що визначає професійне кредо педагога – учитися упродовж життя;

Визначаючи складові П.к., особливу увагу О. Рудницька приділяла розвитку у майбутнього вчителя саме здатності до рефлексії, вважаючи, що «поза механізмами рефлексії неможливо зрозуміти сутність ПК. Завдяки рефлексії людина виділяє себе зі світу реальності як дещо відокремлене, як істоту, відмінну від навколишньої дійсності, яка осмислює й оцінює себе, своє життя, власні вчинки, думки, бажання, уявляє минуле, теперішнє, майбутнє (Рудницька, 2005, с. 73).

Таким чином, П.к. – це характеристика особистості педагога, його поведінки в умовах виховної та освітньої діяльності, певний ступінь опанування вчителем, викладачем соціокультурного досвіду людства, психологічними знаннями, глибоке знання методології педагогічної науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, методах, освітніх технологіях.

Л-ра: Гриньова, В.М. (2000). Формування педагогічної культури майбутніх учителів (теоретичний та методичний аспекти). Київ, 2000; Сластенин, В.А., Исаев, И.Ф., & Шиянов, Е.Н. (2013). Педагогика. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия»; Сисоєва, С. (2006). Основи педагогічної творчості. К.: Міленіум; Щербань, П. (2004). Сутність педагогічної культури. *Вища школа*

України, 3, 67-71; Юрченко, В. (2001). Підготовка майбутнього викладача вищої школи: психолого-педагогічний ракурс. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова; Зязюн, І.А. (Ред.). (2008). Педагогічна майстерність. 3-тє вид., допов. і перероб. К.: СПБ Богданова, А.М.; Скрипченко, О.П. (2014). Проблеми підготовки сучасного вчителя. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 3. Ч.3. Умань: ФОП Жовтий О.О.; Смаковський, Ю.В. (2016). Педагогічна культура вчителя як наукова проблема. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 2. Дніпропетровськ.

С.О. Соломаха

Педагогічна майстерня – форма навчання різних категорій тих, хто навчається, яка створює умови для сходження кожного учасника до нового знання та нового досвіду шляхом самостійного або колективного відкриття в будь-якій сфері знань, включаючи самопізнання. Із наявних педагогічних методів роботи П.м. наближається до дослідницьких і проблемних методів навчання. П.м. забезпечує максимальні можливості не тільки для експліцитного навчання, але й імпліцитного, що передбачає засвоєння способів професійної поведінки, формування професійних умінь та навичок невербальними засобами, побіжно, розгортається на засадах самоорганізації та самоспіввіднесення (Посібник з підвищення кваліфікації..., 2012, с. 18).

Важливою характеристикою П.м. є їх імпровізаційний характер, що реалізується завдяки: певному рівню невизначеності пред'явлених проблемних ситуацій, парадоксальності матеріалу, що сприяє пошуку учасниками власних орієнтирів їх вирішення; низькому ступеню регламентованості дій, що актуалізує суб'єктивне сприйняття такої

характеристики середовища як невизначеність; організації потенційної багатоваріативності та доступності різних способів дій.

У майстерні побудова знань може бути представлена так: творчий процес → творчий продукт → усвідомлення його закономірностей → співвіднесення отриманого з досягненнями культури → корекція своєї діяльності → новий продукт і т.д. П.м. є формою творчої співпраці, в основі якої – творча взаємодія учасників майстерні.

Специфікою майстерні є реалізація ідеї діалогу в усіх його аспектах. Відбувається обмін думками, знаннями, творчими знахідками між учасниками майстерні, чому сприяє чергування індивідуальної, групової діяльності та роботи в парах. Обмін відбувається також між досвідом кожного учасника, з одного боку, й ученим, художником, явищем культури в цілому – з іншого. Нарешті, іде внутрішній діалог кожного – із самим собою. У ПМ постійно діють два типи рефлексії: авторефлексія, тобто усвідомлення власних думок, почуттів, учинків (я усвідомлюю, що я думаю про щось), і рефлексія як відображення того, про що думає інша людина (або група людей). Однак рефлексивна діяльність обох типів протікає для кожного учасника майстерні своєрідно (несинхронно, індивідуально). Треба говорити про безперервний рефлексивний процес, що супроводжує всі види діяльності («роблю – усвідомлюю, почуваю, вдумуюся, що з мною...»), і про спеціальні етапи, відповідно названі проміжною й заключною рефлексією в майстерні (Мухіна, 2008).

У ході майстерні відбувається постійне чергування несвідомої діяльності та її наступного усвідомлення. Це зближує навчальний процес із процесом дійсного наукового та художнього відкриття. Таким чином, відбувається не передача готових знань, а отримання ціннісного досвіду різнобічної духовної діяльності, у тому числі із самопізнання. Це, очевидно, і створює умови для формування справжньої культури.

Результатом роботи в майстерні стає не тільки реальне знання чи вміння, важливий сам процес збагнення істини та створення творчого продукту. При цьому найважливішою якістю процесу стають співробітництво та співтворчість.

Л-ра: Мухіна, І. (2008). Що таке педагогічна майстерня? URL: <http://osvita.ua/school/method/1908/>; Посібник з підвищення кваліфікації в сфері дидактики вищої школи. (2012). К.: Фенікс; Вовк, М.П., Філіпчук, Н.О., Грищенко, Ю.В., Соломаха, С.О., & Султанова, Л.Ю. (2019). Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. Київ. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718746/>

С.О. Соломаха

Педагогічна освіта – сфера підготовки педагогічних кадрів для всіх закладів освіти, що реалізується у фахових передвищих та вищих закладах педагогічної освіти, класичних університетах, галузевих наукових установах та передбачає формування у них спектру загальних і фахових компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій та відповідних стандартів, затверджених Міністерством освіти і науки України на всіх рівнях (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, доктор філософії). У наукових працях дефініції педагогічної освіти розглядають П.о. як багатозначне поняття, що означає: 1) підготовку фахівців для загальноосвітніх шкіл, дошкільних дитячих закладів, навчально-виховних установ у педагогічних закладах вищої освіти, класичних університетах тощо; 2) підготовку педагогічних та науково-педагогічних працівників для закладів освіти усіх типів: загальної освіти, професійної освіти; 3) сукупність знань та навичок, здобутих в результаті цієї підготовки. Сучасні науковці розглядають П.о. як «систему підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах всіх форм власності, закладів післядипломної

педагогічної освіти та органів управління у сфері освіти. Мережу вищих навчальних закладів в Україні, що забезпечують підготовку та підвищення кваліфікації науково-педагогічних, педагогічних кадрів, складають педагогічні коледжі, академії, університети, класичні університети, а також інші вищі навчальні заклади за умови виконання ними вимог стандартів вищої освіти» (Г. Сотська, 2015).

В умовах сучасних реформаційних змін здійснюється удосконалення П.о. з урахуванням українського і зарубіжного досвіду, що передбачає акредитацію освітніх програм підготовки вчителів на всіх рівнях за всіма спеціальностями; приведення у відповідність освітнього процесу до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015), удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти, упровадження сертифікації вчителів, організації неформального навчання тощо.

Л-ра: Авшенюк, Н.М., Дяченко, Л.М., Котун, К.В., Марусинець, М.М., Огієнко, О.І., Сулима, О.В., & Постригач, Н.О. (2017). Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів: аналітичні матеріали. Київ: ДКС «Центр»; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лук'янова, Л.Б. (2020). Про взаємодію Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України з університетами у реалізації Концепції розвитку педагогічної освіти. *Вісник НАПН України*, 2 (1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/70/99>; Сотська, Г.І. (2015). Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах Євроінтеграційних процесів. *Освіта для сучасності – Edukacja dla współczesności*. Т. 1; Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

Педагогічна практика – важлива складова професійної підготовки майбутніх педагогів, у процесі якої студенти мають можливість закріпити знання, здобуті у ході навчання, проявити свої особистісні якості, удосконалити набуті уміння і навички в реальних умовах освітнього процесу. Система П.п. студентів в умовах ступеневої освіти залежно від освітньої програми передбачає проходження різних видів практики: навчальної (екскурсійна, ознайомлювальна, для отримання первинних професійних умінь і навичок тощо); виробничої (технологічна, педагогічна, науково-дослідна, педагогічна, викладацька, асистентська, науково-виробнича, переддипломна тощо); магістерської (асистентська, науково-дослідна).

На кожному з етапів П.п. відбувається формування професійної компетентності і педагогічної майстерності майбутнього педагога. Важливим є налагодження комунікації з наставником (керівником практики), вчителями і учнями, формується позитивне ставлення до обраної професії, що мотивує до саморозвитку, самореалізації, творчості і мобільності. П.п. сприяє формуванню власного стилю педагогічної дії майбутнього педагога, який аналізуючи діяльність і досвід своїх наставників використовує нетрадиційні підходи у навчально-виховній діяльності, творчо вирішує різноманітні педагогічні ситуації, здійснюючи особистісно-орієнтований підхід до кожного учня.

П.п. студентів спрямована на вирішення наступних завдань: ознайомлення з теоретичною і практичною складовими функціонування комплексу навчально-виховної роботи школи (альтернативного закладу); закріплення, поглиблення, конкретизація психологічних та педагогічних знань на основі ознайомлення із сучасним станом організації навчального процесу в школі; поглиблення зв'язку теоретичного навчання з практичною діяльністю та стимулювання до вивчення спеціальних і педагогічних дисциплін, удосконалення педагогічних здібностей; формування навичок

організації та здійснення навчально-виховної роботи у школі з урахуванням вікових особливостей учнів; формування професійної спрямованості, інтересу до педагогічної діяльності; вироблення індивідуального стилю діяльності в умовах активної педагогічної взаємодії (Макарчук, & Добридень, 2015).

Л. Кравець окреслює труднощі, з якими стикаються студенти під час П.п.:

– недостатня готовність учителів здійснювати рефлексію, відсутність готовності до аналізу не лише конкретних проведених форм роботи, але й ставлення практиканта до підготовки та здійснення практичної діяльності, переживання ним успіхів і невдач;

– відсутність систематичного методичного підходу щодо самовиховання педагога, його фрагментарність, формальний характер;

– недостатня забезпеченість процесу формування практичних умінь та навичок під час П.п. необхідним навчально-методичним матеріалом (із використанням диференційованих, індивідуальних завдань, інноваційних технологій, комп'ютерних засобів, сучасних діагностичних методик);

– П.п. доречно будувати таким чином, щоб у студента формувалися потреби віднайти свій педагогічний стиль, діяти неординарно, прогнозувати наслідки педагогічних учинків (Кравець, 2012, с. 85).

Л-ра: Кравець, Л. (2012). Педагогічна практика як чинник професійного становлення майбутнього вчителя. Педагогічні науки, 55; Макарчук, В.В., & Добридень, А.В. (2015). Педагогічна практика. Умань: ФОП Жовтий О.О.

Ю.В. Грищенко

Педагогічна спеціальність – спектр набутих у результаті професійної підготовки у закладі педагогічної освіти та у процесі набуття професійного

досвіду компетентностей, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності. Згідно з Законами України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Концепцією розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) заклади вищої освіти можуть самостійно визначати предметні спеціальності, спеціалізації та додаткові спеціалізації і реалізувати їх у межах освітніх програм відповідного рівня. Міністерство освіти і науки України встановлює правила сполучення (поєднання) спеціальностей, предметних спеціальностей та спеціалізацій в освітніх програмах та визначає предметні спеціальності, за якими надається державна підтримка. Наявні освітні програми здобуття вищої освіти за спеціальностями 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 016 «Спеціальна освіта» можуть передбачати підготовку з другої спеціальності (012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта» (Музичне мистецтво, Образотворче мистецтво; Фізичне виховання, Інформатика), 024 «Хореографія», 053 «Психологія» або 231 «Соціальна робота») або додаткової спеціалізації для здобуття відповідної професійної педагогічної кваліфікації. Правила сполучення (поєднання) спеціальностей та спеціалізацій в освітніх програмах підготовки педагогічних працівників для закладів спеціалізованої освіти визначаються відповідним центральним органом виконавчої влади за погодженням з Міністерством освіти і науки України. Державна підтримка (державне замовлення, регіональне замовлення тощо) може надаватись закладам вищої освіти, які здійснюють підготовку за спеціальністю 014 «Середня освіта» на першому і другому рівнях вищої освіти, не менше, ніж за двома предметними спеціальностями. У сполученні предметних спеціальностей пріоритет надається здобуттю більш широкого спектру компетентностей порівняно з іншими галузями освіти, де перевага надається поглибленому засвоєнню спеціалізованих компетентностей. Заклади вищої освіти вільні у виборі другої предметної спеціальності. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності повинні містити окремі роз'яснення щодо особливостей

ліцензування спеціальності 014 «Середня освіта» як міжгалузевої у частині вимог до складу проектної групи та групи забезпечення, враховуючи загальний для всіх предметних спеціальностей характер складової психолого-педагогічної підготовки. Замість другої предметної спеціальності може здійснюватися підготовка зі спеціальностей 013 «Початкова освіта», 024 «Хореографія», 053 «Психологія» або 231 «Соціальна робота». Крім того, у межах освітньої програми може здобуватись кваліфікація для викладання інтегрованого курсу (на основі включених до програми предметів) та/або додаткова-спеціалізація. Вища освіта за спеціальністю 015 «Професійна освіта» може здобуватись за двома спеціалізаціями. Замість другої спеціалізації може здійснюватися підготовка за спеціальностями 014.10 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)», 231 «Соціальна робота» або додатковою спеціалізацією.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

С.В. Ходаківська

Педагогічний працівник – особа, яка у закладах загальної середньої освіти, дошкільної освіти, позашкільної освіти, у закладах фахової передвищої, професійної, вищої, післядипломної освіти здійснює педагогічну діяльність (навчальну, виховну, організаційну, консультаційну, дослідницьку).

Відповідно до законодавчо-нормативних документів (Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Концепція розвитку

педагогічної освіти в Україні (2018)) особі, яка успішно завершила навчання за спеціальностями галузі знань 01 «Освіта, педагогіка» або за іншою спеціальністю з дотриманням вимог до освітніх програм вищої та фахової передвищої освіти за спеціальністю іншої галузі знань (крім галузі 01 «Освіта, педагогіка»), для яких можливе присвоєння професійної кваліфікації П.п., така професійна кваліфікація присвоюється закладом вищої, фахової передвищої освіти. Присвоєння професійної кваліфікацій П.п. має проводитись із урахуванням результатів єдиного державного кваліфікаційного іспиту з психолого-педагогічної підготовки, предметної спеціальності (за наявності) та методики викладання на завершальній стадії навчання на відповідному освітньому рівні.

П.п. може бути присвоєна:

- педагогічна спеціальність – спеціальність галузі знань 01 «Освіта, педагогіка». Підготовка зі спеціальностей 024 «Хореографія», 053 «Психологія» або 231 «Соціальна робота» може входити до освітніх програм педагогічної освіти в якості других спеціальностей;

- предметна спеціальність – спеціалізація спеціальності 014 «Середня освіта» галузі знань 01 «Освіта, педагогіка», яка відповідає освітній галузі, одному або декільком навчальним предметам однієї або двох освітніх галузей загальної середньої освіти;

- додаткова спеціалізація – спеціалізація спеціальностей галузі знань 01 «Освіта / педагогіка», яка відповідає певній посаді педагогічних працівників, але відповідні результати навчання не передбачені в повному обсязі в змісті жодної спеціальності галузі знань 01 «Освіта / педагогіка».

Професійна кваліфікація П.п. – це визнана в установленому порядку та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання), що дозволяють виконувати функції педагогічного працівника у формальній та неформальній освіті або здійснювати професійну педагогічну діяльність поза межами закладу освіти.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

С.В. Ходаківська

Педагогічний університет – заклад вищої педагогічної освіти, місією якого є підготовка науково-педагогічних і педагогічних кадрів для різних закладів освіти з урахуванням історичного досвіду, регіональних особливостей та сучасних трендів підготовки фахівців педагогічного фаху. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей. До галузевих закладів вищої освіти належать П.у. І. Сафонова (2015) пов’язує соціокультурну місію університетів з ціннісно-смісовим ядром університетської освіти, що «мають визначати наступні концепції та ідеї: концепція гуманізму, що передбачає гуманне ставлення до всіх людей світу, їх екзистенціального досвіду, духовного стану, цінностей; концепція фундаменталізації освіти, що забезпечує органічну єдність природничо-наукового й гуманітарного знання, дає цілісне системне бачення світу в контексті міждисциплінарного діалогу; діалогова концепція культури, що передбачає побудову полікультурного простору університету на принципах діалогу культур; концепція культури

миру, що пропагує виховання миролюбної особистості, вільної від ідеологічних, расових стереотипів, яка мислить глобально, володіє «міжкультурною лояльністю» і усвідомлює відповідальність за збереження миру на землі; концепція свободи, що визначає людину як активного вільного суб'єкта; ідеї педагогіки мистецтва, що ґрунтуються на вихованні людини через мистецтво; концепція випереджувальної (проектної) освіти, що полягає не лише в ретрансляції знань, цінностей від минулих до майбутніх поколінь, але й здійсненні підготовки людини до кризових ситуацій.

І. Зязюн (2008) визначив відмінні ознаки між педагогічним і класичним університетом, зауважуючи, що класичним університетам властиві такі специфічні ознаки: перевага в науковій роботі частки фундаментальних досліджень; підготовка спеціалістів для наукоємних виробництв (за рахунок великої кількості вчених у сфері фундаментальних наук); більш високий рівень фундаментальної підготовки; перехід до реалізації міждисциплінарних знань; активне використання в навчальному процесі результатів і технологій наукового пошуку; орієнтація на підготовку викладацьких кадрів для системи вищої освіти (особливо у сфері гуманітарних, природничих і фізико-математичних наук). Спільними ознаками класичних і педагогічних університетів є реалізація освітніх програм вищої професійної і післявузівської освіти з широкого спектру профілів (не менше трьох) і/чи за групами напрямів і спеціальностей підготовки (як правило, не менше 15); здійснення підготовки, перепідготовки і/чи підвищення кваліфікації працівників вищої кваліфікації, наукових і науково-педагогічних працівників (не менше 7 груп програм наукових спеціальностей післявузівської професійної освіти); виконання фундаментальних і прикладних наукових досліджень за широким спектром наук (як правило, не менше трьох профілів і/чи 7 груп наукових спеціальностей); частка професорсько-викладацького складу (ПВС) з науковими ступенями і званнями – не менше 60%; професорів і докторів наук у ПВС – не менше 10% тощо.

З метою збереження фундаменталізації як історичної наукової, методологічної, методичної основи університету та розвитку цих закладів освіти на основі інноваційності, на переконання О. Кучерявого (2001), необхідно забезпечити «умови, засоби і процес стимулювання загального і професійного розвитку студента як особливої цілісності, що передбачає: орієнтування викладачів на методологічні регулятиви конструювання й реалізації цілей, змісту і технологій освіти..., необхідні достатні умови для самоорганізації відповідної підготовки на всіх рівнях управління нею – державному, регіональному, інституційному й особистісному». Відповідно в сучасних умовах реформування освіти в Україні П.у. є осередками розвитку педагогічної думки, центрами розвитку фундаментальних наукових шкіл та збереження освітніх традицій у різних регіонах, а також провідними навчальними закладами, у яких здійснюється підготовки майбутніх учителів, викладачів-дослідників відповідно до європейських стандартів.

Л-ра: Вовк, М.П. (2014). Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – перше десятиліття XXI ст.): теорія і практика. К.: Ін-т обдарованої дитини; Глузман, О. (2001). Сучасний стан і тенденції розвитку університетської педагогічної освіти в Україні. *Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна*, 15. Ч. 1. Львів; Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Зязюн, І.А. (2008). Філософія педагогічної дії. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького; Кучерявий, О. (2001). Концепція підготовки педагога-дослідника в класичному університеті. *Рідна школа*, 4/5, 19-26.; Сафонова, І.О. (2015). Місія сучасного університету в ціннісно-смысловому вимірі. URL: <http://oaji.net/articles/2016/690-1459247518.pdf>

М.П. Вовк

Педагогічні музеї – профільні музейні установи, які документують, зберігають і презентують історію розвитку та сучасний стан освіти, педагогіки, педагогічно-просвітницької діяльності. Різновидом П.м. є педагогічно-меморіальні музеї, які висвітлюють життєтворчість визначних діячів педагогічної науки і практики (К. Ушинський, Ю. Федькович, О. Духнович, Б. Грінченко, С. Русова, Х. Алчевська, В. Сухомлинський, О. Захарченко, І. Зязюн та ін.).

Л-ра: Гончаренко, С.У. (2012) Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення Рівне: Волинські обереги; Смолій, В.А. (Ред.). (2010). Енциклопедія історії України. Т. 7.: Музей української культури у Свиднику. Київ: Наукова думка.

Н.О. Філіпчук

Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв – особлива форма культурно-освітнього, науково-дослідного, інформаційного процесів, що відбуваються завдяки соціальній, психолого – педагогічній взаємодії на основі використання музейних культурних цінностей духовного, матеріального, природного характеру, метою якої є розвиток людини і суспільства.

Л-ра: Гончаренко, С.У. (2012) Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення Рівне: Волинські обереги; Філіпчук, Н.О. (2020). Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття). Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка».

Н.О. Філіпчук

Перевернуте навчання (англ. *flipped learning*) – форма навчання, яка передбачає самостійне опрацювання навчального матеріалу за допомогою відеофрагментів, а на уроці – його колективне обговорення. Такий підхід дозволяє відійти від стандартних форм уроку, сприяє розвитку креативності, творчості, самостійності, індивідуальності.

М.Ю. Кадемія характеризує П.н. як освітню модель, в якій традиційне представлення лекції перевтілюється у її обговорення, у якому розкриваються дискусійні питання, презентуються проекти, виконуються практичні роботи тощо, а відеолекція при такому підході є ключовим компонентом у технології перевернутого навчання (Кадемія, 2011, с. 112).

На думку О. Ремизової, П.н. – це педагогічний підхід, де наголос зміщується з колективного навчального простору до індивідуального навчального простору. Колективний навчальний простір відповідно трансформується в інтерактивне, динамічне, освітнє середовище де вчитель координує учнів до творчої діяльності в освітньому процесі (Ремизова, 2014).

Н.В. Білоусова та Т.В. Гордієнко окреслюють переваги П.н.:

- легкий доступ учнів до навчальних ресурсів в будь-який час;
- комунікація учнів з вчителями й однокласниками;
- співпраця і командна робота; особистісний розвиток учнів;
- реалізація диференційованого підходу;
- використання популярних гаджетів та новітніх технологій;
- діагностика навчальних досягнень учнів за допомогою ІКТ;
- можливості співробітництва вчителів, учнів і батьків (Білоусова, &

Гордієнко, 2019, с. 104).

Л-ра: Білоусова, Н.В., & Гордієнко, Т.В. (2019). Застосування технології перевернутого навчання в роботі загальноосвітнього навчального закладу. *Молодий вчений*, 5.2 (69.2), травень, 102-105; Кадемія, М.Ю.,

Євсюкова, Л.С., & Ткаченко, Т.В. (2011). Інноваційні технології навчання: словник-госарій. Львів: Вид-во «СПОЛОМ»; Ремизова, Е.Г. (2014). Реализация методики смешанного обучения по модели «перевернутый класс» на уроках информатики. URL: <http://www.myshared.ru/slide/959515/>

Ю.В. Грищенко

Підвищення кваліфікації педагогічних працівників – основна форма професійного вдосконалення педагогічних працівників, що здійснюється в коледжах, академіях, інститутах післядипломної педагогічної освіти та на факультетах (інститутах) педагогічних академій, університетів та класичних університетів, а також в умовах неформальної освіти. Згідно з Концепцією розвитку неперервної педагогічної освіти (2018) післядипломна педагогічна освіта педагогічних працівників відбувається шляхом П.к., навчання за спеціалізацією та проходження стажування. Навчання за спеціалізацією педагогічних працівників може проходити в педагогічних коледжах, академіях, університетах і класичних університетах; стажування педагогічних працівників – в університетах, наукових установах Національної академії педагогічних наук України, а також в академіях та інститутах післядипломної педагогічної освіти (Наказ МОН №1176 від 14.08.13 р.).

У контексті тлумачення родового поняття «педагогічна освіта» як процесу і результату неперервного підвищення культури особистості вчителя, зокрема професійної культури, А. Кузьмінський розглядає перепідготовку, спеціалізацію, П.к. «як видові» поняття післядипломної педагогічної освіти. Аналогічно «професія», на його думку, має усвідомлюватися як родове поняття, а «спеціальність» та «кваліфікація» – як видові. Крім того, «кваліфікація» характеризується двома параметрами – спеціальність та ступінь (рівень) готовності до діяльності: «Для

післядипломної педагогічної освіти характерним є те, що під «перепідготовкою» розуміють зміну професії (спеціальності та кваліфікації), ПК пов'язується з частковими змінами або в частині спеціальності, або рівня готовності до діяльності, або в їх поєднанні» (Кузьмінський, 2002).

А. Кузьмінський дає визначення терміна «підвищення кваліфікації» як цілеспрямованого, спеціально організованого процесу систематичного оновлення професійної компетентності педагогів, зумовленого динамікою розвитку суспільства, економіки, науки, освіти, культури та потребами, що впливають з особистого досвіду та специфіки діяльності кожного. Таким чином, П.к. можна розглядати як процес оновлення професійної компетентності педагога як особистості та професіонала.

Згідно з Концепцією розвитку неперервної педагогічної освіти (2013) в Україні залежно від мети і змісту наявні різні види післядипломної педагогічної освіти: перепідготовка – отримання іншої спеціальності на основі раніше здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня та практичної діяльності; спеціалізація – підготовка педагога до виконання окремих завдань або обов'язків, які мають специфічні особливості в межах спеціальності; підвищення кваліфікації – освоєння педагогічних знань, умінь і навичок для поступового розвитку працівника як особистості та професіонала, набуття ним здатності виконувати окремі обов'язки та завдання в межах спеціальності.

За своїми цільовими і змістовними характеристиками стажування (набуття педагогом досвіду виконання професійних завдань та обов'язків певної педагогічної діяльності), самоосвіта (професійне самовдосконалення) відповідають меті й завданням П.к. і, безумовно, відповідно до родово-видової залежності є видами П.к.

На думку Л. Лук'янової, сучасна система післядипломної освіти в Україні потребує суттєвої переорієнтації: «Нині системні пропозиції щодо реалізації освітніх програм для підвищення кваліфікації різних категорій

дорослих з огляду на їх професійні та особисті культурно-освітні потреби, дієздатність, вік є достатньо обмеженими. Отже, систему П.к., зокрема і як сферу додаткових неформальних освітніх потреб для населення, треба створювати практично заново, що є завданням важливим, невідкладним і нагальним. Зокрема йдеться про комплекс питань міждисциплінарного характеру: створення належної навчально-матеріальної бази, розробку навчально-програмної документації і специфічної літератури для навчання і самоосвіти дорослих, підготовку та систематичне підвищення професійної кваліфікації педагогічних кадрів для цієї системи, а також організацію широкого міжнародного співробітництва з цих проблем» (Лук'янова, 2017, с. 105).

Провідною метою П.к. педагогічних працівників у системі післядипломної освіти Н. Клокар вважає систематичне навчання дипломованих працівників, подолання розриву між здобутою ними спеціальністю у вищому навчальному закладі, професійною підготовкою та новими вимогами до їхньої професійної діяльності, зумовленими розвитком науки і культури, змінами в економіці та соціальній сфері; забезпечення одержання нової кваліфікації, нової спеціальності на основі раніше здобутої в закладах освіти й досвіду практичної роботи, поглиблення професійних знань та вмінь, формування активної професійної позиції педагогічного працівника, комунікативної культури, системного знання, перспективного мислення, зростання його компетентності та моральної готовності до раціонального вирішення педагогічних проблем (Клокар, 2010, с. 237).

Л-ра: Клокар, Н.І. (2010). Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу. Київ.; Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1176729-13#Text>; Кузьмінський, А.І. (2002). Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика. Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2000; Лук'янова, Л. (2017). Законодавче

забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід. Київ: ТОВ «ДКС-Центр»;
Наказ МОН №1176 від 14.08.13 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816.

С.О. Соломаха

Портфоліо педагога – педагогічна технологія, яку розглядають як певний кейс «імідж-файлів» для презентації власних досягнень, зокрема як можливість зворотного зв'язку під час вивчення певної теми та під час виконання поставлених навчальних завдань, а також як інструмент оцінювання, що має на меті, на відміну від тестування чи співбесіди, розкрити особистісний потенціал кожного слухача. Технологія П. концептуально пов'язана з новими завданнями модернізації освіти, новим розумінням суті навчання впродовж усього життя.

Технологія П. ґрунтується на навчанні з урахуванням досвіду. Її сутність характеризують дві важливі тези: попередній досвід цінується і використовується як ресурс для подальшої освіти; усвідомлене навчання сприяє більш ефективному застосуванню знань на практиці.

Принципами побудови технології є: відкритість (інформація доступна усім учасникам освітнього процесу); багатоаспектність (оцінювання не лише знань слухачів, але й умінь застосовувати їх на практиці, соціальний досвід, відстеження динаміки особистого розвитку); змістовність оцінювання (оцінюють не лише кількісні показники, але й процес навчання); гуманістична спрямованість (урахування індивідуальних здібностей кожного слухача); варіативність (урахування індивідуальних цілей, потреб та інтересів); дух змагання.

Основний зміст П. полягає в тому, щоб показати все, на що здатна людина на практиці. П. – це спланована заздалегідь індивідуальна добірка особистих досягнень, досьє людини, самопрезентація. Для публічних

службовців уміння презентувати себе та результати власної професійної діяльності є першочерговим.

Одне із завдань П. – навчитися презентувати себе, демонструвати значущі професійні досягнення, такі, як реалізовані проекти, проведені педагогом дослідження, участь у семінарах, тренінгах тощо. Резюме про себе повинно бути правдивим, виключно позитивним, оригінально оформленим. Інформація має розміщуватися за розділами: заголовок (ім'я і прізвище); координати; освіта; досвід роботи; коло інтересів.

Процес навчання за технологією П. базується на взаємозалежності певних елементів; конкретний досвід залучає педагогів до самостійної діяльності; рефлексивне спостереження дозволяє проаналізувати події; абстрактна концептуалізація визначає необхідність осмислювати та узагальнювати нову інформацію; активне експериментування передбачає професійне впровадження здобутих знань, умінь і навичок. Ця модель педагогічного навчання забезпечує функціональну схему для систематичного свідомого вибору видів діяльності, дає свободу особистості в дослідженні найширшого кола можливостей та виборі тих, які у процесі досягнення мети відповідають індивідуальним стильовим характеристикам. Стиль навчання пояснює особливості реакцій суб'єктів освітньої діяльності під час виконання складних завдань у системі організаційної взаємодії.

П. у педагогіці – це продукт, створений фахівцем, що містить важливу інформацію, окреслює розвиток особистості, завдяки йому можна оцінити загальний розвиток особистості протягом певного періоду навчання; воно полегшує і педагогу, і студенту відображення процесу навчання. Студентські П. допомагають викладачам скласти загальне враження про студента й оцінити його знання, вміння, а також творчі задатки. Оскільки кожен студент проходить певні етапи формування особистості, саме завдяки П. він отримує можливість обирати ті продукти, які, на його думку, є найбільш ефективні.

Так, при створенні П. можна скористатися низкою інструментів (блокнот, щоденник, дитячі малюнки, картинки, фотографії, аудіозаписи тощо).

Таким чином, П. студента може включати не лише його власні надбання, а й інформацію, примітки та спостереження вчителя, додані до нього. П. представляє собою комплексний набір матеріальних і нематеріальних продуктів навчального предмета впродовж певного періоду часу і точно фіксує поточний рівень знань студента, його прогрес є підґрунтям для його подальшого зростання. Концепція П. відповідає поточному розумінню оцінювання, тому бажано відмовитися від оцінювання його викладачем, а вдатися, наприклад, до самооцінювання студентом або спільного оцінювання його роботи іншими студентами.

Л-ра: Дубасенюк, О.А. (2004). Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти. *Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін*. Житомир: Вид-во ЖДУ; Кендюхова, А.А. (2015). Формування професійних компетенцій педагога за допомогою технології порт фоліо. *Нова педагогічна думка*, 3 (83). URL: <https://cutt.ly/8RiTiBG>; Гавриш, Р.Л., & Водолазська, Т.В. (2012). Портфоліо як інноваційна технологія підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. URL: <https://cutt.ly/tRiTSCk>; Юзик, М. (2019). Розвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти України та Словаччини. *Нова педагогічна думка*, 4 (100).

С.О. Соломаха

Практична підготовка вчителя – важлива складова професійної підготовки вчителя у закладах вищої педагогічної освіти, фахової передвищої освіти, що полягає у набутті практичних умінь педагогічної діяльності, опанування елементами педагогічної майстерності, методичної компетентності, іншими професійними якостями.

У сучасній сфері педагогічної освіти виникає необхідність удосконалення змісту та організаційних форм практичної складової системи професійної підготовки вчителя, адже відповідно до Концепції Нової української школи назріла потреба у посиленні ефективності взаємодії теоретичної, дослідницької і П.п. педагогічних кадрів, що сприятиме їх озброєнню міждисциплінарними знаннями, інноваційними формами, методами, технологіями педагогічної діяльності в реальних умовах освітнього закладу. Виникла проблема удосконалення теоретичних і методичних засад організації різних видів практики у закладах вищої педагогічної освіти з урахуванням сучасних тенденцій розвитку соціуму: утвердження фундаменталізації як принципу суспільства знань, професійної комунікації в освітньому середовищі, прагматичності навчання з метою підготовки особистості до реального життя.

Відповідно до Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2018) обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки здобувача вищої або фахової передвищої освіти до педагогічної професії є безперервна педагогічна практика. Для виконання цього ключового завдання обсяг П.п. має складати не менше 30 кредитів ЄКТС у межах обов'язкової частини бакалаврських програм (починаючи з першого року навчання, у різних закладах освіти і різних класах (курсах)) і не менше 30 кредитів (включно з магістерським дослідженням) у межах обов'язкової частини магістерських програм (у різних закладах освіти і різних класах (курсах)). У разі реалізації освітніх програм за дуальною формою здобуття освіти обсяг П.п. може бути збільшено за рахунок поєднання теоретичного навчання та практичної роботи, починаючи й другого-третього курсу бакалаврату. Практична педагогічна діяльність здобувача вищої або фахової передвищої педагогічної освіти під час навчання може бути врахована як П.п. Не менше половини обсягу П.п. має бути відведено для проходження виробничої практики із самостійним виконанням професійних завдань.

На кожному освітньому рівні відповідно до освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів передбачено проходження різних видів практик: педагогічної, методичної, фахових (фольклористичної, діалектологічної тощо), асистентської, науково-дослідницької, викладацької, стажерської та ін.

Л-ра: Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Семенов, О.М., Базиль, Л.О., & Дятленко, Т.І. (2008). Фахова практика вчителя-словесника. Суми. URL: <https://rctpd.sspu.edu.ua>

М.П. Вовк

Предметна спеціальність – набуття професійних, фахових компетентностей у межах професійної кваліфікації у галузі освітніх і педагогічних наук у закладах фахової передвищої освіти, у закладах вищої педагогічної освіти за освітніми програмами.

В Україні 2016 р. затверджено Перелік П.с. спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей) в системі підготовки педагогічних кадрів (Міністерство освіти і науки. Наказ від 12.05.2016 р. №506). Відповідно до цього переліку було встановлено, що:

1) заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти ступеня молодшого бакалавра (освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста в системі вищої освіти) за спеціальностями 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта» (Фізична культура), мають право здійснювати освітню діяльність за освітніми програмами, що передбачають здобуття додаткової спеціалізації з переліку, визначеного закладом вищої освіти;

2) заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти ступенів бакалавра та магістра (за освітньо-професійною програмою) за спеціальностями 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 016 «Спеціальна освіта», мають право здійснювати освітню діяльність за освітніми програмами, що передбачають здобуття другої спеціальності (предметної спеціальності) з цього самого переліку або спеціальностей 014 «Середня освіта» (Музичне мистецтво, Образотворче мистецтво, Фізична культура, Інформатика), або спеціальностей 024 «Хореографія», 053 «Психологія», 231 «Соціальна робота» та/або додаткових спеціалізацій, у тому числі тих, що забезпечують викладання інтегрованих курсів, визначених закладом вищої освіти;

3) заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти ступенів бакалавра та магістра (за освітньо-професійною програмою) за спеціальністю 014 «Середня освіта» (за предметними спеціальностями), мають право здійснювати освітню діяльність за освітніми програмами, що передбачають здобуття другої спеціальності (предметної спеціальності), а саме 013 «Початкова освіта», інших предметних спеціальностей спеціальності 014 «Середня освіта» (за предметними спеціальностями), або спеціальностей 024 «Хореографія», 053 «Психологія», 231 «Соціальна робота» та/або додаткових спеціалізацій, у тому числі тих, що забезпечують викладання інтегрованих курсів, визначених закладом вищої освіти;

4) заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти ступенів бакалавра та магістра (за освітньо-професійною програмою) за спеціальністю 015 «Професійна освіта», мають право здійснювати освітню діяльність за освітніми програмами, що передбачають здобуття другої спеціальності (предметної спеціальності), а саме 014 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)», або спеціальності 231 «Соціальна робота» та/або додаткових спеціалізацій, визначених закладом вищої освіти;

5) особам, які здобули вищу освіту за ступенем молодшого бакалавра (за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста в системі вищої освіти), відповідно до підпункту першого пункту 2 цього наказу присвоюється кваліфікація, що складається з інформації про здобутий ступінь вищої освіти і спеціальність (предметну спеціалізацію), та професійна кваліфікація за спеціальністю (предметною спеціалізацією) і спеціалізацією (спеціалізаціями);

6) особам, які здобули вищу освіту за ступенями бакалавра та магістра (за освітньо-професійною програмою), відповідно до підпункту 2 пункту 2 цього наказу присвоюється кваліфікація, що складається з інформації про здобутий ступінь вищої освіти, спеціальність (предметну спеціальність), та професійна кваліфікація за спеціальностями (предметною спеціальністю) та/або спеціалізацією (спеціалізаціями), враховуючи, що за предметною спеціальністю 014.15 Середня освіта (природничі науки) присвоюється професійна кваліфікація вчителя природничих наук, фізики, хімії, біології;

7) підготовка здобувачів вищої освіти за ступенем магістра (за освітньо-науковою програмою) здійснюється за однією спеціальністю. Таким фахівцям присвоюється кваліфікація, що складається з інформації про здобутий ступінь вищої освіти, спеціальність (предметну спеціальність), та професійна кваліфікація за спеціальністю (предметною спеціальністю), враховуючи, що за предметною спеціальністю 014.15 Середня освіта (природничі науки) присвоюється професійна кваліфікація вчителя природничих наук, фізики, хімії, біології;

8) здобувачам вищої освіти, які вступили до закладу вищої освіти для здобуття ступеня магістра на умовах перехресного вступу, заклад вищої освіти встановлює додаткові вимоги в частині строків навчання та виконання додаткового навчального плану впродовж першого року навчання. Фінансування навчання за державні кошти здійснюється в межах нормативного строку навчання. Підготовка таких здобувачів вищої освіти

здійснюється за однією спеціальністю. Таким фахівцям, що здобули вищу освіту за ступенем магістра (за освітньо-професійною програмою та освітньо-науковою програмою), присвоюється кваліфікація, що складається з інформації про здобутий ступінь вищої освіти, спеціальність (предметну спеціальність), та професійна кваліфікація за спеціальністю (предметною спеціальністю).

У тому випадку, якщо підготовка фахівців з другої спеціальності (П.с.) окремо не здійснюється, підготовка за такою спеціальністю (П.с.) провадиться в якості спеціальності і акредитується як освітня програма за відповідним рівнем вищої освіти в межах ліцензованого обсягу, що не перебільшує обсягу з першої спеціальності (предметної спеціальності) при їх поєднанні.

Л-ра: Перелік предметних спеціальностей спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей) в системі підготовки педагогічних кадрів (Міністерство освіти і науки. Наказ від 12.05.2016 р. № 06). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0798-16#Text>

С.В. Ходаківська

Предметні результати освітньо-професійної програми підготовки педагога – основні очікувані якості, компетентності, що формуються у майбутніх педагогів, які проходять навчання на різних рівнях (бакалаврському, магістерському, докторському), що визначено в освітньо-професійних програмах у співвіднесеності з відповідними освітніми компонентами.

Компетентності та результати навчання є основними категоріями студентоцентрованого навчання у Європейському просторі вищої освіти. У

методичних рекомендаціях з розроблення освітніх програм за ред. В. Кременя (2014) визначено, що згідно з методологією Тьюнінг П.р. – формулювання того, що, як очікується, повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати студент після завершення навчання. Можуть відноситися до окремого модуля або також до періоду навчання (освітньої програми першого, другого чи третього циклів). П.р. визначають вимоги до присудження кредитів. Це класичне визначення результатів навчання, яке не повинно викликати якогось спротиву освітян: викладачі звикли, описуючи робочі навчальні програми окремих навчальних дисциплін, писати фрази на кшталт: *у результаті вивчення даної дисципліни студент повинен знати ..., розуміти ..., мати навички ...* тощо. Курсивом спеціально виділені ключові слова описів для того, щоб підкреслити два істотних моменти: 1. При описі ПР звично використовують терміни типу: «знання», «уміння», «навички», «здатності» тощо. 2. П.р. формулюються викладачами та відображають очікування викладачів щодо результатів освітньої діяльності. Дуже важливим у визначенні П.р. є слово «формулювання», яке передбачає наявність як певного словника, так і певних конструкцій (шаблонів) для побудови фраз. Методологія Тьюнінга полягає в тому, що П.р. формулюються в термінах компетентностей. Тому важливим є визначення другого базового терміну – компетентності.

У співвіднесеності компетентностей і П.р. навчання формується загальна матриця підготовки педагогів на різних рівнях з урахуванням специфіки освітньо-професійної програми.

Л-ра: Вовк, М.П. (2017). Освітньо-наукова програма підготовки здобувачів ступеня доктора філософії на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти у галузі 01 «Освіта / педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» «Педагогічна освіта і освіта дорослих в Україні і зарубіжжі». *Pedagogical and Adult Education in Ukraine and Worldwide*. Л.Б. Лук'янова (Ред.). Київ: Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН

України. URL <http://ipood.com.ua/e-library/pozaplanova-produkciya/pedagogichna-osvita-i-osvita-doroslih-v-ukrani-i-zarubijji/>;

Захарченко, В.М., Луговий, В.І. & Рашкевич, Ю.М., &Таланова, Ж.В. (2014).

Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації. В.Г. Кремень (Ред.).

К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». URL:

http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_osv_program.pdf

М.П. Вовк

Проектне навчання – один із видів навчання, що спрямований на розвиток творчих здібностей, креативності, аналітичного мислення, комунікативності, індивідуальності. П.н. передбачає застосування різних методів і засобів навчання, а також інтеграцію знань з різних предметних галузей. У процесі П.н. учні (студенти) займаються самостійною дослідницькою діяльністю, що дозволяє на практиці перевірити знання отримані у процесі навчання, стимулює до занурення в певну галузь, з метою отримання нової інформації, її переосмислення, узагальнення, оформлення і презентації шляхом створення проєкту. П.н. передбачає індивідуальну або колективну діяльність, що сприяє розвитку самостійності, відповідальності, надає можливість проявити себе в якості лідера.

Проектний метод почали досліджувати в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Уперше його описав американський учений Дж. Дьюї. Основною ідеєю було навчання з урахуванням інтересів учнів, виховання самостійності і творчості. Послідовником цієї теорії став учень Дж. Дьюї В. Кілпатрик, який вважав, що психологія дитини, її бажання, нахили повинні відігравати вирішальну роль в навчальному процесі. В. Кілпатрик розглядав П.н. як альтернативу класно-урочній системі. На початку ХХ ст. в Росії теорію П.н. вивчав П. Блонський, а на практиці його ідеї намагався реалізувати вчений-педагог С. Шацький. В Україні метод проєктів почали

вивчати після перекладу російською мовою книг американських учених Е. Коллінгса «Експеримент з проєктним навчальним планом» (1917) та В. Кіпатрика «Проєктний метод навчання» (1921).

Л-ра: Кремень, В.Г. (Ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. К.: Юрінком Інтер, 717.

Ю.В. Грищенко

Професійна компетентність педагогічного персоналу – це інтегративна якість, яка визначає ціннісно-мотиваційну спрямованість особистості педагога на здійснення інноваційної діяльності у викладацькій, педагогічній діяльності, розуміння специфіки організації формального і неформального навчання, здатність до вияву дослідницьких, організаційних, комунікативних умінь у процесі адаптації вітчизняного і зарубіжного досвіду використання технологій навчання та під час розроблення авторських технологій, характеризується високим ступенем педагогічної рефлексії за результатами викладання і навчання, потребою у самовдосконаленні та саморозвитку у сфері освітніх технологій.

Л-ра: Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Філіпчук, Н.О., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика. К. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718748/>

М.П. Вовк

Професійна підготовка вчителя – це система становлення майбутнього вчителя у закладах вищої педагогічної освіти, у закладах фахової передвищої освіти, у класичних університетах, що представляє цілісну систему, яка спрямована на формування мотивації здійснювати якісно педагогічну діяльність, вивчення різних дисциплін відповідно до

освітньо-професійної програми, розвитку фахових компетентностей у процесі проходження різних видів практик, залучення до науково-дослідницької роботи, а також передбачає набуття комплексу знань, умінь і навичок, професійного досвіду, що спонукає до саморозвитку, самовдосконалення упродовж життя.

У довідникових джерелах поняття «підготовка» тлумачиться як запас знань, досвіду, набутих у процесі навчання, практичної діяльності (Ожогов, 1990), а також як «система організації і педагогічних заходів, що забезпечують формування в особистості професійної спрямованості знань, умінь, навичок» (Платонов, 1984, с. 106). Різновидом підготовки є П.п. П.п. вчителя, за О. Семенов, – цілісна, відносно визначена, функціонуюча, керована система, що розвивається у напрямі до впорядкованості (О. Семенов, 2005, с. 28). П.п. майбутнього вчителя у закладах вищої освіти розглядається І. Соколовою як «складна, поліфункціональна, відкрита педагогічна система, що характеризується динамічністю, наявністю інваріантних компонентів, з притаманними їм ознаками, ієрархічною побудовою, системоутворюючими зв'язками (внутрішньосистемними, міжсистемними), що забезпечують її цілісність; суб'єкт-суб'єктним характером взаємодії, що позначається на системі відносин; керованістю та самокерованістю» (Соколова, 2008, с. 19).

Основною метою П.п. майбутнього вчителя є формування аксіологічної спрямованості на здійснення подальшої педагогічної діяльності, розвиток спектру фахових компетентностей, що суголосні з предметними результатами, визначеними у відповідних освітньо-професійних програмах на різних освітніх рівнях.

П.п. реалізується у таких складових, як: навчально-пізнавальна, науково-дослідницька, практична і виховна. Складові П.п. спрямовуються на формування аксіологічних світоглядних позицій майбутнього вчителя у професійній діяльності, спектру компетентностей (методологічної культури,

мовнокомунікативної, методичної компетентностей, педагогічної майстерності тощо).

Л-ра: Вовк, М.П. (2014). Фольклористика у класичних університетах України (друга половина ХІХ – перше десятиліття ХХІ ст.): теорія і практика. О.М., Семенов (Ред). К.: Ін-т обдарованої дитини; Дубасенюк, О.А., Семенюк, Т.В., & Антонова, О.Є. (2003). Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т; Ожегов, С.И. (1990). Словарь русского языка. Н.Ю. Шведова (Ред.). М.: Рус. яз.; Платонов, К.К. (1984). Краткий словарь системы психологических понятий: учебн. пособ. для учебных заведений профтехобразования. 2-изд. М.: Высшая школа; Семенов, О.М. (2005). Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ; Соколова, І.В. (2008). Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями. С.О. Сисоєва (Ред.). МОН України, АПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Маріуполь-Д.: АРТ-ПРЕС.

М.П. Вовк

Професійний розвиток педагога – процес неперервного розвитку професійних якостей, фахових компетентностей педагога в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти, що передбачає набуття теоретичних знань і практичного досвіду, володіння сучасними технологіями, методиками педагогічного впливу на учнів, студентів, різних категорій дорослих. Законодавче врегулювання П.р. педагогічних працівників здійснюється відповідно до положень Законів України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Положення про Центри професійного розвитку педагога (2020) тощо.

Відповідно до Ст. 59 Закону України «Про освіту» (2017) П.р. педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачає постійну

самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання. Заклади освіти, в яких працюють педагогічні та науково-педагогічні працівники, сприяють їхньому П.р. та підвищенню кваліфікації. Підвищення кваліфікації може здійснюватися за різними видами (навчання за освітньою програмою, стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо) та у різних формах (інституційна, дуальна, на робочому місці (на виробництві) тощо). Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право підвищувати кваліфікацію у закладах освіти, що мають ліцензію на підвищення кваліфікації або провадять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою. Результати підвищення кваліфікації у таких закладах освіти не потребують окремого визнання і підтвердження. Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право підвищувати кваліфікацію в інших суб'єктів освітньої діяльності, фізичних та юридичних осіб. Результати підвищення кваліфікації педагогічного (науково-педагогічного) працівника у таких суб'єктів визнаються окремим рішенням педагогічної (вченої) ради. Умови і порядок визнання результатів підвищення кваліфікації у таких суб'єктів визначаються відповідно до частини шостої цієї статті. Вид, форму та суб'єкта підвищення кваліфікації обирає педагогічний (науково-педагогічний) працівник. Педагогічна (вчена) рада закладу освіти на основі пропозицій педагогічних (науково-педагогічних) працівників затверджує щорічний план підвищення кваліфікації педагогічних (науково-педагогічних) працівників (з відривом чи без відриву від освітнього процесу). Підвищення кваліфікації є необхідною умовою атестації педагогічного працівника та враховується під час обрання за конкурсом на посаду науково-педагогічного працівника. Загальна кількість годин, відведена на підвищення кваліфікації педагогічного (науково-педагогічного) працівника, що оплачується за кошти відповідних бюджетів, визначається законодавством. Кошти на підвищення

кваліфікації педагогічних (науково-педагогічних) працівників отримує заклад освіти, який розподіляє їх за рішенням педагогічної (вченої) ради закладу освіти. Підвищення кваліфікації педагогічного (науково-педагогічного) працівника може фінансуватися засновником закладу освіти, закладом освіти, в якому він працює, педагогічним (науково-педагогічним) працівником, а також іншими фізичними та юридичними особами. На час підвищення кваліфікації з відривом від освітнього процесу в обсязі, визначеному законодавством, за педагогічним (науково-педагогічним) працівником зберігається місце роботи (посада) із збереженням середньої заробітної плати. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, включаючи порядок оплати, умови і порядок визнання результатів підвищення кваліфікації, затверджується Кабінетом Міністрів України.

У наукових працях проблема П.р.п. розглядається у контексті діяльнісного, компетентнісного, акмеологічного, андрагогічного та інших наукових підходів. Сучасні дослідники доводять, що «в умовах післядипломної освіти П.р. педагогічних працівників становить складний багаторівневий, пролонгований, поетапний і амбівалентний процес, що включає становлення кваліфікованого спеціаліста, професіонала, особистості з акмеологічною позицією, який проходить певні періоди, зокрема професійної адаптації, набуття емпіричного досвіду, формування і вдосконалення педагогічного професіоналізму, творчого самовираження і самореалізації, педагогічної майстерності». На позначення процесу професійного розвитку педагогічного працівника як акмепрофесіонала й особистості у часовому та просторовому планах доцільно оперувати поняттям «педагогічний професіогенез» (Сидоренко, 2016).

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Про Центри

професійного розвитку педагога. Міністерство освіти і науки України (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-centri-profesijnogo-rozvitku-pedagogichnih-pracivnikiv>; Сидоренко, В.В. (2016). Акмеологічні технології в освіті дорослих. URL:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/25728/1/Sydorenko.pdf>

М.П. Вовк

Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» – професійний стандарт, у якому визначено спектр трудових функцій викладачів закладів вищої освіти (асистентів, старших викладачів, доцентів, професорів), окреслено професійні компетентності, якими має володіти сучасний педагог вищої школи, представлено опис трудових функцій та опис професійних кваліфікацій викладачів. П.с. було затверджено наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23.03.2021 № 610. Проект професійного стандарту було розроблено Міністерством освіти і науки України за власною ініціативою.

Відповідно до Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» до групи стандарту увійшли: 2310.1 Професор; 2310.1 Доцент; 2310.2 Викладач закладу вищої освіти; 2310.2 Асистент.

Професійний стандарт є інструментом для систематизації вмінь і навичок (створення посадових інструкцій), підготовки молодих фахівців, само- та оцінювання діяльності викладачів закладів вищої освіти, підвищення кваліфікації та професійного розвитку. МОН рекомендує використовувати зазначений професійний стандарт при розробленні вимог до посад науково-педагогічних працівників, освітньо-наукових програм другого та третього рівнів вищої освіти, програм підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників, планування професійного розвитку викладачів.

Стандарт підготовлено робочою групою, до складу якої увійшли представники Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України, закладів вищої освіти, міжнародного експертного середовища. Експертиза проєкту професійного стандарту також була здійснена фахівцями Британської Ради в Україні (British Council).

Стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» підготовлено відповідно до пункту 8 Плану заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016–2020 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 1077-р та пункту 1.5 Плану впровадження Концепції розвитку педагогічної освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 03 січня 2019 р. № 7.

Л-ра: Затверджено стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-standart-na-grupu-profesij-vikladachi-zakladiv-vishoyi-osviti>; Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2021). URL: <https://cutt.ly/BRhRiXK>

М.П. Вовк

Професійний стандарт педагога – затверджений в законодавчому порядку стандарт професійних вимог до педагога, в якому визначено професійні, фахові компетентності з урахуванням потреб ринку праці та дозволяють спроектувати алгоритм здобуття професійних кваліфікацій. П.с. співвіднесені з Національною рамкою кваліфікацій та визначаються потребами ринку праці.

З 2020 р. розроблено П.с.п. за окремими кваліфікаціями. Розроблено П.с. за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», що містить таку

структуру: загальні відомості професійного стандарту (основна мета професійної діяльності; назва виду економічної діяльності, секції, розділу, групи та класу економічної діяльності та їхній код (згідно з Національним класифікатором України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності»); назва виду професійної діяльності та її код (згідно з Національним класифікатором України ДК 003:2010 «Класифікатор професій»); назва професії (професійної назви роботи) та її код (згідно з Національним класифікатором України ДК 003:2010 «Класифікатор професій»); узагальнена назва професії; назви типових посад; місце професії (посади, професійної назви роботи) в організаційно-виробничій структурі підприємства (установи, організації); умови праці; умови допуску до роботи за професією; документи, що підтверджують професійну та освітню кваліфікацію, її віднесення до рівня Національної рамки кваліфікацій (НРК)); навчання та професійний розвиток (підвищення кваліфікації); основні документи, які регулюють професійну діяльність; загальні компетентності; перелік трудових функцій (професійних компетентностей за трудовою дією або групою трудових дій, що входять до них), умовні позначення тощо.

Л-ра: Наказ Міністерства освіти і науки України №1143 від 10.08.2018 р. «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18#Text>; МОН пропонує для громадського обговорення проєкт профстандарту за професіями «Вчитель початкових класів ЗЗСО», «Вчитель ЗЗСО». URL: <https://cutt.ly/eRhRsPT>

С.В. Ходаківська

Регульована професія – відповідно до проєкту Закону України «Про Національну систему кваліфікацій» (2020) це професія, у межах якої доступ

до професійної діяльності, присвоєння та підтвердження професійних кваліфікацій регулюються спеціальними нормативними актами.

У Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні (2020) зазначено, що після законодавчого визнання педагогічних професій регульованими (в усіх або у частині закладів вищої освіти) може бути впроваджений особливий порядок ступеневої підготовки фахівців. Вступники на основі повної загальної середньої освіти або фахової передвищої освіти зможуть вступати для здобуття ступеня молодшого бакалавра на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти (в обсязі 120 кредитів ЄКТС на основі повної загальної середньої освіти) за умови успішного проходження зовнішнього незалежного оцінювання. В освітніх програмах підготовки молодших бакалаврів має бути забезпечена фундаментальна підготовка за спеціальністю, зокрема, в межах спеціальності 014 «Середня освіта» за освітніми галузями («Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Мистецтво», «Математика», «Природознавство», «Технології», «Здоров'я і фізична культура») та пропедевтична психолого- педагогічна підготовка. Після здобуття ступеня молодшого бакалавра здобувачі вищої педагогічної освіти зможуть продовжити навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (в обсязі 120 кредитів ЄКТС на основі молодшого бакалавра) і на другому (магістерському) рівні вищої освіти (в обсязі до 120 кредитів ЄКТС на основі бакалавра). У деяких випадках може використовуватись альтернативна наскрізна програма підготовки магістрів (180-210 кредитів ЄКТС на основі молодшого бакалавра).

У Наказі Міністерства освіти і науки України Про затвердження переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких потрібне додаткове врегулювання №673 від 22.05.2020 р. серед регульованих професій жодної педагогічної професії не визначено.

Л-ра: Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких потрібне додаткове врегулювання №673 від 22.05.2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-pereliku-specialnostej-zdobuttya-stupenya-osviti-z-yakih-neobhidne-dlya-dostupu-do-profesij-dlya-yakih-zaprovadzheno-dodatkoveregulyuvannya>; Закон України «Про Національну систему кваліфікацій» (проект) (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-projekt-zakonu-ukrayini-pro-nacionalnu-sistemu-kvalifikacij>

М.П. Вовк

Рейтингове оцінювання педагога – важливий захід підвищення якості освітнього процесу у закладі освіти, спрямований на удосконалення кадрової політики, створення можливостей для професійного зростання педагога, самоосвіти, самоудосконалення. Р.о.п. здійснюється у межах кадрової політики закладу і може включати комплекс заходів. Н. Лазаренко (2019) визначила спектр завдань закладу вищої педагогічної освіти, спрямованих на об'єктивне Р.о.п. – викладача педагогічного університету, з-поміж яких: розробити програму розвитку кадрового потенціалу закладу освіти, створити ефективний механізм її реалізації; удосконалити контрактну систему наймання науково-педагогічних працівників, перетворивши її на дієвий інструмент кадрової політики та розв'язання стратегічних завдань розвитку університету; посилити відповідальність кафедр за підготовку науково-педагогічних працівників (навчання в аспірантурі, докторантурі); зміцнювати корпоративний дух співробітників і студентів університету, створювати

сприятливі соціально-економічні, побутові умови, умови праці й навчання; запроваджувати правила і процедури оцінювання освітньої, наукової, виховної, громадської та профорієнтаційної діяльності науково-педагогічних, педагогічних працівників з метою заохочення та стимулювання різних видів діяльності в межах безперервного циклу особистого професійного зростання; удосконалити рейтингову систему оцінювання роботи викладачів із подальшим її врахуванням під час обрання на посаду за конкурсом; проводити конкурсний відбір на заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників на засадах відкритості, гласності, законності, рівності прав, неупередженого ставлення до кандидатів; сформувати комплексну ефективну систему стимулювання науково-педагогічних працівників щодо створення методичних інновацій, підготовки підручників, посібників, монографій (матеріальні й моральні заохочення, оптимізація навчального навантаження, фінансування стажувань у провідних українських та зарубіжних закладах освіти і наукових центрах тощо); культивувати здоровий спосіб життя та впроваджувати здоров'язберігальні технології.

З-поміж найвагоміших показників ефективності, конструктивності діяльності педагога, що дозволяє забезпечити його об'єктивне Р.о., є: продукування інноваційних технологій навчання, використання інформаційно-комунікаційних і мережевих засобів навчання, публікаційна активність, участь у неформальних формах для професійного розвитку тощо.

Л-ра: Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс»; Пшенична, Л.В. (2014). Рейтинг викладача як індикатор якості освіти. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pednauk_2014_1_46.pdf

М.П. Вовк

Рудницька Оксана Петрівна (1946–2002 рр.) – доктор педагогічних наук, професор, одна з фундаторів мистецької освіти в Україні, яка обґрунтувала методологічні, теоретичні основи мистецької педагогіки, виявила методичні засади викладання дисциплін художньо-естетичного циклу, окреслила пріоритетні напрями подальшого вдосконалення мистецької освіти, розкрила її взаємозв'язок з основами загальної педагогіки.

Народилась 1 грудня 1946 р. в Києві в сім'ї службовців. У 1965 р. закінчила Київську середню спеціалізовану музичну школу-інтернат імені М.В. Лисенка (нині – Київський державний музичний ліцей імені М. В. Лисенка). Навчалась на фортепіанному відділенні у Київській державній консерваторії імені П.І.Чайковського (1965–1970 рр.).

По закінченні консерваторії Р.О.П. працювала на кафедрі гри на музичних інструментах музично-педагогічного факультету Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (нині – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова), яку тоді очолював кандидат мистецтвознавства, відомий музикант та методист М. Т. Лисенко. Згодом кафедрою керував заслужений артист України, доцент В. М. Рязанцев. Тут Р.О.П. пройшла повний шлях професійного зростання від концертмейстера до завідувача. З 1995 до 2000 рр. Р.О.П. була професором і завідувачем кафедри теорії, історії музики та гри на музичних інструментах НПУ імені М.П. Драгоманова. Нині це кафедра педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства, яку очолює доктор педагогічних наук, професор О. П. Щолокова.

У 1977 р. Р.О.П. захистила кандидатську дисертацію за темою «Формування естетичних оцінок студентів педагогічних вузів (на матеріалах музики)» (науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т.І. Цвєлих) та

отримала науковий ступінь кандидата педагогічних наук. У 1983 р. здобула вчене звання «доцент».

У 1994 р. Р.О.П. захистила докторську дисертацію на тему «Формування музичного сприйняття в системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя» (науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор В.І. Бондар) та здобула науковий ступінь доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. У 1995 р. отримала вчене звання «професор».

О.П. вперше у вітчизняній педагогічній науці виокремила мистецьку освіту як самостійну галузь професійної освіти; обґрунтувала її методологічні, теоретичні та методичні засади; визначила пріоритети її розвитку в умовах зміни освітньої парадигми та соціокультурної динаміки ХХІ ст.; окреслила вплив мистецтва на формування особистості у контексті модернізації та глобалізації культурно-освітніх процесів у світі.

З ініціативи директора Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (нині – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України) академіка І.А. Зязюна та його заступника з наукової роботи академіка Н.Г. Ничкало у квітні 1995 р. Р.О.П. очолила новостворену лабораторію мистецької освіти за сумісництвом.

31 січня 1996 р. на засіданні Президії АПН України Р.О.П. у своїй доповіді «Про концептуальні засади цільової комплексної програми досліджень з проблеми «Психолого-педагогічні основи формування загальної та професійної культури студентів мистецьких спеціалізацій»» представила основні напрями дослідно-експериментальної роботи відділу мистецької освіти, що ґрунтувались на ідеях взаємозв'язку мистецької освіти з основами загальної педагогіки.

Напрямами наукових досліджень лабораторії у подальшому стали: обґрунтування методологічних засад неперервної мистецької освіти; вивчення історичної ретроспективи мистецько-педагогічного досвіду;

дослідження системи мистецької освіти зарубіжних країн; визначення закономірностей, принципів, форм і методів формування цілісного художнього сприйняття, яке має питому вагу в розвитку культури особистості; виявлення механізмів ціннісно-сміслового осягнення змісту художнього твору у процесі спілкування з ним; розробка інноваційних інтерактивних методів і технологій підготовки фахівців мистецьких спеціалізацій, які покликані впливати на процеси виховання особистості засобами мистецтва тощо.

Концепцію наукових досліджень Р.О.П. ґрунтувала на сучасних підходах до формування духовності особистості, спираючись на думку В. Сухомлинського про те, що мистецтво – це час і простір, у якому живе краса людського духу. А тому пізнання цінностей мистецтва випрямляє душу людини, піднімає її до розуміння прекрасного. В основі концепції Р.О.П. – принципи глобальної освіти: виховання «світоглядної перспективи», що визначає рівноправність поглядів на оточуючу дійсність і культуру різних народів; пріоритет системного підходу до вивчення соціально-культурних процесів; формування відчуття причетності до розв'язання проблем як національного так і загальнолюдського значення.

Новий зміст дослідної роботи вимагав орієнтації на ідеї особистісно-творчого розвитку і навчання у концепціях К. Роджерса, А. Маслоу, Д. Зіглера, Дж. Келлі, С. Рубінштейна, Л. Виготського, О. Леонтьєва, В. Роменця, в яких процес розвитку і навчання людини розглядається як гуманна взаємодія наставника та вихованця на основі збереження індивідуальної цілісності та унікальності останнього, його спрямування на усвідомлення своєї людяності, приведення в гармонію духовного в собі до духовного у Всесвіті.

Р.О.П. вважала, що орієнтація досліджень науковців лабораторії на ці концепції дозволять спрямувати їхні практичні доробки – мистецько-педагогічні методики та технології на пошуки шляхів позитивного впливу

мистецтва на формування особистісних якостей людини, становлення її самосвідомості, самовираження, самооцінки, що орієнтує способи дій, життєві цілі і цінності індивіда.

Особливого значення у концепції дослідження лабораторії Р.О.П. надавала методології освіти, мистецької зокрема. Слід зазначити, що вся мистецька освіта радянських часів ґрунтувалась на постулаті дзеркального відображення оточуючої дійсності у мистецтві, що висунув у свій час В. Ленін. Будь який інший підхід до розуміння і творення мистецтва жорстко відкидався. Р.О.П. одна з перших поставила завдання виявити філософські засади мистецької освіти. Обґрунтування досліджень з позицій гуманістичної філософії, здобутків герменевтики, діалектичної феноменології, екзистенціалізму, синергетики на її думку спонукає до глибокого аналізу культурологічно-сміслового впливу мистецтва на особистість. Мета філософії мистецької освіти, на думку Р.О.П., полягає в усвідомленні сенсу мистецько-педагогічної діяльності на вищому рівні узагальнення теоретичного досвіду пізнання у філософських категоріях, законах, поняттях (Рудницька, 2002).

Наукові доробки Р.О.П. стали підґрунтям для подальшого розвитку досліджень відділу змісту і технологій педагогічної освіти, зокрема: технології розвитку педагогічної майстерності вчителя й викладача вищої школи з урахуванням емоційних законів впливу художнього образу на особистість; виявлення форм, методів і технологій художньо-естетичного розвитку світогляду особистості й творчого розвитку педагогів засобами мистецтва; вивчення психолого-педагогічних механізмів впливу мистецтва на трансформацію ціннісно-сміслової сфери педагогів; впровадження в процес формальної та неформальної освіти педагогічних технологій освіти дорослих; обґрунтування змісту і методики проведення практики у закладах вищої педагогічної освіти тощо.

Ідеї Р.О.П. стосовно сутності, змісту, розвитку мистецької педагогіки, що спрямовує освітній процес на творчу діяльність, надає навчання межову предметність переживання духовного досвіду й значущість здійснення гармонійного розвитку особистості, де суттєву роль відіграє мистецтво, яке різнобічно збагачує її духовний світ і удосконалює її діяльність, знайшли своє продовження у подальших наукових пошуках її учнів і колег, практиків мистецької освіти. Науковий внесок у розвиток мистецької освіти в Україні є надбанням не одного покоління педагогів й продовжує виховувати нову генерацію учителів, викладачів, молодих учених країни, що працюють в галузі мистецької освіти.

Наукова школа професора О.П. достатньо відома серед науковців України та за її межами. Її послідовники здійснювали дослідження у галузі мистецької освіти, зокрема щодо використання музичного мистецтва у розвитку особистості та професійної майстерності майбутнього вчителя, вивчення впливу музичного сприйняття на становлення професійно значущих якостей майбутнього вчителя, щодо історичної ретроспективи розвитку мистецької освіти в Україні та її регіонах.

Ідеї О.П. щодо концептуальних засад розвитку мистецької освіти, пріоритетів нового педагогічного мислення (гуманізм, культуровідповідність, духовність, символічність, полікультурність тощо), національних історичних традицій, ствердження принципів інноваційної діяльності набули нового наукового осмислення у контексті реформування сучасних мистецьких науково-освітніх напрямів.

Унікальна наукова школа О.П.Р. отримала продовження у щорічних Міжнародних мистецько-педагогічних читаннях пам'яті професора, у рамках яких організовується презентація кращих наукових, навчально-методичних праць із проблем мистецької й педагогічної освіти. За результатами читань виходять друком збірники матеріалів: «Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти»; «Педагогічна майстерність як система

професійних і мистецьких компетентностей», «Неперервна педагогічна освіта» (загалом 16 випусків).

Науковий спадок Р.О.П. налічує понад 200 праць, серед яких: «Основи наукових досліджень» (1996), «Мистецтво у контексті розвитку духовної культури особистості» (1997), «Теоретичні засади сучасної мистецької освіти» (2000), «Світоглядна функція мистецтва» (2001) та ін. Найбільш вагомою працею є навчальний посібник «Педагогіка: загальна і мистецька» (2002). Цей навчальний посібник у 2003 р. вже після смерті авторки був відзначений Першою премією АПН України у номінації «За кращу науково-методичну роботу для вчителів, викладачів».

Посібник «Педагогіка: загальна і мистецька» охоплює широке коло педагогічних проблем, які визначають особливості мистецької освіти, їх відповідність пріоритетам нового педагогічного мислення, ключовими моментами якого є гуманізм, розвиток особистості у гармонії зі світовою культурою, врахування національних історичних традицій, ствердження принципів інноваційної діяльності.

Основні ідеї професора Р.О.П. щодо мистецької освіти, впливу мистецтва на розвиток особистості знайшли продовження у працях її учнів, колег, послідовників. Зокрема це колективні монографії, підготовлені співробітника Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України: «Мистецтво у розвитку особистості» (2005); «Сучасна професійна підготовка вчителя до викладання мистецьких дисциплін у загальноосвітній школі: проблеми, пошуки, знахідки» (2010); «Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності» (2013); «Розвиток художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін на основі інтегративного підходу» (2014); навчально-методичний посібник «Творчий розвиток особистості засобами мистецтва» (2011).

Л-ра: Рудницька, О.П. (1996). Про концептуальні засади цільової комплексної програми до сліджень з проблеми «Психолого-педагогічні

основи формування загальної та професійної культури студентів мистецьких спеціалізацій». *Постанова Президії Академії педагогічних наук України від 31 січня 1996 р. Протокол №1-7/1-1. Додаток до протоколу*; Рудницька, О.П. (2002). Педагогіка: загальна та мистецька. К.: Інтерпроф.

С.О. Соломаха, Ю.В. Грищенко

Самоосвіта – це процес здобуття освіти самостійно, коли людина відчуває брак знань в конкретній галузі і намагається досягти бажаного результату. С спонукає до самоорганізації, самоконтролю, системності, наполегливості, працьовитість, цілеспрямованість; інформальна освіта.

За С.У. Гончаренком, С. – це освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. С. є невід’ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань» (Гончаренко, 1997, с. 296).

С. розглядають також як вид пізнавальної діяльності, який цілеспрямований та усвідомлено направлений на самостійне засвоєння, осмислення й наповнення новими теоретичними знаннями, набуття та самовдосконалення відповідних умінь і навичок до професійного саморозвитку (Безлюдна, & Дудник, 2015).

М. Ярмаченко зазначав, що С. вимагає від суб’єкта бачення життєвого смислу в навчанні; свідомого визначення мети; здатності до самостійного мислення, самоорганізації і самоконтролю, що може бути результативним вже з юнацького віку (Ярмаченко, 2001).

Змістом С. є цілісний комплекс процесів і засобів формування особистості, задоволення її різноманітних пізнавальних і духовних потреб, розкриття і розвитку задатків і можливостей. Л. Сисоєва зазначає, що С. гнучко реагує на запити й вимоги суспільства, постійно вимагаючи зростання

фахової компетентності. І тут на перше місце виходять самоосвіта та самовиховання (Сисоєва, 2011).

Можливі причини відсутності мотивації до С.:

- брак часу, який пов'язаний із великим навантаженням;
- лінь, апатія, недисциплінованість, неорганізованість;
- відсутність прагнення до особистісного саморозвитку й самовдосконалення;
- відсутність навичок самостійної роботи.

Л. Ткаченко окреслює можливі шляхи С.: систематичне читання та звернення до авторитетних джерел; аналіз матеріалу джерел, перевірка їх на практиці; ознайомлення з засобами масової інформації; використання інтернет-інформації; прослуховування лекцій, докладів в установах, до яких особа не залучена офіційно; використання порад фахівців заради підвищення власних знань чи майстерності; дослідницька діяльність після досягнення певного рівня освіти, експерименти, моделювання, праця помічником під керівництвом освіченого фахівця; інтернет-самоосвіта (Ткаченко, 2016, с. 366).

Л-ра: Гончаренко, С.У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь; Сисоєва, Л.Є. (2011). Неперервна освіта в Україні: її складові і тенденції розвитку. Післядипломна освіта в Україні, 1; Ткаченко, Л. (2016). Самоосвіта. *Сучасний психолого-педагогічний словник*. Шапран, О.І. (Ред.). Переяслав-Хмельницький; Ярмаченко, М.Д. (2011). Педагогічний словник. К.: Педагогічна думка.

Ю.В. Грищенко

Се́міна́р (лат. *seminarium* – розсадник) – групове заняття з певного предмета або теми для студентів, слухачів курсів, учнів середньої школи, яке

проходить під керівництвом викладача (вчителя), аудиторно або дистанційно.

Види С.: семінар-бесіда, науковий семінар, семінар з використанням ігрових ситуацій, міжпредметний семінар, семінар-диспут, семінар-доповідь, семінар-конференція, семінар «мозковий штурм», семінар-захист інновацій та ін.

До основних завдань С. відносять:

- закріплення і поглиблення знань з предмету або певної теми;
- демонстрація студентами (учнями) теоретичних знань;
- формування здатності відстоювати свою точку зору, дискутувати;
- опанування мистецтвом усного та письмового викладу матеріалу;
- розвиток дослідницької діяльності, навичок самостійної роботи з літературою.

Семінарські заняття виконують ряд важливих функцій:

- навчальну (поглиблення, конкретизацію, систематизацію знань, засвоєних під час лекційних занять та у процесі самостійної підготовки до семінару);
- розвивальну (розвиток логічного мислення студентів, набуття ними умінь працювати з різними літературними джерелами, формування умінь і навичок аналізу фактів, явищ, проблем тощо);
- виховну (виховання відповідальності, працездатності, формування культури спілкування і мислення, потреби раціоналізації навчальнопізнавальної діяльності прищеплення інтересу до вивчення конкретної дисципліни та до професії);
- діагностично-корекційну та контролюючу (контроль за якістю засвоєння студентами навчального матеріалу, виявлення прогалин у його засвоєнні та їх подолання) (Григораш, 2016, с. 4).

В.В. Григораш окреслює вимоги, яких необхідно дотримуватись при проведенні С.:

- загальнодидактичні вимоги (науковість, доступність, єдність форми і змісту, забезпечення зворотного зв'язку, проблемність та ін.);
- урахування особливостей конкретної дисципліни та психолого-педагогічних особливостей студентів;
- забезпечення високого рівня мотивації навчальної діяльності студентів (з'ясування значення теми для засвоєння даної чи інших дисциплін, використання у майбутній професійній діяльності тощо);
- дотримання принципу професійної спрямованості навчання у вищій школі та здійснення різнорівневих міжпредметних зв'язків з іншими дисциплінами, практичним навчанням, що забезпечує формування єдиної системи знань, умінь та навичок студентів;
- формування професійної культури і мислення, вмінь самоосвіти;
- забезпечення органічної єдності теоретичного і дослідно-експериментального пізнання;
- гармонійне поєднуватися з лекційними, практичними і лабораторними заняттями та самостійною роботою студентів;
- пріоритетне засвоєння провідних ідей;
- активна участь студентів у формуванні плану С. та визначенні основних тем, ідей, змісту;
- організація дискусії, обговорення, полеміки;
- попереднє повідомлення студентам теми, плану С., рекомендованої літератури; опрацювання теоретичного матеріалу з теми семінару; виконання індивідуальних практичних завдань, написання рефератів тощо;
- використання інноваційних форм організації семінарських занять (Григораш, 2016, с. 5-6).

Л-ра: Брюховецька, О. (2013). Застосування нетрадиційних семінарських занять при підготовці студентів зі спеціальності «Психологія». Післядипломна освіта в Україні, 1, 42-47; Григораш, В.В. (2016). Особливості

проведення семінарських занять у системі післядипломної освіти
<http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/301>

Ю.В. Грищенко

Сертифікація педагогів – процес зовнішнього оцінювання якості професійного досвіду педагогів з метою виявлення професіоналів, агентів змін в освітньому просторі, що здійснюється добровільно упродовж трьох етапів (незалежне тестування, самооцінювання, спостереження експерта) і передбачає у результаті матеріальне заохочення на результатами ефективної інноваційної педагогічної діяльності. З 2019 р. здійснюється пілотна спроба проходження С.п. Основні законодавчо-нормативні механізми проведення С.п. здійснюється на підставі Закону України «Про освіту» (2017), де у Ст. 51 визначено, що С.п. відбувається на добровільних засадах виключно за його ініціативою; формування та забезпечення функціонування системи сертифікації педагогічних працівників здійснює центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки; за результатами успішного проходження сертифікації педагогічному працівнику видається сертифікат, який є дійсним упродовж трьох років; успішне проходження сертифікації зараховується як проходження атестації педагогічним працівником; педагогічні працівники, які отримують доплату за успішне проходження сертифікації, впроваджують і поширюють методики компетентнісного навчання та нові освітні технології; педагогічні працівники, які мають сертифікат, можуть залучатися до проведення інституційного аудиту в інших закладах освіти, розроблення та акредитації освітніх програм, а також до інших процедур і заходів, пов'язаних із забезпеченням якості та впровадженням інновацій, педагогічних новацій і технологій у системі освіти.

У 2018 р. Постановою Кабінету Міністрів України (№1190 від 27.12.2018 р.) затверджено Положення про сертифікацію педагогічних працівників, згідно з яким метою С.п. є виявлення та заохочення

педагогічних працівників з високим рівнем педагогічної майстерності, які володіють методиками компетентнісного навчання і новими освітніми технологіями та сприяють їх поширенню. У Положенні конкретизовані процесуальні механізми проходження сертифікації, серед яких такі: С.п. відбувається за умови його добровільної реєстрації, що здійснюється Українським центром оцінювання якості освіти та регіональними центрами оцінювання якості освіти (далі – регіональні центри); сертифікація складається з трьох етапів, що відбуваються послідовно один за одним, а саме із: 1) незалежного тестування учасників сертифікації; 2) самооцінювання учасниками сертифікації власної педагогічної майстерності; 3) вивчення практичного досвіду роботи учасників сертифікації тощо. У цьому документі схарактеризовано всі можливі процедури, що охоплюють підготовчий етап сертифікації, специфіку діяльності центру оцінювання, роботу експертів, вимоги до здійснення самооцінювання учасником сертифікації власної педагогічної майстерності, підстави для відмови у сертифікації тощо.

Л-ра: Закон України «Про освіту». Ст. 42 «Академічна доброчесність». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page3>; Постанова Кабінету Міністрів України (№1190 від 27.12.2018 р.) про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#n16>

М.П. Вовк

Сучасні освітні технології (СОТ) (від грец. «*techne*» – мистецтво, майстерність, «*logos*» – наука) – це комплекс спільних дій суб'єктів та об'єктів педагогічного процесу, спрямованих на підвищення якості освіти, раціонального використання засобів і умов навчання, досягнення бажаних результатів навчання з урахуванням сучасних запитів суспільства. До СОТ

відносять: інформаційно-комунікаційні технології, проектні технології, технології розвитку критичного мислення, проблемного навчання, технології розвиваючого навчання, ігрові технології, здоров'язберігаючі технології, кейс-технології, технології інтегрованого навчання та ін.

М.В. Михайліченко та Я.М. Рудик розглядають СОТ як «синтез здобутків педагогічної науки й практики, поєднання елементів традиційного минулого досвіду та передових досягнень науково-технічного прогресу. Завдяки гуманізації і демократизації суспільства така технологія є особистісно орієнтованою». Науковці визначають різні підходи щодо тлумачення терміну:

- освітня технологія як новітній засіб навчання; – освітня технологія як відкрита педагогічна система;
- освітня технологія як сукупність дій (система дій) чи діяльність;
- освітня технологія як проект (модель) навчально-виховного процесу;
- освітня технологія як галузь науки або педагогічного знання чи наука.

На думку С. Вітвицької, джерелами і складовими СОТ є: соціальні перетворення та нове педагогічне мислення; суспільні, педагогічні та психологічні науки; сучасний передовий педагогічний досвід; історичний вітчизняний і зарубіжний досвід (надбання попередніх поколінь); народна педагогіка.

Л-ра: Вітвицька, С.С. (2006). Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури; Михайліченко, М.В., & Рудик Я.М. (2016). Освітні технології. К.: ЦП «КОМПРИНТ».

Ю.В. Грищенко

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціалізації.

С.в.о. визначає такі вимоги до освітньої програми:

- обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- перелік компетентностей випускника;
- нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- форми атестації здобувачів вищої освіти;
- вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- вимоги до професійних стандартів (у разі їх наявності).

Л-ра: Стандарти вищої освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/vyscha-osvita/1719-2/>.

С.О.Соломаха

Сторітеллінг (англ. *storytelling* – розповідь історій) – ефективний метод подання навчальної інформації, в основі якої – розповідь історії з конкретним героєм, яка має викликати у слухачів певний емоційний відгук, що сприятиме кращому засвоєнню поданої інформації, активізації пізнавальної активності. С. активно використовується у різних сферах: бізнес, маркетинг, коучинг, ораторська майстерність, журналістика, освіта.

Термін був започаткований керівником концерну Armstrong International Девідом Армстронгом з метою побудови зовнішньої і внутрішньої корпоративної комунікації. У 1992 р. він випустив книгу «MBSA: Managing by Storying Around», в якій вперше був використаний термін «сторітеллінг». Основою методу була ідея про те, що цікаві,

захоплюючі історії краще запам'ятовуються, впливають на поведінку людей, асоціюються з власним досвідом, сприяють аналітичному мисленню.

В сучасній освітній практиці С. як інноваційний метод активно використовується у роботі з дітьми і дорослими різних вікових груп.

Л.Г. Кайдалова виокремлює ряд основних функцій С., зокрема:

- освітня (формування професійних компетентностей, знань, умінь і навичок; розвиток професійно важливих якостей);
- мотиваційна (навіювання, надихання, зацікавлення);
- переконувальна (залучення на свою позицію, зміна поглядів та установок, переконань);
- розвивальна (розвиток розумово-пізнавальних здібностей);
- об'єднувальна (з метою розвитку дружніх, колективних стосунків);
- комунікативна (ефективне спілкування);
- наставницька (співпраця більш досвідчених з менш досвідченими);
- виховна (прикладі з власного досвіду, професійного й особистого життя, поради та рекомендації) (Кайдалова, 2020).

Основні вимоги до С.:

- наявність головної ідеї чи персонажу;
- історії повинні бути підготовленими, продуманими, реалістичними, цікавими, повчальними, вражаючими;
- чітка логіка, структурованість і послідовність;
- викладач не повинен нав'язувати свою думку;
- основними в історії є люди та події;
- доцільно використовувати метафори, порівняння, аналогію;
- історія завжди відбувається з конкретним персонажем чи персонажами – це може бути професійна або життєва історія (як успішна, так і ні);
- історія повинна бути корисною, мотивуючою, цікавою.

Існує декілька видів педагогічного С.: класичний, активний, цифровий.

Класичний С. – в основі реальна або вигадана історія, яку розповідає педагог, а слухачі лише сприймають інформацію, яка подається яскраво, емоційно з метою кращого запам'ятовування.

Активний С. – педагог подає лише основні події, формує проблеми, мету і завдання, а слухачі долучаються до процесу переказу історії.

Цифровий С. – розповідь історії з використанням цифрових технологій (відео, скрайбінг, інфографіка та ін.).

Основні елементи С.: вступ, розвиток події, кульмінація, заключення.

Л-ра: Ермолаева, Ж.Е., & Лапухова, О.В. (2016). Сторителлинг как педагогическая техника конструирования учебных задач в вузе. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*, 6. URL: <http://e-koncept.ru/2016/16132.htm>; Кайдалова, Л.Г. (2020). Педагогічний сторітелінг у підготовці майбутніх фахівців охорони здоров'я. *Теорія і методика професійної освіти*, 29. Т. I. Київ. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/29/part_1/29.pdf; Маковецька-Гудзь, Ю.А. (2017). Storytelling в педагогічній практиці: розвиток комунікативного потенціалу. *Zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej «Pedagogika. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki»*. Warszawa: Wydawca: Sp. z oo «Diamond trading tour. URL: <https://cutt.ly/sRiG7Lq>

Ю.В. Грищенко

Тенденції розвитку педагогічної освіти – вектори розвитку педагогічної освіти, що окреслені у ретроспективі її поступу і набули актуальності на сучасному етапі з урахуванням особливостей підготовки вчителя у різних країнах, на рівні окремої держави, її регіонів та змін у внутрішній системі якості навчання в умовах окремого закладу вищої педагогічної освіти. На основі вивчення українського і зарубіжного досвіду

підготовки вчителів Н. Лазаренко визначила Т.р.п.о. на таких рівнях: на макрорівні (система педагогічної освіти) глобалізація; інтернаціоналізація вищої педагогічної освіти; гуманізація; міжнародна мобільність студентів; поширення англійської мови; впровадження альтернативних джерел фінансування; підвищення доступності до вищої освіти; зростання ринкової орієнтації освіти; розподіл державного фінансування; актуалізація навчання впродовж життя; недостатність учителів через старіння кадрів; жорсткий професійний відбір; на мезорівні (педагогічні університети) – розширення автономії педагогічних університетів; зростання конкуренції між ЗВО; створення систем внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; використання інформаційних технологій та інтеграція в освітній процес; поширення дистанційної освіти; зміна кадрової політики університетів; розширення освіти для всіх; поглиблення міжнародної співпраці університету; запровадження подвійних дипломів; на мікрорівні (суб'єкти освітнього процесу) – спільні міжнародні та національні програми; розвиток Soft Skills майбутніх учителів; рейтингове оцінювання науково-педагогічного персоналу; мобільність студентів і науково-педагогічних працівників ЗВО; запровадження індивідуальних стратегій навчання та професійного розвитку; створення інклюзивного освітнього середовища; представлення університетської спільноти у глобальному просторі наукових комунікацій.

Вагомими Т.р.п.о. також є інтегративність у структуруванні змісту освіти; поширення дуальної форми навчання; активізація дослідницької діяльності майбутніх педагогів; створення віртуальних навчальних ресурсів тощо.

Л-ра: Авшенюк, Н.М. (2015). Тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Київ: Інститут обдарованої дитини; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у

педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс»; Луговий, В.І. (2020). Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник НАПН України*, 2 (1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/74>

М.П. Вовк

Технологія навчання – за визначення ЮНЕСКО це в загальному розумінні системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань із урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завдання оптимізацію освіти. У найбільш поширених дефініціях Т.н. акцентується увага на логічній упорядкованості структурних елементів, послідовності її реалізації в освітньому процесі. Водночас достатньо часто дослідники розглядають це поняття з позиції проектування на конкретну дисципліну з урахуванням специфіки структурування змісту, добору форм і методів педагогом-предметником у межах дисципліни, яку він викладає. Так, у наукових джерелах наявні тлумачення поняття «Т.н.» як: певний порядок, логічність і послідовність викладу змісту навчання відповідно до поставленої мети, повною мірою алгоритмізація спільної діяльності вчителя і учнів у процесі навчання, узгодженість їхніх дій і взаємин і водночас як шлях освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах відповідного предмета, теми, питання та обраної технології (Т. Назарова); як використання комплексу сучасних технічних засобів навчання в освіті (Н. Гузій); як галузь застосування системи наукових принципів до програмування навчання й використання їх у навчальній практиці з орієнтацією на детальні цілі навчання, які допускають їх оцінювання (С. Гончаренко); як феномен, що є важливою складовою історії людства, формою вираження інтелекту,

сфокусованого на вирішення важливих проблем буття, синтезом розуму й здібностей людини (І. Дичківська).

Багато дослідників акцентують увагу на синонімічному використанні понять «Т.н.» і «методика навчання». Водночас доцільно розрізнити ці поняття, насамперед враховуючи вимоги до розроблення і реалізації Т.н. і методики викладання певної дисципліни, курсу, спецкурсу. Т.н. включає в себе зміст, форми, методи навчання й схожа з методикою навчання. Але методика є сукупністю різноманітних методів навчання і не вибудовує їх за певною логікою під час реалізації у навчальному процесі, а технологія передбачає визначену логіку, послідовність педагогічних методів і прийомів, спільних дій викладача та студентів, що мають забезпечити конкретний результат їхнього розвитку... Технологія відрізняється від методики алгоритмічністю (О. Пометун).

Т.н. також відрізняється з-поміж інших форм організації освітнього процесу в умовах формальної і неформальної освіти системністю, алгоритмом реалізації, що підпорядковано вирішенню конкретного завдання (сформувати певну якість, збагатити знання, удосконалити вміння, набути чи розвинути певну компетентність), передбачає добір найбільш ефективних форм і методів, що застосовуються на кожному конкретному етапі за забезпечують якісне опанування матеріалу, формування чи розвиток здатностей, компетентностей тощо. Про системність Т.н. свідчать її структурні складові: методологічні орієнтири (принципи і закономірності), зміст навчання, спектр форм і методів, що в сукупності підпорядковані конкретній цілі навчання.

На основі аналізу праць з проблем структури технології, етапів їх реалізації (О. Аніщенко, С. Змейов, С. Сисоева та ін.) можна констатувати, що Т.н. має універсальну структуру, яка передбачає такі складові:

1. Концептуальна – відображає особливості проектування і впровадження педагогічної технології.

2. Змістова – відображає мету (загальну і конкретні цілі), зміст навчального матеріалу, методи і форми навчання, виховання, розвитку тих, хто навчається.

3. Процесуальна – відображає методи і форми педагогічної діяльності; діяльність педагога з управління навчально-виховним процесом; діагностику педагогічного процесу.

4. Професійна – відображає залежність успішності функціонування і відтворення спроектованої педагогічної технології від рівня педагогічної майстерності того, хто навчає.

Л-ра: Гончаренко, С.У. (1997). Український педагогічний словник. Київ: Либідь; Дичківська, І.М. (2012). Інноваційні педагогічні технології. 2-ге вид., доп. Київ: Академвидав; Змеєв, С.И. (2002). Технология образования взрослых. М.: ИЦ «Академия»; Зязюн, Л.І. (2008). Філософія педагогічної дії. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького; Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Філіпчук, Н.О., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика. К. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718748/>; Назарова, Т.С. (1997). Педагогические технологии: новый этап революции. *Педагогика*, 3, 21-27; Пометун, О. (2007). Інтерактивні методики та система навчання. К.: «Шкільний Світ»; Сисоєва, С.О. (2006). Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 2; Лук'янова, Л.Б., Аніщенко, О.В., Сігаєва, Л.Є., Зінченко, С.В., Баніт, О.В., & Дорошенко, Н.І. (2013). Сучасні технології освіти дорослих. Кіровоград: Імекс-ЛТД; Чернишова, Є.Р. (Ред.). (2014). Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти. Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти».

М.П. Вовк

Типи освіти – різновиди освіти, визначені відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти: формальна, неформальна та інформальна освіта. Формальна освіта – освіта, яка здійснюється в системі шкіл, коледжів, університетів, інших офіційних освітніх закладів, що, як правило, утворюють неперервні «сходинок» денної освіти для дітей і молоді і зазвичай розпочинається від п'яти до семи років та продовжується до віку від 20 до 25 років. У деяких країнах ці «сходинок» визначають програми, що поєднують часткову зайнятість з певною участю у звичайній шкільній чи університетській системі відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (International Standard Classification of Education).

Неформальна освіта – будь-яка організована і безперервна освітня діяльність, що не відповідає точно наведеному вище визначенню формальної освіти. Така освіта може здійснюватися в межах і поза межами освітніх закладів та доступна для осіб будь-якого віку. Вона охоплює освітні програми для надання грамотності дорослим, базової освіти дітям, не охопленим школою, життєвих навичок, трудових умінь і загальної культури. Програми неформальної освіти не обов'язково вибудовуються в систему «сходинок» і можуть мати різну тривалість (International Standard Classification of Education). Глосарій ОЕСР містить дефініцію інформальної освіти як освіти, яка неорганізована.

Інформальне навчання може бути навмисне (присутність на окремих лекціях або читання книг, журналів) і ненавмисне (випадкове) (Education at a Glance 2009: OECD Indicators. Glossary, 2009). В. Луговий трактує інформальну освіту не як окремий різновид освіти, а як повсякденне позаосвітнє навчання. Хоча за певних умов навмисну інформальну освіту можна розглядати як самоосвіту, оскільки навмисність потребує певної особистої цілеспрямованості та відповідної організованості. Загалом

родовою ознакою інформальної освіти є її ситуаційність, спонтанність, великою мірою безсистемність (В. Луговий, 2010).

Л-ра: Луговий, В. (2010). Світовий досвід професіоналізації освіти: концептуальні засади і практична реалізація. *Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз*. Матеріали методологічного семінару, 17 березня 2010 р. Ч. 1. Київ: Пед. думка; International Standard Classification of Education. ISCED 1997. UNESCO. URL: www.uis.unesco.org/en/pub/pub

М.П. Вовк

Тренінг (англ. *training* – навчання, тренування) – групове заняття, в ході якого слухачі здобувають теоретичні і практичні знання. Т. проектує взаємодію всіх учасників, виконання індивідуальних або групових завдань, обговорення складних ситуацій, дискусії, обмін думками і досвідом, аналіз, узагальнення;

– форма соціально-педагогічної діяльності, спрямована на набуття життєвої компетентності шляхом збагачення як знаннями, так і життєво-практичним та емоційно-особистісним досвідом завдяки використанню інтерактивних засобів навчання (Бопко, 2015);

– практичний та ефективний метод опанування новими знаннями; конструктивне спілкування; спосіб формування бажаних, більш ефективних умінь і навичок а також більш успішних моделей поведінки; форма розширення власного набутого досвіду (Оніщенко, 2015);

– одночасно цікавий процес пізнання себе та інших, спілкування, ефективна форма опанування знань, інструмент для формування умінь і навичок та форма розширення досвіду, як форма, орієнтована на запитання та пошук (Соломаха, 2019)

Т. проводять для різної цільової і вікової аудиторії, залежно від його спрямованості, мети і завдань. Т. технології застосовуються у психології, педагогіці, економіці, бізнесі, управлінні, соціології та ін. Типи Т.: освітній, особистісно-розвивальний, психотерапевтичний, соціально-психологічний, корекційний, бізнес-тренінг та ін.

С.І. Мірошнік окреслює характеристики навчального Т. для педагогічних працівників в системі післядипломної освіти:

- відкритість, вільний обмін думками, комфортність стосунків, висловлювання власного бачення, можливість його обґрунтувати;
- постійна взаємодія та позитивна взаємозалежність учасників навчання;
- засвоєння нового змісту в активній діяльності та в актуальному професійному контексті (після застосування кожного методу навчання здійснюється обов'язкове визначення ефективності його застосування у власній практиці викладання предмета);
- апробування нових методів і прийомів навчання та визначення (оцінювання) їх позитивів і негативів, впливу на стан учня у процесі навчання під час їх застосування, спроможності/неможливості підвищити пізнавальний інтерес, сформувані або розвинути здатність школяра вчитися, інші компетентності;
- можливість застосувати власний досвід у визначенні сутності певних питань (в аналізі та обговоренні певних питань, визначенні ознак, функцій, властивостей, способів тощо, укладанні та узгодженні оцінок тощо);
- оцінювання власного досвіду професійної діяльності, його корекція чи узгодження з новоутвореними налаштуваннями;
- визначення прогалів у власній педагогічній діяльності та виникнення нових цілей як основи подальшого особистісного і професійного самовдосконалення;

- розвиток або вдосконалення низки компетентностей як умови вирішення професійних завдань;
- можливість оцінити компетентність викладача, у якого є/немає чому вчитися;
- розвиток здатності творчо трансформувати запропонований необхідний зміст і способи або види діяльності навчання у власну професійну практику (Мірошник, 2012).

Л-ра: Бопко, І.З. (2015). Роль інноваційних технологій у формуванні педагогічної техніки майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2. URL: <https://cutt.ly/8RiLyga>; Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Філіпчук, Н.О., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика. К. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718748/>; Мірошник, С.І. (2012). Навчальний тренінг як оптимальна форма організації навчання педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Народна освіта*, 2 (17). URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/269>; Оніщенко, О.В. (2015). Тренінг як інноваційна методика навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. *Вісник*, 132. *Педагогічні науки*. С. 108;

Ю.В. Грищенко

Тренінгові технології в педагогічній освіті – технології професійного розвитку педагога, що використовуються переважно у формальній (у системі післядипломної освіти) і неформальній освіті з метою удосконалення професійних, фахових компетентностей, що відбувається під час реального чи віртуального тренінгу з використанням інтерактивних форм і методів навчання. В умовах сучасних інноваційних змін у сфері педагогічної освіти актуалізується проблема інтенсифікації навчання особистості з метою зміни

індивідуальної освітньої траєкторії, збагачення певних професійних чи особистісних якостей. Тому доцільно розробляти і впроваджувати Т.т. навчання дорослих, зокрема педагогічного персоналу, в умовах формальної і неформальної освіти, що спрямовано на професійний розвиток, саморозвиток, вияв ініціативності, мобільності, на удосконалення здатності до інноваційної професійної діяльності, формуванню спрямованості на використання інтерактивних форм і методів у професійній діяльності. Л. Лук'янова (2013), досліджуючи синхронічний і діахронічний аспекти теорії і практики використання Т.т., з'ясувала, що тренінг як спосіб формування комунікативних умінь уперше було апробовано у США (м. Бетель) у 50-х роках минулого століття у процесі безпосереднього спілкування учасників Т-груп. Основною метою було дослідження взаємодії процесу спілкування, виявлення деструктивних чинників, аналіз групової динаміки. Пізніше у 60-і роки ХХ ст., спираючись на традиції гуманістичної психології К. Роджерса, Т.т. почали використовувати для формування соціальних і життєвих умінь у професійній підготовці менеджерів з метою їхньої психологічної підтримки. У 70-х роках ХХ ст. під керівництвом М. Форверга було розроблено метод, який дістав назву соціально-психологічного тренінгу, де основними засобами були рольові ігри з елементами драматизації, що створювали умови для формування комунікативних навичок. У Росії цей метод вперше було описано в монографії Л. Петровської у 1982 р.

В українському науковому дискурсі увага до теоретичного обґрунтування, розроблення і використання тренінгів у педагогічній, викладацькій діяльності посилилася у зв'язку з активізацією вивчення зарубіжного досвіду організації навчання різних категорій дорослих, необхідністю інтенсифікації формування і розвитку фахових компетентностей, кардинальною зміною індивідуальної траєкторії розвитку більшості громадян держави. До проблеми визначення теоретичних аспектів

організації тренінгів, специфіки їх проведення зверталися науковці: О. Аніщенко, О. Баніт, О. Волярська, Л. Лук'янова, Ю. Махновець, С. Сисоєва, О. Щербак та ін.

Під час впровадження Т.т. у п.о. доцільно опиратися на принципи організації тренінгу за О. Шевченко (2010): принцип максимальної активності учасників тренінгу – передбачає максимальну активність учасників; принцип орієнтації на професійну діяльність – полягає у розумінні чіткого зв'язку між вправами тренінгу та майбутньою професійною діяльністю тих, хто навчається; принцип темпової регуляції тренінгу – проведення тренінгу вимагає реалізацію різного темпу проведення вправ; принцип урахування індивідуальних особливостей учасників тренінгу; принцип відкритості – можливість створювати таку атмосферу під час тренінгу, при якій учасники знаходяться у стані вибору певного рішення, можуть вільно та відкрито висловлювати свою незгоду або заперечення; принцип зворотного зв'язку; принцип етапності тренінгу – учасникам тренінгу необхідно відчувати, що у нього є початок, середина і кінець; у кінці – важливо отримати відчуття завершеності певного, нехай і невеликого за часом, етапу професійного розвитку.

Л. Лук'янова (2013) переконливо доводить, що у професійній підготовці і навчанні педагогічного персоналу Т.т. виконують три основні функції: усунення суперечностей між навичками співробітників й посадовими вимогами; формування корпоративної компетенції працівників; розв'язання актуальних завдань колективу. Кожен з цих процесів має свої детермінанти і потребує уваги з боку тренера. Вони реальні і об'єктивні, незалежно від того, знає про них що-небудь тренер чи ні. Процес навчання відбувається на основі теорії соціального навчання, при формуванні професійних умінь спілкування відбувається заміна неефективних моделей поведінки новими, більш ефективними.

Л-ра: Вовк, М.П., & Ходаківська, С.В. (2019). Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. *Освіта дорослих: Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2 (16). URL: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/108/72>; Лук'янова, Л.Б. (2013). Тренінгові технології в освіті дорослих. *Сучасні технології освіти дорослих*. Кіровоград: Імекс-ЛТД; Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Соломаха, С.О., & Ходаківська, С.В. (2019). Тренінгові технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. Київ; Шевченко, О.А., & Хозраткулова, І.А. (2010). Тренінги професійного становлення молодих педагогів. Харків: Вид. група «Основа».

С.В. Ходаківська

Тьютор (англ. *tutor* – наставник, консультант) – педагог-наставник, який допомагає подолати труднощі у навчанні конкретному учню або студенту, розробляє індивідуальну освітню програму, супроводжує і коригує дистанційне навчання.

Т. – викладач-консультант, який виконує у системі дистанційного навчання функції викладача, консультанта й організатора навчального процесу, відповідає за проведення занять і створює відповідне навчальне середовище, забезпечує соціально-педагогічний супровід слухачів при виборі і проходженні ними індивідуальних освітніх траєкторій (Калачова, 2014).

В нашій країні поняття «Т.» в освітній діяльності почали використовувати досить недавно, хоча тьюторство зародилося ще у XIV ст. у британських університетах (Кембрідж, Оксфорд). Система освіти там була побудована на вільній формі навчання, що дозволяло студентам відвідувати лекції за бажанням і за інтересом. Такий вибір спрямовували Т., які також коригували навчальний процес, допомагали вирішувати проблеми у навчанні, у підготовці до іспитів.

Досліджуючи роль Т. у закладах вищої освіти, В. Карраско та С. Лапена трактують тьюторство, як: 1) керівництво, направлене на сприяння інтелектуального, емоційного, особистісного та соціального розвитку студентів; 2) навчання, яке шляхом індивідуального моніторингу, сприяє формуванню знань та визріванню поглядів студентів, допомагаючи їм планувати та розвивати свій академічний досвід; 3) взаємодію, яка дозволяє інтегрувати та активно готувати студента до університету, направляти та розвивати відносини з різними організаціями та забезпечувати належне вигідне використання ресурсів, що надаються установою (Carrasco, Lapeña, 2005, p. 338).

Тьюторство є дуже затребуваним в умовах розвитку сучасної освіти. Враховуючи активне впровадження в освітній процес закладів освіти дистанційного навчання, роль Т., наставників стає більш актуальною. По-перше, враховуючи велике навантаження на вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, які не завжди можуть враховувати індивідуальні можливості кожного учня, цю функцію виконує Т. Саме він вибудовує індивідуальну освітню траєкторію, враховуючи інтереси, здібності, нахили, фізичний та емоційний стан дитини. По-друге, Т. працює зі складними дітьми, особливо це стосується учнів підліткового віку, допомагає налагодити відносини в колективі, з вчителями, батьками, подолати труднощі у навчанні та ін. По-третє, важливим аспектом діяльності Т. є супровід учнів і студентів з обмеженими можливостями. Саме Т. виступає тією особою, яка професійно допомагає дитині та її батькам налагодити освітній процес, враховуючи індивідуальні можливості і особливості кожної дитини, долати психологічні бар'єри, налагоджувати спілкування з однолітками, долати труднощі дистанційного навчання та ін.

С. Подпльота визначає основні принципи ефективної діяльності Т.:

– принцип індивідуалізації полягає в тому, що Т. допомагає студенту визначити власний освітній шлях і супроводжує його в побудові

індивідуальної освітньої програми, враховуючи індивідуальні особливості тьютора, підбирає різноманітні методи, форми і засоби, компенсує «перешкоди» та допомагає проявити цілі і мотиви через реальні дії;

– принцип відкритості пов'язаний з тим, що відкритий освітній простір дає студенту можливість здійснювати вибір способу і шляху, самостійно приймати рішення щодо своєї освіти, а Т. повинен перетворити освітній простір у відкритий;

– принцип гнучкості полягає в орієнтації на індивідуальні освітні програми учня, підтримці ініціативності студентів, що передбачає комплексне застосування методів виховання і виховного такту;

– принцип безперервності забезпечує послідовність і циклічність процесу тьюторського супроводу на кожному етапі взаємодії, постійний рух вперед, віра в успіх здійснюваної роботи;

– принцип варіативності передбачає здійснення підопічними вибору індивідуальної освітньої програми та вирішення різноманітних завдань, зокрема розробки стратегії власного розвитку, життєвого і професійного шляхів;

– принцип взаємозв'язку гуманізму і поваги до особистості студента передбачає любов та повагу в основі ставлення Т до тьюторантів, визнання максимальної цінності кожного (Подпльота, 2020).

Л-ра: Волобуєва, Т. (2011). Рольові вектори сучасного педагога. *Управління освітою*, 11, 12-16; Муха, Н.В., & Рязанова, А.Г. (Ред.). (2001). Тьюторство как новая профессия в образовании. Т.: «Дельтаплан»; Ходасевич, М.В. (1997). Тьюторская система обучения: Опыт реализации в мировой практике. Новосибирск: Изд-во Новосиб. гос. пед. ун-та; Подпльота, С. (2020). Виховна роль тьютора в сучасних закладах вищої освіти України. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 1 (3). Ч. 2. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/204302>; Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради. Київ, 2017.

№38-39, Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.01.2020 р.); Carrasco, V., & Lapeña, C. (2005). La acción tutorial en la Universidad de Alicante. In Investigar el diseño curricular. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 1 (3). Ч. 2. Alicante: Universidade de Alicante.

Ю.В. Грищенко

Україніка наукова – національна реферативна база даних, заснована 1998 р., яка є диференційованим за галузями знань та інтегрованим у масштабах країни сучасним інформаційним ресурсом, дає змогу здійснити прогнозування розвитку наукового знання в Україні на основі даних, що відображають динаміку розширення рубрик галузевого розподілу публікацій з подальшим проведенням бібліометричних досліджень вихідного потоку видань з необхідної тематики. У.н. створена для піднесення авторитету української науки вирішувати завдання оперативного поширення української наукової періодики в зарубіжних сучасних наукових комунікаціях. Реферативна база даних створена у контексті тенденції введення бібліометричної основи для обліку й оцінювання ефективності науки за допомогою наукометричного аналізу (наприклад, Google Scholar, Web of Science, SciVers Scopus, Index Copernicus, Astrophysics, Inspec, Pub Med, Mathematics, Chemical Abstracts, Springer та ін.). Основні функції У.н. – формування національних реферативних ресурсів; підготовка до друку галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело»; забезпечення вільного доступу до інформації про результати наукової діяльності вітчизняних учених і фахівців; активізація входження України до міжнародної системи наукових електронних комунікацій. Фундаторами і виконавцями У.н. є Інститут реєстрації інформації НАН України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Державна науково-

педагогічна бібліотека ім. В.О. Сухомлинського, Національна наукова медична бібліотека України. Посилаючись на закордонний досвід, фундатори РБД «Україніка наукова» Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського та Інститут реєстрації інформації НАН України спільно з іншими вітчизняними науковцями в галузі інформаційних технологій розмірковують над перспективами розвитку національної системи реферування України та різними аспектами надання послуг, зокрема бібліо- й наукометричних.

Л-ра: Зайченко, Н., & Сандул, О. (2017). Бібліометричний напрям розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова». *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*, 45, 156-169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_45_16; Добровська, С.В. (2012). Інформаційні технології у реферативній базі даних «Україніка наукова». *Бібл. вісн.*, 4, 12–17.; Кириленко, С.Е. (2015). Наукометричний аналіз науково-технічної інформації з питань енергетики на основі реферативної бази даних «Україніка наукова». *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*, 42, 233–248; Костенко, Л.Й. (2014). Наукова періодика України та бібліометричні дослідження. Київ; Зайченко, Н.Я. (2013). Бібліометрика у реферативній БД «Україніка наукова». *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 2013 р.* Київ; Реферативна база даних «Україніка наукова». URL: http://www.nbuv.gov.ua/data_base.

М.П. Вовк

Українознавство – міждисциплінарна науково-освітня галузь, яка в історичній ретроспективі сформувалась на основі когнітивного, естетичного, етичного, релігійного досвіду українства з урахуванням теорії і практики

суміжних наук (етнопедагогіки, етнології, культурології, лінгвістики, фольклористики, краєзнавства, народознавства, етнографії, фольклористики, історії, джерелознавства тощо), передбачає здійснення українознавчих студій в українських осередках й інституціях української діаспори та вивчення українознавчих дисциплін (українська мова, українська література, українська культура, історія України тощо) у закладах середньої, вищої освіти й організацію мистецьких практик (опанування ремесел, вишивання, писанкарство, хореографічне мистецтво та ін.) українознавчого спрямування у виховній діяльності в умовах формальної і неформальної освіти.

Історія становлення і розвитку У. охоплює другу ХІХ – перші десятиліття ХХІ ст.: завдяки іменам М. Максимовича, І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Ф. Сушицького, М. Драгоманова, М. Грушевського та ін. діячів сформувалась теорія і практика українознавчих студій. Загалом У. еволюційно розвивається у двох вимірах: власне в українській науці та у зарубіжній теорії і практиці (Канада, Республіка Польща та ін.). Сучасними осередками розвитку У. в Україні є – Інститут народознавства НАН України, Інститут фольклористики, мистецтвознавства і етнології імені М. Рильського НАН України, Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка та ін.; у зарубіжжі – Канадський Інститут Українських Студій, Центр дослідження української спадщини в Саскачеванському університеті; Центр українського і канадського фольклору ім. Кулів Альбертського університету, Світовий Конгрес Українців та ін.

У науковому дискурсі вживаються суголосні з поняттям У. терміносполуки: україніка, україністика, народознавство, суспільствознавство, краєзнавство, батьківщинознавство, етнопедагогіка, народна педагогіка, етнографія та ін. Уперше як окрему науково-освітню галузь У. виокремив Ф. Сушицький (1917), який її розглядав як «галузь

наукової роботи, що роз'яснює минуле й сучасне життя українського народу, пояснює його національні особливості, його територію, різні впливи життя нашого народу та його розвиток, його мову, творчість взагалі, художню й літературну зокрема».

Структуру українознавчих дисциплін уперше визначили І. Стешенко і О. Дорошкевич (1918) у «Матеріалах до вивчення предметів українознавства», до яких зараховували такі дисципліни: 1. Історія України на нижчих щаблях освіти. 2. Історія України в середніх ланках освіти. 3. Історія України «до курсу вищого концентру». 4. Програма курсу української мови і літератури. 5. Проект програми географії (природи і населення) України: а) для середніх навчальних закладів; б) для старших класів середніх навчальних закладів. З 1930-х рр. в Україні поняття У. було вилучено з активного наукового вжитку. Однак на першому українському педагогічному Конгресі у Львові в 1935 р. В. Пачевський виступив із доповіддю «Українознавство у вихованні молоді», де до цієї науки відносить українську мову, літературу, пластичне мистецтво, музику та «географію земель, заселених українцями».

Відродження У. як унікальної наукової галузі розпочалося у 1990-х рр., що пов'язано із здобуттям Україною незалежності. У цей період завдяки українським освітянам, науковцям (П. Кононенко, Т. Усатенко, Л. Дунаєвська, Т. Комаринець та ін.) У набуло фундаментального наукового обґрунтування та впроваджувалося в освітню практику (у багатьох університетах майбутні учителі-філологи здобували бінарну спеціальність «вчитель української мови і літератури, українознавства», курс з українознавства вивчали у багатьох закладах середньої освіти тощо).

Сучасні дослідники визначають У. як цілісну систему знань про Україну і світове українство, як наукову систему, що передбачає врахування принципу історизму, якомога повнішого джерелознавства вітчизняного і зарубіжного, єдності аналізу, синтезу досліджень уроків минулого та

проблем сучасності і на тій основі – прогноз і планування майбутнього (П. Кононенко), як систему етнологічних, культурологічних, етнопедагогічних, історичних та інших досліджень про український народ у його минулому та сучасному розвитку (В. Оліфіренко), як систему етнічних цінностей, через які український етнос формує світове українство, розвивається задля культури і вищих цінностей своєї нації, підтримки і розвитку державної мови, національної духовності й економіки, освіти і науки, історії і політики, релігії та культури, розбудови толерантного суспільства (Т. Усатенко).

Л-ра: Вовк, М.П., & Машкова, І.М. (2018). Українознавча освіта в Україні і Канаді: поняттєво-персонологічний словник. К.: Талком; Кононенко, П. (2011). Історія українознавства. Київ: Академічне видавництво; Оліфіренко, В.В. (1999). Енциклопедія українознавства для школярів і студентів. Донецьк: Сталкер; Сушицький, Ф. (1917). Принципи українознавства. *Вільна українська школа*, 2, 82-88; Усатенко, Т. (2014). Епістеміологія українознавства: педагогічний контекст. Кіровоград: Імекс-ЛТД.

М.П. Вовк

Фасилітатор в освіті (англ. *facilitate* – посередник) – педагог, дії якого спрямовані на організацію ефективної роботи учнів на засадах групової комунікації, довіри, відкритості, саморозвитку, емпатії, віри у власні можливості. Основним завданням Ф. є донесення до учнів того, що основний результат навчання полягає у здатності особистості до інтенсивного і грамотного пошуку знань (Освіта дорослих, 2014).

К. Роджерс визначає установки, які є необхідними у роботі вчителя-фасилітатора:

– конгруентність (справжність, щирість) – здатність людини контролювати й розуміти власні почуття та здатність їх щиро висловлювати. Важливою є конгруентність між тим, що людина відчуває, як вона це сприймає, і як вона це виражає;

– безумовне прийняття учня, безумовне позитивне відношення. Ця установка вчителя-фасилітатора є внутрішньою впевненістю вчителя в можливостях і здібностях кожного учня;

– емпатія, емпатичне розуміння, тобто бачення вчителем внутрішнього світу й поведінки кожного учня з його внутрішньої позиції (позиції учня) (Сиразеева, 2007, с. 54).

Узагальнюючи різні підходи науковців щодо педагогічної фасилітації, К.О. Шевченко виділяє найбільш значущі характеристики педагогічної фасилітативної взаємодії, зокрема:

– співпраця: взаємодія педагога з учнями та учнів між собою ґрунтується на розумінні і підтримці. Організація діяльності та взаємодії спрямована на конструктивне вирішення проблемних завдань;

– власна позиція: за кожним учасником взаємодії визнається право на власну думку, позицію, що має на увазі щире зацікавлення у думці інших і не нав'язуванні власної думки;

– індивідуальність та рівність: кожен суб'єкт визнається неповторною особистістю, рівною серед інших у прояві своєї індивідуальності;

– саморозкриття: Ф. педагогічно грамотно і відкрито виявляє свої власні почуття й емоційні переживання, знімаючи психологічні бар'єри відчуженості між учасниками взаємодії;

– залученість кожного до спільної діяльності (партисипативність): співучасть учнів в організації діяльності з педагогом, спільне прийняття рішень про форми, способи і норми здійснення взаємодії, колективна відповідальність за прийняті рішення;

– організація простору: фасилітативна організація простору дозволяє вільно встановлювати зоровий контакт, виконувати спільні дії, обмінюватися вербальними і невербальними засобами комунікації, емоційними станами, забезпечуючи зворотній зв'язок і взаєморозуміння (Шевченко, 2014, с. 260).

З метою оптимізації процесу П.ф. в освітньому процесі сучасної школи Омельченко С. та Шулик Т. пропонують виконання ряду заходів:

– зосередження уваги учителя, насамперед, не на зміні змісту й методів навчання, а на становленні й зміцненні основних особистісних установок та постійному особистісному зростанні вчителя-фасилітатора;

– використання методів фасилітації, які стимулюють продуктивну роботу групи: практика презентацій, мозковий штурм, ділові та рольові ігри, дискусії, дебати, дослідницький метод тощо;

– удосконалення навичок комунікації, які є визначальними для успішної фасилітації: активне слухання, моделювання, підведення підсумків, концентрація уваги й стимулювання, визнання прогресу, спостереження, інклюзія та ін.;

– створення психологічного клімату довіри між усіма учасниками освітнього процесу, забезпечення співпраці в прийнятті рішень;

– психологічна підготовка з розвитку гуманістичних установок і цінностей, спрямована на формування навичок створення атмосфери позитивного прийняття, активного слухання, управління груповою динамікою, переконаності в особистісній гідності кожної людини тощо (особливо цей аспект потрібно врахувати в системі підвищення кваліфікації вчителів);

– формування різних зворотних зв'язків між викладачем й учнями в процесі навчання, що, з одного боку, сприятиме збереженню незалежності і свободи учня, а з іншого – допоможе вчителю зрозуміти внутрішній світ учня й побачити його таким, яким він є насправді;

– створення серед учнів груп вільного спілкування для підвищення рівня психологічної культури міжособистісного спілкування та актуалізації особистісних установок;

– дослідження та творче використання вчителями педагогічних ідей зарубіжного досвіду й адаптація їх до нових соціокультурних умов (Омельченко, & Шулик, 2018, с. 8).

Л-ра: Кремень, В.Г., Ковбасюк, Ю.В. (Ред.). (2014). Освіта дорослих: енциклопедичний словник. Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України та ін. К.: Основа; Омельченко, С., & Шулик, Т. (2018). Педагогічна фасилітація в освітньому процесі сучасних закладів середньої освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 1 (87); Сиразеева, А.Ф. (2007). Человекоцентрированная технология обучения Карла Роджерса. *Фундаментальные исследования*, 6, 54-55; Шевченко, К.О. (2014). Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. *Психологічні науки*, 2.13 (109).

Ю.В. Грищенко

Фахова педагогічна практика – практична складова підготовки майбутніх педагогів, що передбачена освітньо-професійними програмами, згідно зі стандартами освіти галузі 01 «Освіта / педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів – бакалавр та магістр.

Ф.п.п проводиться з метою формування загальних та професійних (фахових) компетентностей майбутніх педагогів, набуття програмних результатів навчання, а також проведення експериментальних досліджень, необхідних для написання курсових та кваліфікаційних робіт (бакалаврських, магістерських).

Досліджуючи вплив Ф.п.п. на формування професійної компетентності

майбутнього педагога, більшість дослідників визначають фахову (спеціалізовану) практику як комплексний процес, в якому студенти виконують всі види діяльності, які визначаються їхньою спеціалізацією. Ефективність проведення Ф.п.п. забезпечується шляхом занурення студентів у реальні умови професійної праці викладачів, вивчення змісту і педагогічних умов їхньої діяльності в умовах закладів педагогічної освіти.

Ф.п.п. спрямована на втілення теоретичних знань у практичну діяльність саме через самостійне вирішення студентами-практикантами конкретних завдань. Завдання фахової виробничої практики полягають у тому, щоб: 1) поглибити отримані теоретичні знання з фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін на основі міждисциплінарної їх систематизації та інтеграції; 2) засвоїти структуру та механізми функціонування організації чи закладу, що є об'єктом практики; 3) навчити планувати, організовувати навчально-виховний процес. Ф.п.п. дає можливість закріпити, поглибити і застосувати на практиці фахові знання, отримані під час навчання, оволодіти практичними навичками, ознайомитися зі змістом майбутньої професії в реальних умовах.

Важливу роль у процесі підготовки студентів вищої педагогічної освіти до професійної діяльності, зокрема в умовах магістратури, відіграє магістерська Ф.п.п. Основна специфіка магістерської Ф.п.п. полягає у тому, що в ході її студенти відпрацьовують не тільки навички педагогічної роботи із школярами у загальноосвітніх, позашкільних та спеціалізованих середніх навчальних закладах, а й виконують всі види і функції професійної діяльності майбутніх викладачів у закладах вищої освіти. Магістерська практика є об'єднуючою ланкою між теоретичними навичками і самостійною апробацією знань, які сприяють адаптації студентів-магістрантів до педагогічної діяльності у вищій школі.

Основною метою асистентської практики є забезпечення особистісної готовності студентів-магістрів до практичної реалізації набутих у процесі

навчання фундаментальних знань про теоретико-методологічні аспекти педагогічної діяльності, принципи її організації та форми проведення, а також активізація у магістрів потреби саморозвитку і самонавчання, здобуття навичок роботи із студентами різних курсів.

Магістерська Ф.п.п. є безпосереднім продовженням курсу фахових дисциплін. Ф.п.п. студентів-магістрантів є важливою частиною професійної підготовки професіоналів й обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня магістра з відповідної спеціальності, а також має на меті набуття студентом професійних навичок та вмінь здійснення самостійної науково-педагогічної роботи.

В основу змісту і структури Ф.п.п. студентів-магістрантів покладені наступні принципи:

- єдності та взаємозв'язку теорії і практики (можливість практичного застосування теоретичних знань);
- дослідницького підходу до діяльності (можливість досліджувати соціально-педагогічні та психологічні проблеми відповідно до особливостей і потреб соціальних структур, які виступають в якості бази практики);
- диференційного підходу (можливість вибору об'єкта практики відповідно до інтересів, нахилів і здібностей студентів, що сприяє професійному становленню майбутніх фахівців);
- реалізації творчого потенціалу (можливість самостійно використовувати отримані під час практики результати).

Магістерська Ф.п.п. поділяється на декілька типів педагогічних практик, що також визначається спеціалізацією магістрантів, зокрема це: виробнича практика (або виробнича практика зі спеціальності) що проводиться на першому курсі, у II семестрі (загальноосвітні навчальні та початкові спеціалізовані навчальні заклади, позашкільні заклади освіти) та виробничу педагогічну практику у вищій школі, що проводиться на другому

курсі у III семестрі (заклади вищої освіти II – IV рівнів акредитації). Магістерську Ф.п.п. у вищій школі також називають асистентською практикою – студенти виконують асистентську діяльність під керівництвом досвідчених викладачів. У магістрантів таких спеціалізацій, як: психологія, соціальна та корекційна педагогіка, культурологія, мистецтво (музичне, образотворче, хореографічне); комп'ютерні технології, природничі й технологічні дисципліни) студенти проходять практику у соціальних службах; реабілітаційних центрах, територіальних центрах соціального обслуговування; центрах служб для молоді, на підприємствах, закладах культури та мистецтва, музеях, бібліотеках, природно-заповідних територіях, науково-дослідних центрах тощо; виконавська з відривом від навчання (у магістрантів мистецьких спеціалізацій), коли студенти задіяні у мистецьких колективах, постановочній, концертній діяльності, мистецьких практиках; науково-дослідна – студенти пишуть і захищають магістерську роботу.

Магістерська Ф.п.п. є важливою складовою магістерської програми підготовки майбутніх викладачів вищих навчальних закладів і має на меті систематизацію, розширення і закріплення професійних знань, формування у студентів початкової компетенції ведення самостійної наукової роботи, дослідження, експериментування та педагогічної діяльності. Суть наукової частини практики полягає у залученні студентів-магістрантів до самостійної роботи, ознайомленні з методикою проведення наукової роботи в ході навчання у вищому закладі освіти.

Предметом магістерської Ф.п.п. є: поглиблення навичок самостійної наукової роботи; розширення наукового світогляду студентів; дослідження проблем практики та вміння пов'язувати їх з обраним теоретичним напрямком дослідження; визначення структури та логіки майбутньої магістерської роботи. Задача асистентської Ф.п.п. (або виробничої у вищій школі) полягає у залученні студентів-магістрантів до самостійної викладацької діяльності, ознайомленні з методикою проведення

викладацько-педагогічної (асистентської) роботи на провідних кафедрах університету.

Метою магістерської Ф.п.п. є закріплення та поглиблення теоретичних знань, отриманих студентами в процесі вивчення певного циклу теоретичних дисциплін, практичних навичок зі спеціальності, а також набуття студентами досвіду самостійної наукової роботи та опрацювання методики її проведення, поглиблення теоретичних знань у професійній сфері, підбір фактичного матеріалу для написання магістерської роботи, формування вмінь і навичок опрацювання наукових і інформаційних джерел та готовності магістрів до викладацької діяльності у передвищих та вищих навчальних закладах. Для студента-магістранта важливо не тільки знати основні положення, характерні для магістерської роботи, але й мати загальне уявлення про методологію педагогічної роботи та наукової творчості, здобути досвід у організації своєї роботи, у використанні методів наукового пізнання та застосуванні логічних законів і правил.

Фахівець повинен досконало володіти своєю спеціальністю, мати широку наукову і практичну підготовку, бути умілим організатором, здатним на практиці застосовувати принципи наукової організації праці, уміти працювати з людьми. Магістерська Ф.п.п. покликана сформувати у фахівця випускника вищого педагогічного закладу освіти професійних умінь та навичок на конкретній ділянці роботи в реальних умовах, шляхом виконання в умовах викладацької діяльності різних обов'язків, властивих майбутній професійній викладацькій, організаційно-управлінській і суспільно-політичній діяльності. Поставлена мета реалізується шляхом самостійного вивчення наукових джерел і виконання кожним студентом в умовах асистентської практики завдань, що вимагаються програмою.

За результатами проходження асистентської практики магістранти мають оволодіти наступними компетентностями: здатністю до практичного використання отриманих у процесі навчання теоретико-методологічних

знань; сформованими навичками застосування методичних принципів організації ефективної викладацької праці; здатністю до ефективного педагогічного спілкування і взаємодії, з урахуванням психологічних особливостей студентської аудиторії; умінням застосовувати новаторський підхід до викладацької діяльності; обізнаністю щодо етичних норм і принципів педагогічної діяльності; здатністю до розробки та впровадження інноваційних технологій і методів навчання у процес педагогічної діяльності; здатністю до ефективної самоорганізації власної професійної діяльності; здатністю до активізації ресурсів професійного самовдосконалення та саморефлексії; умінням рефлексивного аналізу результатів здійсненої викладацької діяльності; умінням застосовувати новітні методичні прийоми і розробки, напрацьовані у психології; уміннями проводити психологічний аналіз і рефлексію самостійно здійснюваної педагогічної діяльності; володіння навичками планування навчальної, навчально-методичної, організаційно-методичної, науково-дослідної та виховної роботи викладача закладу вищої освіти; здатністю до організації і участі у різних педагогічних і навчально-методичних заходах: відкритих лекціях, семінарах, тренінгах, психологічних клубах, науково-методичних радах тощо; уміннями розробки навчальної та робочої програм, складанням плану-проспекту та визначення змісту лекційних і семінарських занять у межах програми навчального курсу; уміннями проведення лекційних і семінарських занять зі студентами відповідно до робочого плану і навчальної програми; знаннями форм і методів виховної роботи зі студентами.

Наукова частина Ф.п.п. повинна відповідати напряму наукових досліджень студента магістратури. Під час такої практики надається можливість використати нові методи та отримати необхідні результати досліджень, що їх проводить студент при написанні магістерської роботи.

Студенти під час проходження наукової частини практики мають вирішити наступні завдання: ознайомлення зі структурою, науковою

проблематикою та результатами наукової роботи академічних і галузевих інститутів та їх провідних спеціалістів щодо обраного напрямку досліджень; вивчення теоретичних класичних джерел за обраною науковою проблемою, пов'язаною зі спеціалізацією кафедри та відповідно до наукової проблеми дослідження щодо майбутньої магістерської роботи; визначення стану розробки питань обраної наукової проблеми у вітчизняній та іноземній літературі; визначення структури та основних завдань магістерського дослідження; оволодіння методикою обробки та аналізу статистичних даних. Педагогічний компонент проходження педагогічної практики полягає у формуванні особистості майбутнього викладача вищої школи, застосуванні теоретичних знань у практичній діяльності, засвоєнні педагогічних умінь, вивченні та аналізу педагогічного досвіду.

Основним організаційно-методичним документом, що регламентує діяльність студентів і керівників магістерської Ф.п.п. є програма практики. Програми практики повинні відповідати вимогам галузевих стандартів вищої освіти, урахувувати специфіку спеціальності та відображати останні досягнення науки і педагогічної практики.

Програми практики повинні містити наступні основні розділи: цілі і завдання практики; організація проведення практики; зміст практики; індивідуальні завдання; вимоги до звіту про практику; підведення підсумків практики. Крім того, розділи програми практики можуть включати методичні указівки (рекомендації) щодо проходження практики, перелік літератури та необхідної документації, екскурсії під час проведення практики та інші заходи, що сприяють закріпленню знань, отриманих під час навчання. Індивідуальне завдання розробляється керівником практики від кафедри, предметної (циклової) комісії і видається кожному студенту. Зміст індивідуального завдання повинен урахувувати конкретні умови та можливості підприємства (організації, установи), відповідати потребам цілям

і завданням навчального процесу. Крім того, індивідуальне завдання повинно відповідати здібностям і теоретичній підготовці студентів.

Фактичне виконання засвідчують науковий керівник та керівник практики від кафедри з відміткою про вчасність його представлення. Результатом практики має стати отримання навиків наукової та навчально-методичної роботи, які будуть використані у подальших викладацькій діяльності майбутніх викладачів у закладах передвищої та вищої педагогічної освіти. Ф.п.п. вважається завершеною за умови виконання студентами всіх вимог програми практики. Підведення підсумків практики здійснюється шляхом індивідуального захисту магістерської роботи кожним студентом.

Основним завданням Ф.п.п. є активізація у студентів-магістрантів потреби саморозвитку і самонавчання, здобуття навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності викладачів. Послідовна об'єктивація змісту Ф.п.п. спрямована на накопичення практичного досвіду та розвиток педагогічної майстерності майбутніх фахівців. Саме тому в ході Ф.п.п. майбутні фахівці оволодівають різноманітними методами, формами і технологіями здійснення майбутньої педагогічної діяльності, набувають досвіду викладацької роботи, опрацьовують прикладні алгоритми вирішення конкретних професійних завдань.

Аналіз навчальних програм Ф.п.п. засвідчує деяку фахову (спеціалізовану) специфіку їхнього змісту, що зумовлене, насамперед, ресурсами закладів вищої освіти. Зміст навчальних програм Ф.п.п. сформовано з урахуванням загальних та спеціальних компетентностей майбутніх фахівців. Практична підготовка майбутніх педагогів здійснюється у процесі виробничої, асистентської та науково-дослідницької практик, що характеризуються видовим різноманіттям у вітчизняних закладах вищої освіти.

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту». URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.;](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.) Онищенко, Н. (2012).

Організаційно-методичні засади педагогічної практики в системі професійного становлення майбутнього вчителя. Рідна школа, 11, 28-33. ПП «Видавництво Рідна школа»; Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-п#Text>; Харківська, А. (2015). Управління асистентською практикою – найважливіший етап практичної підготовки магістрів. Theory and methods of educational management, 1 (15). URL: www.irbis-nbuv.gov.ua › cgiir.

С.О. Соломаха

Фахові компетентності педагога – спектр специфічних професійних якостей педагога, що формується у співвіднесеності з предметними результатами відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми, за якою здійснюється підготовка педагога на бакалаврському, магістерському, докторському рівнях. Відповідно до методичних рекомендацій з розроблення освітніх програм за ред. В. Кременя (2014). Компетентності представляють собою динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь і здатностей. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм. Компетентності формуються в різних навчальних дисциплінах і оцінюються на різних етапах. Незважаючи на очевидну близькість категорій предметних результатів і компетентностей (в основі обох є знання, розуміння, навички, здатності), методологія Тюнінга чітко їх розділяє та визначає основну відмінність між результатами навчання та компетентностями в тому, що перші формулюються викладачами на рівні освітньої програми, а також на рівні окремої дисципліни, а компетентності набуваються особами, які навчаються. Ще однією особливістю результатів навчання є те, що на відміну від компетентностей вони повинні бути чітко вимірюваними. Слід наголосити, що формулюються результати навчання та компетентності однією мовою (мовою компетентностей), тому на практиці

далеко не просто їх розрізнити між собою без розуміння контексту, в якому вони сформульовані.

Нині Міністерством освіти і науки України затверджено спектр стандартів вищої освіти за галузями і спеціальностями, зокрема які визначають спектр компетентностей, якими має володіти майбутній учитель. У рекомендаціях до розроблення стандартів (2017) акцентовано увагу на визначенні ФК, на основних вимогах їх формулювання: орієнтовна кількість спеціальних компетентностей, як правило, не перевищує 5-20 компетентностей з урахуванням рівня вищої освіти; спеціальні (фахові, предметні) компетентності варто формулювати як здатності випускника вирішувати певні проблеми та завдання, отримувати певні результати, застосовувати у професійній діяльності певні теорії та методи тощо; рекомендованим є вибір спеціальних (фахових, предметних) компетентностей з переліків проєкту ЄС TUNING; стандарт визначає вимоги лише до спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, які є спільними для всіх можливих освітніх програм в межах спеціальності; заклад вищої освіти у своїй освітній програмі може формулювати описи додаткових до Стандарту спеціальних (фахових, предметних) компетентностей; формулювати узагальнені описи спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, що охоплюють відповідний перелік компетентностей Стандарту; формулювати інший перелік спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, описи яких у сукупності охоплюють всі вимоги Стандарту; деталізувати описи спеціальних (фахових, предметних) компетентностей Стандарту відповідно до спеціальності. Стандарт має передбачати встановлення додаткових обов'язкових компетентностей відповідно до вимог професійних стандартів для освітніх програм, що передбачають надання відповідної професійної кваліфікації та/або спрямовані на підготовку фахівців для професій, для яких запроваджене додаткове регулювання.

З-поміж найвагоміших Ф.к. педагога в науковому дискурсі виокремлюються такі, як: педагогічна, психологічна, методична, мовнокомунікативна, іншомовна, цифрова, інформаційна, предметна, соціальна тощо, а також педагогічна майстерність, педагогічна культура та ін.

Л-ра: Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (2017). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>; Захарченко, В.М., Луговий, В.І., Рашкевич, Ю.М., & Таланова, Ж.В. (2014). Розроблення освітніх програм. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». URL: http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_osv_program.pdf

М.П. Вовк

Філологічна педагогічна освіта – це система підготовки майбутніх учителів-філологів (української мови і літератури, зарубіжної літератури, іноземних мов) у закладах вищої педагогічної освіти на бакалаврському рівні чи магістерському рівня з метою формування фахових компетентностей у викладанні філологічних дисциплін у закладах загальної середньої, фахової передвищої чи вищої освіти.

Законодавчо-нормативне врегулювання Ф.о. в Україні здійснюється у результаті імплементації основних положень документів, затверджених на рівні держави і Європейського Союзу (Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні, Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання та ін.). З 2019 р набули чинності стандарти вищої освіти зі спеціальностей 035 «Філологія» у галузі 03 «Гуманітарні науки»,

014 «Середня освіта» (Українська мова і література) у галузі 01 «Освітні, педагогічні науки», за якими здійснюється підготовка майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої педагогічної освіти (Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія», 2019).

У цих документах визначається компетентнісна парадигма підготовки фахівців у закладах вищої педагогічної освіти з урахуванням традицій та інновацій. Крім того, спроєктовано вектори законодавчого врегулювання процесу неперервного професійного розвитку вчителів на основі національних цінностей, міждисциплінарних знань, полікультурно толерантної світоглядної позиції, спрямованість на розвиток професіоналізму в умовах формальної і неформальної освіти. Учитель-філолог має власним професійним життям, взірцевим прикладом поваги до мови, культури, історії, мистецтва формувати цінності сучасного учня, який наділений спектром можливостей, талантів і водночас перебуває під впливом «кліпової» культури, надмірної цифровізації повсякденної діяльності – пізнавальної, ігрової, позашкільної тощо. Саме тому вчитель-філолог повинен використовувати максимально ресурси «живого» слова через посередництво інноваційних форм, методів, засобів, щоб впливати на духовний, етико-естетичний розвиток учнів.

Дослідники обґрунтовують сутність Ф.о. не лише з позиції підготовки майбутніх учителів мови і літератури, але й визначають її як умову формування мовної особистості загалом – учителя, учня, дорослої людини – на основі опанування потенціалу мови, літератури, взагалі гуманітарних знань. У цьому аспекті, – зауважує І. Харченко, – йдеться про те, що в умовах демократизації суспільного життя, становлення ідеології соціального співробітництва та формування відкритого суспільства підвищується значення гуманітарних знань», тому «особлива роль належить Ф.о., яка не тільки дає кваліфікацію, але й формує культурний тип особистості. Саме філологія, знання мов і літератур різних народів дає змогу людині перебувати

і розвиватися на кількох культурних рівнях: на рівні етнічної, національної культури, культури окремої країни, а також мати доступ до світових культурних процесів (Харченко, 2019).

Учитель-філолог є носієм мовного досвіду, ретранслятором мовних традицій, лінгвокраїнознавчих реалій, цінностей літературного мистецтва. Тому вважаємо слушним розглядати вчителя-філолога як мовну особистість. Це сучасний номінатив, що уможлиблює піднесення педагога цього фаху до рівня носія мовної культури суспільства. Учителя-філолога варто визначати також як дискурсну особистість. Доцільно схарактеризувати положення вчених-лінгвістів щодо виявлення сутнісних характеристик дискурсної особистості, які охоплюють всі параметри мовних явищ, міждисциплінарних характер їх вияву, когнітивний досвід аналізу мови на різних рівнях, соціокультурні, психологічно-ментальні, територіально-соціальні, фахово-специфічні вияви диференціації мови. Моделюючи дискурсну особистість словесника, А. Нікітіна виходить з трьох параметрів (ознак, категорій) особистості – мотиваційного, когнітивного та функційного. (Нікітіна, 2013, с. 338).

Тенденціями розвитку Ф.о. в Україні є: реалізація компетентнісного підходу у підготовці філологів (набув офіційного утвердження в освітній практиці у зв'язку із затвердження Стандарту вищої освіти для бакалаврського і магістерського рівнів у філологічній галузі з 2019 р.); активізація науково-дослідницької діяльності майбутніх філологів (добір відповідних форм і методів, залучення до діяльності наукових лабораторій, товариств, що в подальшому реалізується в активній професійній позиції майбутнього фахівця і виявляється у постійному саморозвитку на основі дослідницького пошуку, «зануренні» в інновації викладання мови і літератури, спонуканні учнів до наукової роботи); структурування змісту дисциплін на міждисциплінарних засадах (здійснюється з урахуванням міждисциплінарного контенту у закладах вищої педагогічної освіти України,

що зумовлено трансформаційними процесами, пов'язаними з упровадженням Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти; запровадження курсів і спецкурсів інтегративного типу, використовуючи потенціал філологічних, гуманітарних наук); інноваційність та прагматичність практичної підготовки фахівців філологічного фаху (оновлення змісту, форм, методів, ресурсів проходження практик, використання дистанційних форм їх організації, спрямованість на зібрання і систематизацію емпіричного матеріалу для написання кваліфікаційних робіт, оволодіння реальним «інструментарієм» для майбутньої професійної діяльності).

Л-ра: Вовк, М.П. (2019). Мовнокомунікативна компетентність вчителя-філолога у контексті української і зарубіжної теорії. *Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика*. Київ; Нікітіна, А.В. (2013). Педагогічний дискурс учителя-словесника. Київ: Ленвіт. 338.; Ніколаєва, С. (Ред.) (2003). Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ: Ленвіт; Семенов, О. (2019). Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід. Громик, Ю. (Наук. ред.). Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка; Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-bakalavr.pdf>tendencies, teacher-philologist professional training.; Харченко, І.І. (2019). Теоретичні та прикладні аспекти розвитку філологічної освіти в Україні та в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 38. Т. 1. Сер.: Філологія. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_1/20.pdf

М.П. Вовк

Художньо-естетичний світогляд – важлива складова естетичної свідомості суспільства, сукупність усіх типів сприйняття прекрасного і потворного, піднесеного і низького, трагічного і комічного у мистецтві й у дійсності. Х.е.с. особистості – феномен естетичної свідомості індивіда, що визначається найвищим рівнем чуттєвого сприймання, усвідомлення людиною краси оточуючого світу, цінностей культури, художньої зокрема, у якій вплив мистецтва опосередкується за рахунок вираженості у художньому символі багатогранного смислу глибинної сутності явищ світу. Це є умовою, за якою потенційні світоглядні можливості художнього твору перетворюються у реальні фактори: особистісні смисли, потреби в гармонії і красі, смаки, естетично ціннісні установки та ідеали, етичні й моральні норми, які у процесі естетичного переживання художніх образів у мистецьких творах формують цілісність духовного життя особистості, впливаючи на життєвий вибір і вчинки людини. Методологічним ядром Х.е.с. особистості є естетичні та художні категорії, що яскраво виявляються у художній формі, мистецтві, кожна з яких визначає той чи інший аспект або принцип естетики, надає можливість увійти у смислове поле естетичного та художнього досвіду людства і перетворити смисли, закарбовані у мистецьких творах у власні естетичні та етичні регулятиви життєдіяльності. Функціональними проявами Х.е.с. є художньо-естетичне світоуявлення – естетично оформлена образна система виражених у мистецтві художніх ідей, почуттів, цінностей; художньо-естетичне світовідношення – спосіб цілісного освоєння світу в культурі за допомогою системи художніх образів, що виявляється у естетичному переживанні краси і довершеності художнього твору, його ціннісного смислу; художньо-естетичне світорозуміння – естетичний модус сукупності культурологічних і мистецьких знань, що кристалізуються у художньо-естетичній концепції світу; художньо-естетичне

світовідчуття як сукупність поглядів митця на оточуючий світ образно виражених у його естетичному переживанні художнього досвіду.

Компонентами Х.е.с. є: пізнавальний – знання та уявлення в галузі естетики, культурології, мистецтвознавства, психології мистецтва, мистецької освіти та естетичного виховання, що утворюють універсальну художньо-естетичну картину світу, головним завданням якої є відображення світу у чуттєвих образах і пояснення його з точки зору естетичного ідеалу; аксіологічний компонент містить художні цінності і естетичні ідеали, в якому взаємодія людини і світу розкривається через призму художньо-естетичних цінностей та ідеалів, які стають вищими критеріями оцінки відношення особистості до дійсності, визначають життєву орієнтацію людини, спрямованість її діяльності на досягнення цих цінностей, розвиток, збереження, примноження та втілення їх у життя; нормативно-регулятивний компонент включає сукупність узагальнених норм, принципів, законів, що визначають ставлення людини до життя, професійній діяльності, до себе і до інших людей, регулюють стосунки з оточуючими людьми – сформованих на основі художньо-естетичних уявлень, почуттів, цінностей; спонукально-мотиваційний забезпечує зв'язок між духовним та практичним освоєнням дійсності, який породжується естетичними почуттями: милування красою, захоплення прекрасним і піднесенням, повага до мужності, схиляння перед героїчним, катарсичне переживання трагічного, прагнення досконалого і гармонійного, тонке відчуття відтінків і нюансів почуттів і форм, яскраве відчуття повноти життя і краси світу, глибоке розуміння Божественної даності всього суцього, власної причетності і відповідальності за долю оточуючих і світу в цілому та ін., що стають не тільки критеріями оцінки художньої якості мистецьких творів, а й разом з тим – спонуками вчинків, прояву почуттів, дій по-відношенню до людей тощо; праксеологічний обґрунтовує шляхи, способи життя й реалізацію певних життєвих програм,

цілей з урахуванням естетичних та етичних детермінантів, сформованих художньою свідомістю і підсвідомістю особистості.

Л-ра: Кремень, В.Г., & Ільїн, В.В. (2005). Філософія: мислителі, ідеї, концепції. К.: Книга; Личковах, В. (1996). *Человеческое мироотношение как предмет эстетического анализа*. Автореф. док. філософ. наук. Київ.

С.О. Соломаха

Цифрова компетентність педагога – важлива фахова компетентність педагога, що виявляється у вмотивованості до використання інформаційних сервісів, спрямованості на впровадження у педагогічній діяльності інформаційно-комунікаційних технологій, сформованості медіаграмотності, критичних умінь щодо пошуку і обробки інформації у цифровому середовищі, здатності до ефективної професійної комунікації за допомогою цифрових засобів, усвідомленості потреби у професійному вдосконаленні власних цифрових навичок. Н. Бабовал (2019) вважає, що Ц.к. передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційна й медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) (Н. Бабовал, 2019).

У межах виконання Наказу Міністерства освіти і науки України №38 від 15 січня 2019 р. було сформульовано опис Ц.к. педагогічного працівника (проект), у якому викладено такі здатності педагога, що в узагальненому вигляді формують Ц.к.: використання цифрових технологій та сервісів для розуміння ролі цифрових ресурсів у житті громадянина та суспільства; вирішення проблем та завдань у повсякденному житті, професійної та

особистої взаємодії, спілкування, перегляду освітніх ресурсів, даних та відомостей; участі у суспільній діяльності; захисту своїх прав та свобод, вираження власної громадянської позиції; підтримки та участі у електронному урядуванні; створення «цифрового робочого місця» учня в класі; розбудови цифрового освітнього середовища закладу (класу); заохочення батьків та громадськості до ефективного використання цифрового освітнього середовища закладу (класу) планування та моніторингу освітнього процесу (ведення цифрових журналів, щоденників, планів уроків, тестування учнів, статистичних звітів тощо) на основі використання цифрового освітнього середовища закладу; для навчання впродовж життя, професійного мережевого спілкування; уникнення ризику для здоров'я і загроз для фізичного і психологічного благополуччя при роботі у цифровому просторі; використання цифрових сервісів для професійного спілкування, спільної роботи та професійного розвитку, покращення професійної комунікації; для спільної роботи з педагогами для розробки цифрових освітніх ресурсів; спілкування з третіми особами, які мають відношення до освітнього процесу; спілкування за допомогою вебсайту освітньої установи або через корпоративні соціальні мережі, платформи; оцінювання рівня власної цифрової компетентності; виявлення прогалин у власній цифровій компетентності для побудови власної програми її розвитку тощо.

Л-ра: Овчарук, О.В. (Ред.). (2019). *Цифрова компетентність сучасного вчителя Нової української школи*. Матеріали всеукр. наук.-практ. семінару. Київ: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ; Опис цифрової компетентності педагогічного працівника (проект). Наказ Міністерства освіти і науки України №38 від 15 січня 2019 р. URL: [//elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27905/1/digital%20comp%20teacher%20Mozze.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27905/1/digital%20comp%20teacher%20Mozze.pdf); Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси (наказ №1060 від 01.10.2012 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text>);

Центри професійного розвитку педагогів – осередки формального навчання педагогів різного фаху, де здійснюється консультативна діяльність щодо можливостей підвищення кваліфікації, інструментів і шляхів подальшого професійного зростання й особистісного вдосконалення. У 2020 р. Кабінетом Міністрів України затверджено Положення про Ц.п.р.п., згідно з яким ці осередки проводитимуть консультації з наступних напрямів: планування та визначення траєкторії професійного розвитку; проведення супервізії; розроблення документів закладу освіти; впровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного та інклюзивного підходів у навчанні; застосування нових освітніх технологій; організація освітнього процесу за різними формами, у тому числі з використанням технологій дистанційного навчання. Утворювати Ц.п.р.п. може орган місцевого самоврядування, врахувавши потреби територіальної громади. Декілька засновників можуть спільно утворити Центр та укласти засновницький договір або договір про спільну діяльність. Сільські, селищні, міські ради можуть утворювати центри та організувати їхню діяльність відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» (2014).

Л-ра: Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>; Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>; Про Центри професійного розвитку педагога. Міністерство освіти і науки України (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-centri-profesijnogo-rozvitku-pedagogichnih-pracivnikiv>

М.П. Вовк

Якість педагогічної освіти – це результат професійної підготовки, який відображає ступінь відповідності рівня компетентності майбутнього педагога вимогам суспільства і держави до професійної педагогічної діяльності; забезпечення Я.п.о. – це процес реалізації сукупності заходів, необхідних для досягнення відповідного вимогам суспільства і держави результату професійної підготовки майбутніх педагогів. Я.п.о. залежить від якості освітньої діяльності в цілому як рівня організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що гарантує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг.

У контексті Закону України «Про освіту», Я.о. – це відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором щодо надання освітніх послуг (Закон України «Про освіту», 2017).

У широкому сенсі Я.о. – це збалансована відповідність процесу, результату та освітньої системи меті, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти. У вузькому розумінні Я.о. – перелік вимог до особистості, освітнього середовища й системи освіти, яка реалізує їх на певних етапах навчання. Я.о. – це узагальнений показник розвитку суспільства в певному часовому вимірі. Тому її варто розглядати в динаміці тих змін, що характеризують поступ держави в контексті світових тенденцій: освіта рухається до консолідації та інтеграції у світове співтовариство чи протистоїть йому, ставлячи власні інтереси понад усе.

Я.о. – це суспільна характеристика, а не предмет змагання чи політичний аргумент в оцінюванні розвитку держави на конкретному етапі її становлення. Тому суб'єкти освітнього процесу по-різному оцінюють його якість:

- суспільний ідеал освіченості людини;

- процес організації навчання і виховання;
- результат навчальної діяльності;
- критерій функціонування освітньої системи.

Як педагогічна категорія Я.о. є квінтесенцією сутності поняття, процедур діагностування та аналізу явищ і властивостей суб'єктів освітнього процесу. У цьому сенсі вона повинна відповідати: особистісній та суспільній меті освіти; політичній стратегії розвитку в контексті вітчизняних і світових тенденцій; закономірностям менеджменту освіти на всіх рівнях управління – державному, регіональному, муніципальному, інституційному (локальному), особистісному тощо (Третяк, 2013).

Метою педагогічної освіти має бути якісна підготовка висококваліфікованих та конкурентоспроможних педагогічних кадрів для всієї сфери освіти, здатних здійснювати професійну діяльність на засадах гуманізму, демократії, вільної конкуренції та високих технологій. На сьогодні педагогічну освіту важливо розглядати як засіб саморозвитку і самореалізації, що змінює цілі освіти, її мотиви, форми, методи, роль вчителя і викладача. Одним із завдань сучасної педагогічної освіти є формування людини з інноваційним типом мислення, інноваційним типом педагогічної культури, зі сформованою готовністю до інноваційної діяльності, фахівця, здатного відповісти на всі виклики цивілізації (Сотська, 2015).

Таким чином, Я.о. – це результат освітнього процесу, який відображає ступінь відповідності рівня компетентності особистості потребам самої особистості, а також вимогам суспільства і держави; якість освітнього процесу – це сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу, які надають йому здатність формувати такий рівень професійної компетентності особи, який задовольняє його потреби, потреби суспільства і держави. Я.п.о. безпосередньо залежить від володіння педагогами механізмами та способами донесення змісту освіти до тих, хто навчається, тобто володіння освітніми

інноваційними технологіями та комунікативними, діалогічними стратегіями організації педагогічної дії.

Л-ра: Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>; Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>; Третяк, А. (2013). Якість педагогічної освіти в контексті світових тенденцій розвитку вищої школи. *Педагогіка і психологія вищої освіти*, 6; Сотська, Г.І. (2015). Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах Євроінтеграційних процесів. *Освіта для сучасності – Edukacja dla współczesności*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. Т. 1.

С.О. Соломаха

ЛІТЕРАТУРА

- Абашкина, О. (2010). Soft skills: ключ к карьере. URL: <https://www.pro-personal.ru/article/7811-soft-skills-klyuch-k-karere>
- Авшенюк, Н.М. (2015). Тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Київ: Інститут обдарованої дитини.
- Авшенюк, Н.М., Дяченко, Л.М., Котун, К.В., Марусинець, М.М., Огієнко, О.І., Сулима, О.В., & Постригач, Н.О. (2017). *Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів: аналітичні матеріали*. Київ: ДКС «Центр».
- Андрущенко, В.П., Кремень, В.Г. (Ред.). (2002). *Вища освіта України: методологічні і соціально-виховні проблеми модернізації*. Запоріжжя: ЗДУ.
- Антонова, О.Є. (Уклад.). (2014). *Словник базових понять з курсу «Педагогіка»*. ФО-П Левковець Н.М.
- Антонова, О.Є., & Ващук, О.В. (2017). *Інтегративний підхід до побудови моделі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості учнів*. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика. Вітвицька, С.С., Колесник, Н.Є. (Ред.). Житомир: ФОП «Н.М. Левковець». Ч. 1.
- Беспалова, Г.М. (2007). Тьюторское сопровождение: организационные формы и образовательные эффекты. *Директор школы*, 7.
- Бех, І.Д. (2003). Виховання особистості. Кн. І: *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. К.: Либідь.
- Биков, В.Ю., & Жук, Ю.О. (2003). Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*, 1 (5), 64-76. Харків.

- Биков, В.Ю. (2008). Дистанційна навчання. *Енциклопедія освіти України*. Кремень, В.Г. (Ред.). К.: Юрінком Інтер.
- Биков, В.Ю., Білоус, О.В., Богачков, Ю.М., Грабовський, П.П., Колос, К.Р., Кривонос О.М., & Шимон, О.М. (2010). Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України. Атіка, ТОВ ВПФ «МЕГА». Київ.
- Бібік, Н.М. (Ред.) (2018). Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ. URL: http://raiosvita.mk.ua/wp-content/uploads/2018/12/HUSh_Poradnyk_vchytelia_MON-2018_Pedrada.pdf
- Білоусова, Н.В., & Гордієнко, Т.В. (2019). Застосування технології перевернутого навчання в роботі загальноосвітнього навчального закладу. *Молодий вчений*, 5.2 (69.2), травень, 102-105.
- Біляй, І.М. (2018). Застосування мобільних технологій на уроках математики. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*, 20, с. 95-101. URL://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_2_2018_20_18.
- Бопко, І.З. (2015). Роль інноваційних технологій у формуванні педагогічної техніки майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2. URL: http://C:/Users/pc1/Downloads/Vnadps_2015_2_7.pdf.
- Боруцька, Л.С. (2021). Едьютейнмент в освіті. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19381/1/16_Borutska.pdf
- Бугайчук, К.Л. (2015). Гейміфікація у навчанні: сутність, переваги, недоліки. *Дистанційна освіта України*. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19-20 листопада 2015 р.). Харків: ХАДІ.
- Бурда, М., Тарасенкова, Н., Васильєва, Д., & Вашуленко, О. (2018). Концепція математичної освіти 12-річної школи (проект). *Математика в рідній школі*, 9. URL: <https://cutt.ly/kRhIhX8>

Вайдахер Ф. (2005) *Загальна музеологія*. Львів: Літопис.

Васянович, Г. (2000). *Педагогіка вищої школи*. Львів: Ліга Прес.

Веб-квест. Описание деятельности. URL:

<http://blendedlearning.pro/quarantine/active-learning/tools/advanced/web-quest/>

Вымятин, В.М. (2000). Информационно-техническое обеспечение. *Открытое и дистанционное образование*, 1, 19.

Вітвицька, С.С. (2006). *Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури*. Київ: Центр навчальної літератури.

Вовк, М.П. (2014). *Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – перше десятиліття XXI ст.): теорія і практика*. О.М. Семенов (Ред.). К.: Ін-т обдарованої дитини. 419 с.

Вовк, М.П., & Грищенко, Ю.В. (2017). Наукові школи в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України: персонологічний аспект. *Естетика і етика педагогічної дії*, 15.

Вовк, М.П. (2018). Академік С.У. Гончаренко – взірць наукової мудрості й академічної доброчесності. *Лицар педагогічної науки : науково-популярне видання до 90-річчя від дня народження академіка Семена Устимовича Гончаренка*. Л.Б. Лук'янова (Ред.). К.: ТОВ «ДКС-Центр».

Вовк, М., & Грищенко, Ю. (2018). Наукова школа академіка І.А. Зязюна: аксіологічні актуалітети розвитку. *Естетика і етика педагогічної дії*, 18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eepd_2018_18_6

Вовк, М.П., & Машкова, І.М. (2018). Українознавча освіта в Україні і Канаді: поняттєво-персонологічний словник. К.: Талком.

Вовк, М.П. (2019). Мовнокомунікативна компетентність вчителя-філолога у контексті української і зарубіжної теорії. *Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика*. Київ.

- Вовк, М.П., Султанова, Л.Ю., Філіпчук, Н.О., Соломаха, С.О., & Грищенко, Ю.В. (2019). Навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теорія і практика. К. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718748/>
- Вовк, М.П., Ходаківська, С.В. (2019). Технології навчання дорослих в умовах формальної і неформальної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2 (16). URL: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/108/72>
- Воробьева, А.А. (2018). Современное образование: онлайн или оффлайн? Интернет и современное общество. URL: <https://openbooks.itmo.ru/ru/file/8428/8428.pdf>
- Гавриш, Р.Л., & Водолазская, Т.В. (2012). *Портфоліо як інноваційна технологія підвищення кваліфікації педагогічних кадрів*. URL: <http://dist.knute.edu.ua/index.php/ru/studentu/170-port->
- Галата, С. (2012). Іван Зязюн: Майбутніх академіків треба шукати в дитячій пісочниці. *Освіта України*, 31. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/124/
- Гайструк, Н.А. (2014). АРТ-терапія: від світового досвіду до національних пріоритетів. *Мистецтво лікування*, 2, с. 57-60.
- Глосарій. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: <https://cutt.ly/wRhlu8m>
- Глузман, О. (2001). Сучасний стан і тенденції розвитку університетської педагогічної освіти в Україні. *Вісник Львівського університету. Сер. Педагогічна*, 15. Ч. 1. Львів.
- Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. К.: «Либідь». URL: <https://cutt.ly/7Rhk7Qk>
- Гончаренко, С.У. (2011). Етичний кодекс вченого. *Естетика і етика педагогічної дії*, 1. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Полтавський нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка.

- Гончаренко, С.У. (2011). *Український педагогічний словник*. Вид. 2. Рівне: Волинські обереги.
- Гончаренко, С.У. (2012). Наукові школи в педагогіці. В.Г. Кремень та ін. (Ред.). *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Гончаренко, С.У. (2012). *Педагогічні закони, закономірності, принципи*. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги.
- Гончаренко, С.У. (2013). Наукові школи в педагогіці. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 6, 7-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_6_3
- Горбатюк, Р., & Тулашвілі, Ю. (2013). Мобільне навчання як нова технологія вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, 27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_27_10.
- Грезнева, О.Ю. (2003). *Научные школы (педагогический аспект)*. М.: Изд-во Моск. гуманитар. ун-та.
- Гриньова, В.М. (2000). *Формування педагогічної культури майбутніх учителів (теоретичний та методичний аспекти)*. Київ, 2000.
- Грищанов, А.А. (Ред.). (2001). *Всемирная энциклопедия: Философия*. М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный літератор.
- Грищенко, Ю.В. (2018). Відданість улюбленій справі. *Лицар педагогічної науки: науково-популярне видання до 90-річчя від дня народження академіка Семена Устимовича Гончаренка*. (Ред.). Л.Б. Лук'янова. К.: ТОВ «ДКС-Центр».
- Громова, Н.В., Ковальчук, К.І., & Кулікова, Н.Ю. (2020). Едьютеймент як засіб формування цілісного уявлення про науково-природничу картину світу. Київ. URL: <http://arts-library.com.ua/bitstream/123456789/556/1/%D0%95%D0%B4%D1%8C%>

D1%8E%D1%82%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf

- Губерський, Л.В. (Ред.). (2018). *Акредитація освітніх програм (за матеріалами проекту QUAERE)*. К.: ВПЦ «Київський університет».
- Данилова, Г.С. (2010). Творчість як феномен акмеологічного самовдосконалення професіоналізму викладача ВНЗ. *Проблеми освіти*, 63. Ч. 1. К: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.
- Данилюк, І.В., & Зольникова, С.В. (2019). Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Psychological journal*, 5.
- Декларація Циндао, Междунар. конф. по ІКТ и образованию на период после 2015 г. (23-25 мая 2015 г., Циндао, Китайская Народная Республика. URL: <http://www.ictedupolicy.net/system/files/233352r.pdf>
- Державний стандарт повної загальної середньої освіти (Постанова КМУ №898 від 30.09.2020 р.). URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
- Дирда, О. (2020). Бриколаж в освіті: що? коли? як? URL: <https://junist.com.ua/images/polozhennya/Brykolazh.pdf>
- Дичківська, І.М. (2012). *Інноваційні педагогічні технології*. 2-ге вид., доп. Київ: Академвидав.
- Добірка безкоштовних онлайн-сервісів для навчання українською (2017). URL: <https://mizky.com/article/222/online-education-ua>
- Добровська, С.В. (2012). Інформаційні технології у реферативній базі даних «Україніка наукова. Бібл. вісн.», 4, 12–17.
- Донченко, О.С. (2017). Арт-терапія як засіб розвитку професійної креативності майбутніх вихователів дошкільного навчального закладу у процесі фахової підготовки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Психологія», 5.*

- Дубасенюк, О.А., Семенюк, Т.В., Антонова, О.Є. (2003). *Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія*. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т. 193 с.
- Дубасенюк, О.А. (2004). Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти. *Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін*. Житомир: Вид-во ЖДУ.
- Дубасенюк, О.А. (2018). Теоретичні і прикладні аспекти формування ціннісних орієнтацій особистості в системі виховної діяльності педагога. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи*. Київ.
- Елсуков, А.Н. (2012). Бриколаж в структурах соціального конструювання. *Соціологія*. Минск: БГУ.
- Енциклопедія українознавства: перевидання в Україні* (відтворене вид. 1949 р.): у 3 т. Т. 1. (1994). НАН України. Київ: Віпол.
- Ермолаєва, Ж.Е., & Лапухова, О.В. (2016). Сторителлинг как педагогическая техника конструирования учебных задач в вузе. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*, 6. URL: <http://e-koncept.ru/2016/16132.htm>
- Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей: Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти (м. Берген, Норвегія, 19-20 травня 2005 р.). *Вища школа*, 4, 20-25. URL: <https://osvita.ua/school/method/1042>
- Зайченко, Н.Я. (2013). Бібліометрика у реферативній БД «Україніка наукова». *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 8–10 жовт. 2013 р.* Київ.
- Зайченко, Н., & Сандул, О. (2017). Бібліометричний напрям розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова». *Наукові праці*

Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 45, 156-169.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_45_16

Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Закон України «Про освіту» (2017). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20#Text>

Закон України «Про Національну систему кваліфікацій» (проект) (2020).

URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-nacionalnu-sistemu-kvalifikacij>

Закон України «Про наукову науково-технічну діяльність». URL: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (2014). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

Закон України «Про фахову передвищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, №30, Ст. 119). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>

Затверджені Стандарти вищої освіти. URL: [https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-](https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti)

[osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti;](https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti)

Захарченко, В.М., Калашнікова, С.А., Луговий, В.І., Ставицький, А.В., Рашкевич, Ю.М., & Таланова, Ж.В. (2014). Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-е вид., перероб. і доп. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 9-10.

- Захарченко, В.М., Луговий, В.І., Рашкевич, Ю.М., & Таланова, Ж.В. (2014). Розроблення освітніх програм. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети». URL: http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_osv_program.pdf
- Зинкевич-Евстигнеева, Т.Д. (1998). *Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии*. СПб.: Златоуст.
- Зінченко, А.Г., & Саприкіна, М.А. (2016). *Навички для України 2030: погляд бізнесу*. Київ.
- Змеєв, С.И. (2002). *Технология образования взрослых*. М.: ИЦ «Академия».
- Змеєв, С.И. (2003). *Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых*. М.: ПЕР СЭ.
- Зязюн, І.А. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії*. К.: МАУП.
- Зязюн, І.А., Сагач, Г.М. (2001). Краса педагогічної дії: (Сторінки з одноімен. кн.). *Завуч*, 17/18, 14-21.
- Зязюн, І.А., Крамущенко, Л.В, & Кривонос, І.Ф. (2008). *Педагогічна майстерність: підручник*. Вид. 3 допов. К.: СПБ Богданова А.М.
- Зязюн, І.А. (2008). *Педагогічна арт-терапія як естетична фасцинація. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 16. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця».
- Зязюн, І.А. (2008). *Філософія педагогічної дії*. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького.
- Зязюн, І.А. (Ред.). (2013). *Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів: бібліогр. покажчик*. Л.Н. Штома (Упоряд.). Кіровоград: «Імекс-ЛТД»Інклюзивне навчання. Сайт МОН України. (2017). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>
- Кадемія, М.Ю., Євсюкова, Л.С., & Ткаченко, Т.В. (2011). *Інноваційні технології навчання: словник-госарій*. Львів: Вид-во «СПОЛОМ».

- Кадемія, М.Ю., Ткаченко, Т.В., & Євсюкова, Л.С. (2011). Інноваційні технології навчання: словник-госарій. Львів: Видавництво «СПОЛОМ»; Что такое веб-квест? URL: <https://sites.google.com/site/webquestmiory/resursy/cto-takoe-veb-kvest>
- Кайдалова, Л.Г. (2020). Педагогічний сторітелінг у підготовці майбутніх фахівців охорони здоров'я. *Теорія і методика професійної освіти*, 29. Т. I. Київ. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/29/part_1/29.pdf
- Квітка, Н.О. (2013). Музична терапія у роботі з дітьми в інклюзивному середовищі. URL: <https://cutt.ly/XRhSA03>
- Кендюхова, А.А. (2015). Формування професійних компетенцій педагога за допомогою технології порт фоліо. *Нова педагогічна думка*, 3 (83).
- Кириленко, С.Е. (2015). Наукометричний аналіз науково-технічної інформації з питань енергетики на основі реферативної бази даних «Україніка наукова». *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*, 42, с. 233–248.
- Клімова, К.Я. (2010). *Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів*. Житомир: Рута.
- Клокар, Н.І. (2010). *Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу*. Київ.
- Книга методиста*. (2006). Харків: Форсинг плюс.
- Кобзева, Н.А. (2012). Edutainment как современная технология обучения. *Ярославский педагогический вестник*, 4. Т II (Психолого-педагогические науки).
- Коваль, К.О. (2015). Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного*

інституту,

2.

URL:

<https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/827>

Ковальова, К., & Ковальов, В. (2010). *Методологічні аспекти методу casestudy при викладанні економічних дисциплін. Вища школа: проблеми економічної освіти, 2.*

Козловська, І.М. (2001). *Теоретичні та методичні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи. (Дис. доктора пед. наук). Київ.*

Колесникова, И.А. (Ред.). (2003). *Основы андрагогики: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 391–392.*

Комаровська, О.А. (2016). *Педагогіка мистецтва в контексті цивілізаційних змін: до проблеми підготовки вчителя. Мистецтво та освіта, 1.*

Кононенко, П. (2011). *Історія українознавства. Київ: Академічне видавництво.*

Коношевський, Л.Л., & Мотишена, І.С. (2014). *Використання ІКТ і мережі Інтернет у процесі підготовки студентів педагогічних ВНЗ. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 40. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер».*

Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні (2018). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>

Корчова, Г.Л. (2017). *Академічна мобільність здобувачів в умовах сучасного освітнього процесу. Актуальні проблеми вищої педагогічної освіти.*

Вісник. Педагогічні науки, 144, 58-69. URL: [www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis).

Костенко, Л.Й. (2014). Наукова періодика України та бібліометричні дослідження. Київ.

Кравець, Л. (2012). Педагогічна практика як чинник професійного становлення майбутнього вчителя. *Педагогічні науки*, 55.

Кращі педагогічні вузи України. URL: <https://education.profitworks.com.ua/uk/rejting-vuzov-ukrainy-2/luchshie-pedagogicheskie-vuzy-ukrainy>

Кремень, В.Г., & Ільїн, В.В. (2005). *Філософія: мислителі, ідеї, концепції*. К.: Книга.

Кремень, В.Г. (Ред.). (2008). *Енциклопедія освіти*. Академія пед. наук України. К.: Юрінком Інтер.

Кремень, В.Г. (2009). *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору*. К.: Пед. думка.

Кремень, В.Г., Ковбасюк, Ю.В. (Ред.). (2014). *Освіта дорослих: енциклопедичний словник*. Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. При Президентові України (та ін.). К.: Основа.

Кремень, В.Г. (2021). *Фундатор педагогічної майстерності. Життєвий і творчий шлях Івана Андрійовича Зязюна. Гуманістична концепція. Освітньо-науковий портал «Педагогічна майстерність викладача вищої школи»*. URL: https://www.pedagogic-master.com.ua/academic_zyazyun/.

Кузьмінський, А.І. (2002). *Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика*. Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2000.

Кухаренко, В.М., & Сиротенко, Н.Г. (2001). *Дистанційне навчання – педагогічна технологія 21 сторіччя. Комп'ютерноорієнтовані системи навчання*, 4. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова.

- Кухаренко, В.М. (Ред.). (2016). Теорія та практика змішаного навчання. Харків: Міськдрук, НТУ ХП.
- Кучерявий, О. (2001). Концепція підготовки педагога-дослідника в класичному університеті. *Рідна школа*, 4/5, 19-26.
- Лаврінець, А.П. (2018). Сучасні тенденції мистецької післядипломної педагогічної освіти. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*, 4 (24).
- Лазаренко, Н. (2019). Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції. Вінниця: ТОВ «Друк плюс».
- Леонтьев, А.Н. (1981). Проблемы развития психики. М.: Изд-во МГУ.
- Лещенко, М.П., & Яцишин, А.В. (2015). Роль наукової школи академіка НАПН України В.Ю. Бикова в інформатизації освіти і науки України. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 8, 10-17. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2015_8_4
- Либлинг, М.М. (2014). Десять аргументов против АВА-терапии. Институт коррекционной педагогики, 20. URL: <https://alldef.ru/ru/articles/almanah-20/desjat-argumentov-protiv-aba-terapii>
- Литвиненко, Г.М., & Вернидуб, О.М. (Упоряд.). (2006). Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні Затверджена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 11.04.2002 р., протокол № 3/5-4. *Книга методиста*. Харків: Форсинг плюс.
- Личковах, В. (1996). *Человеческое мироотношение как предмет эстетического анализа*. Автореф. док. філософ. наук. Київ.
- Лісецький, К.А. (2015). Модель змішаного навчання в системі вищої освіти. URL: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/lisetskyi_model.pdf.
- Луговий, В. (2010). Світовий досвід професіоналізації освіти: концептуальні засади і практична реалізація. *Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз*. Матеріали методологічного семінару, 17 березня 2010 р. Ч. 1. Київ: Пед. Думка.

- Луговий, В.І. (2020). Проблема освітньої якості в стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Вісник НАПН України*, 2 (1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/74>
- Лук'янова, Л.Б. (2012). Внутрішньофірмове навчання як складова неперервної професійної освіти. *Психологічні та педагогічні проблеми педагогічної дії*. Ч. 2. Х.: НТУ «ХП».
- Лук'янова, Л.Б., Аніщенко, О.В., Сігаєва, Л.Є., Зінченко, С.В., Баніт, О.В., & Дорошенко, Н.І. (2013). *Сучасні технології освіти дорослих*. Кіровоград: Імекс-ЛТД.
- Лук'янова, Л.Б. (2013). Тренінгові технології в освіті дорослих. *Сучасні технології освіти дорослих*. Кіровоград: Імекс-ЛТД.
- Лук'янова, Л.Б., & Аніщенко, О.В. (2014). *Освіта дорослих: короткий термінологічний словник*. К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М.
- Лук'янова, Л. (2017). Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід. Київ: ТОВ «ДКС-Центр».
- Лук'янова, Л.Б. (2020). Про взаємодію Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України з університетами у реалізації Концепції розвитку педагогічної освіти. *Вісник НАПН України*, 2 (1). URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/70/99>
- Ляшенко, О.І. (2017). Адаптивне навчання як ознака сучасних дидактичних систем. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714982/1/anotovani_2017-pages-57-58.pdf
- Макарчук, В.В., & Добридень, А.В. (2015). Педагогічна практика. Умань: ФОП Жовтий О.О.
- Маковецька-Гудзь, Ю.А. (2017). Storytelling в педагогічній практиці: розвиток комунікативного потенціалу. *Zbiór artykułów naukowych Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej «Pedagogika*.

- Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki*». Warszawa: Wydawca: Sp. z oo «Diamond trading tour. URL: <https://cutt.ly/hRhSBdL>
- Марковська, М. (2020). Змішане навчання. Як вчителі працюють і офлайн, і онлайн. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/articles/zmishane-navchannya-yak-vchyteli-pratsyuyut-i-oflajn-i-onlajn/>
- Мартиненко, О. (2015). Формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії в умовах вищого навчального закладу. Проблеми підготовки сучасного вчителя, 12.
- Маслянко, І. (2021). Ерготерапія: я можу бути самостійним. URL: <https://innovo.ua/ergoterapija/>
- Масол, Л.М. (2006). Методика навчання мистецтва у початковій школі. Х.: Веста: Видавництво «Ранок»;
- Медкова, О.М. (2015). Кейс-метод як особливий вид навчального матеріалу. URL: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1272>
- Михайліченко, М.В., & Рудик Я.М. (2016). Освітні технології. К.: ЦП «КОМПРИНТ».
- Мізюк, В. (2019). Змішане навчання як інноваційний підхід інтеграції навчального процесу у закладах освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 3 (66), 172-177.
- Мірошник, С.І. (2012). Навчальний тренінг як оптимальна форма організації навчання педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти. *Народна освіта*, 2 (17). URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/269>
- Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (2017). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>.

- МОН пропонує для громадського обговорення проєкт профстандарту за професіями «Вчитель початкових класів ЗЗСО», «Вчитель ЗЗСО».
URL: <https://cutt.ly/vRhSZar>
- Музична освіта: філософський, мистецтвознавчий та педагогічний наголоси.
URI: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3144>.
- Мухіна, І. (2008). Що таке педагогічна майстерня? URL: <http://osvita.ua/school/method/1908/>
- Муходінова, К.М. (2017). Електронне навчання. його переваги та розвиток у Майбутньому. *Маркетинг і контролінг: сучасні виклики підприємництва*. Київ. URL: <http://futurollog.com.ua/PUBLISH>
- Назарова, Т.С. (1997). Педагогические технологии: новый этап революции. *Педагогика*, 3, 21-27.
- Наказ Міністерства освіти і науки України «1143 від 10.08.2018 р. «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18#Text>
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 23 квітня 2019 р. №536 «Про затвердження Положення про інституційну форму здобуття загальної середньої освіти». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/64866/
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2020 р. №466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.
- Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження переліку спеціальностей, здобуття ступеня освіти з яких необхідне для доступу до професій, для яких потрібне додаткове врегулювання №673 від 22.05.2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-pereliku-specialnostej-zdobuttya-stupenya-osviti-z-yakih-neobhidne-dlya-dostupu-do-profesij-dlya-yakih-zaprovadzheno-dodatkove-regulyuvannya>

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. (2001). К.: Шкільний світ.

Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>

Нечепоренко, М.В. (2011). Виховна педагогічна практика студентів. *Методичні рекомендації (для студентів, учителів, методистів, керівників педагогічної практики).* Х.: ХНУ.

Ничкало, Н.Г. (Ред.). (2013). Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна. ІПОД НАПН України. К.: Богданова А.М.

Ничкало, Н.Г. (2014). Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення і майбутнього. Б.І. Андрусин та ін. (Ред.). *Вища освіта України* (Т. 1, с. 23). Київ – Кіровоград: КДПУ імені Володимира Винниченка.

Ничкало, Н.Г. (2015). Професійний розвиток особистості у контексті неперервності. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів.* К.

Ничкало, Н.Г. (2017). Педагогіка серця і добра Івана Зязюна. *Рідна школа*, 9-10, 49-55.

Ничкало, Н.Г. (Наук. ред.). (2018). Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ : біобібліогр. покажчик. 4 вид., перероб., допов. НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.

Нікітіна, А.В. (2013). Педагогічний дискурс учителя-словесника. Київ: Ленвіт. 338.

Ніколаєва, С. (Ред.) (2003). *Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання.* Київ: Ленвіт.

Ніколаї, Г. (2013). Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*, 1, с. 1-15.

Нова українська школа. URL: [http:// nus.org.ua/](http://nus.org.ua/)

- Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua> 202016/12/05/konczepczyia.pdf.
- Овчарук, О.В. (Ред.). (2019). *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи*. Матеріали всеукр. наук.-практ. семінару. Київ: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ.
- Огієнко, О.І., Калюжна, Т.Г., Красильник, Ю.С., Мільто, Л.О., Радченко, Ю.Л., Гончарук, Т.О., Годлевська, К.В., & Вінник, Н.І. (2013). Підготовка сучасного вчителя: інформаційно-технологічне забезпечення. Кіровоград: Імекс-ЛТД.
- Ожегов С.И. (1990). Словарь русского языка. Н.Ю. Шведова (Ред.). – М.: Рус. яз.
- Олійник, В.В. (2003). Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти. К.: Міленіум.
- Оліфіренко, В.В. (1999). Енциклопедія українознавства для школярів і студентів. Донецьк: Сталкер.
- Омельченко, С., & Шулик, Т. (2018). Педагогічна фасилітація в освітньому процесі сучасних закладів середньої освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 1 (87).
- Онищенко, Н. (2012). Організаційно-методичні засади педагогічної практики в системі професійного становлення майбутнього вчителя. URL: <https://cutt.ly/sRhS3AM>
- Онищенко, Н. (2012). Організаційно-методичні засади педагогічної практики в системі професійного становлення майбутнього вчителя. *Рідна школа*, 11, 28-33. ПП «Видавництво Рідна школа».
- Оніщенко, О.В. (2015). Тренінг як інноваційна методика навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. *Вісник*, 132. *Педагогічні науки*, с. 108.

Опис цифрової компетентності педагогічного працівника (проєкт). Наказ Міністерства освіти і науки України №38 від 15 січня 2019 р. URL:[//elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27905/1/digital%20comp%20teacher%20Morze.pdf](http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27905/1/digital%20comp%20teacher%20Morze.pdf)

Осадчий, В.В. (2012). *Система інформаційно-технологічного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів в умовах педагогічного університету*. Мелітополь: Видавничий будинок ММД.

Освіта дорослих: енциклопедичний словник. (2014). В.Г. Кремень, Ю.В. Ковбасюк (Ред.). Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України та ін. К.: Основа.

Освітньо-наукова програма підготовки здобувачів ступеня доктора філософії на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти у галузі 01 «Освіта / педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» «Педагогічна освіта і освіта дорослих в Україні і зарубіжжі» / «Pedagogical and Adult Education in Ukraine and Worldwide». (2017). М.П. Вовк (Авт.); Л.Б. Лук'янова (Наук. ред.). Київ: Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 35 с. URL: <http://ipood.com.ua/e-library/pozaplanova-produkciya/pedagogichna-osvita-i-osvita-doroslih-v-ukrani-i-zarubijji/>

Паньок, Т.В. (2016). Сутність поняття «вища художньо-педагогічна освіта». *Педагогіка та психологія*, 53. Харків.

Паскаль, О.В. (2014). Організація супроводу соціально-педагогічної практики. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського.

Пащенко, Т.М. (2014). Застосування кейс-технологій у підготовці кваліфікованих робітників. *Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки та перспективи*, 4, 131-144. К.: «НВП Поліграфсервіс».

Педагогічна Конституція Європи. URL: <https://npu.edu.ua/en/?view=article&id=2284:l-r526&catid=247>

- Перелік предметних спеціальностей спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей) в системі підготовки педагогічних кадрів (Міністерство освіти і науки. Наказ від 12.05.2016 р. № 506). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0798-16#Text>
- Підбірка онлайн-платформ для самоосвіти. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/news/pidbirka-onlain-platform-dlia-samoosvity>
- Пірен, М., Ребкало, В. (2011). Духовність особистості – основна цінність демократичного суспільства. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, 2. Київ.
- Пішванова, В.О. (2015). Принципи адаптивного навчання. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*, 1 (24). URL: <https://cutt.ly/IRhS5jg>
- Платонов, К.К. (1984). Краткий словарь системы психологических понятий: учебн. пособ. для учебных заведений профтехобразования. Изд. 2. М.: Высшая школа.
- Половенко, О.В., & Кірішко, Л.М. (2018). *Безперервна освіта педагога за індивідуальною освітньою траєкторією*. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського».
- Пометун, О. (2007). Інтерактивні методики та система навчання. К.: «Шкільний Світ».
- Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19>
- Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-п#Text>
- Посібник з підвищення кваліфікації в сфері дидактики вищої школи*. (2012). К.: Фенікс.

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1341» від 25 червня 2020 р. №519. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2020-%D0%BF#Text>
- Постанова Кабінету Міністрів України (№1190 від 27.12.2018 р.) про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#n16>
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. [№261](#) (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>
- Про затвердження Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006-2010 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2005-%D0%BF>
- Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів від 23 листопада 2011 р. №1392, Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.
- Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір (2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0998290-04#Text>
- Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси (наказ №1060 від 01.10.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text>)
- Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/

- Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8>
- Про Центри професійного розвитку педагога. Міністерство освіти і науки України (2020). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-centri-profesijnogo-rozvitku-pedagogichnih-pracivnikiv>
- Пшенична, Л.В. (2014). *Рейтинг викладача як індикатор якості освіти*. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pednauk_2014_1_46.pdf
- Райхман, Є.І. (2015). Науково-дослідна робота майбутніх магістрів педагогічної освіти як педагогічний феномен. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*, 1 (9).
- Радчук, Г. (2017). Освітній діалог як інноваційна гуманітарна технологія професійного становлення особистості у ВНЗ. *The pedagogical process: theory and practice (series: psychology)*, 1 (56).
- Рекомендації з академічної доброчесності для закладів вищої освіти, розроблені у межах Проекту сприяння академічної доброчесності в Україні – SAIUP за підтримки Посольства США. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#n211>
- Ремизова, Е.Г. (2014). Реализация методики смешанного обучения по модели «перевернутый класс» на уроках информатики. URL: <http://msk.ito.edu.ru/2014/section/229/94840/>
- Реферативна база даних «Україніка наукова». URL: http://www.nbuv.gov.ua/data_base. – Назва з екрану.
- Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації*. В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова (Авт.). Кремень В.Г. (Ред.). К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с. URL: http://ibhb.chnu.edu.ua/uploads/files/metodrada/Rozroblennya_osv_program.pdf

- Розширений глосарій термінів та понять із академічної доброчесності. URL:
<https://cutt.ly/iRhDypB>
- Романова, С.М. (2010). Коучинг як нова технологія в професійній освіті. *Вісник Національного авіаційного університету*. Педагогіка, Психологія, 3.
- Романовский, А.Г. (2014). Об учителе с любовью. *Філософія освіти: теорія і практика управління соціальними системами*, 4, 20-28.
- Рудницька, О.П. (2010). Мистецька освіта в Україні: теорія і практика. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка; Москальова.
- Рутинський, М.Й. (2008). *Музеєзнавство*. К.: Знання.
- Сафонова, І.О. (2015). Місія сучасного університету в ціннісно-смысловому вимірі. URL: <http://oaji.net/articles/2016/690-1459247518.pdf>
- Семенов, О.М., Базиль, Л.О., Дятленко, Т.І. (2008). Фахова практика вчителя-словесника. Суми. 424 с. URL: <https://rctpd.sspu.edu.ua>
- Семенов, О.М. (2015). *Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія*. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ. 404.
- Семенов, О., Герман, В., Громова, Н., Рудь, О., Левенок, І., Пономаренко, Н., Ячменник, М. (2017). *Ефективні технології навчання і контролю якості знань у лінгвістичній підготовці майбутніх фахівців*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка.
- Семенов, О. (2019). Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід. Громик, Ю. (Наук. ред.). Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Семеріков, С.О. (2009). *Теоретико-методичні основи фундаменталізації навчання інформатичних дисциплін у вищих навчальних закладах*. (Дис. д-ра пед. наук). Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова, Київ.

- Сервіси для проведення вебінарів. Інтерньюз Україна. (2020). URL: <https://cutt.ly/xRhDpub>
- Сидоренко, В.В. (2014). Педагогічний коучинг як інноваційна технологія науковометодичного супроводу професійно-особистісного розвитку вчителя в системі післядипломної освіти. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*, 3 (14).
- Сидоренко, В.В. (2016). *Акмеологічні технології в освіті дорослих*. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/25728/1/Sydorenko.pdf>
- Симоненко, Т.В. (2006). *Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів*. Черкаси: Вид-во Вовчок О.Ю.
- Сиразеева, А.Ф. (2007). Человекоцентрированная технология обучения Карла Роджерса. *Фундаментальные исследования*, 6, 54-55.
- Сисоєва, С. (2006). *Основи педагогічної творчості*. К.: Міленіум.
- Сисоєва, С.О. (2006). Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 2.
- Сисоєва, Л.Є. (2011). Неперервна освіта в Україні: її складові і тенденції розвитку. *Післядипломна освіта в Україні*, 1.
- Скрипченко, О.П. (2014). Проблеми підготовки сучасного вчителя. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 3. Ч.3. Умань: ФОП Жовтий О.О.
- Сластенин, В.А., Исаев, И.Ф., & Шиянов, Е.Н. (2013). *Педагогика*. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия».
- Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. (2014). Вид. 2-ге, доп. і перероб. Житомир: ФО-П Левковець Н.М.
- Соловйова, Л. (2010). Казкотерапія у навчально-виховному процесі. *Початкова освіта*. 16, 12.

- Смаковський, Ю.В. (2016). Педагогічна культура вчителя як наукова проблема. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 2. Дніпропетровськ.
- Смолій, В.А. (Ред.). (2010). *Енциклопедія історії України. Т.7.: Музей української культури у Свиднику*. Київ: Наукова думка.
- Соколова, І.В. (2008). *Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія*. С.О. Сисоєва (Ред.). МОН України. АПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Маріуполь-Д.: АРТ-ПРЕС. 400 с.
- Сорока, О.В., & Банкул, Л.Д. (2013). Музикотерапія як інноваційна здоров'язберезувальна технологія для роботи з молодшими школярами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*, 27.
- Сорочан, Т.М., & Рудіна, О.М. (2007). Андрагогічні засади післядипломної освіти педагогічних працівників. *Освіта на Луганщині*, 1 (26), 9-15.
- Сорочан, Т. (2008). Професійна діяльність андрагогів: сучасний погляд. *Директор школи, ліцею, гімназії*, 4, 27-32.
- Сотська, Г.І. (2006). *Мистецтво у розвитку особистості*. Чернівці: Зелена Буковина, 137-146.
- Сотська, Г.І. (2015). Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах Євроінтеграційних процесів. *Освіта для сучасності – Edukacja dla współczesności*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. Т. 1.
- Стандарт SCORM и его применение. URL: <http://cccp.ifmo.ru/scorm/index.html>; Education World: Educators Battle Over Calculator Use. URL: http://www.educationworld.com/a_curr/curr072.shtml
- Стандарт першого (бакалаврського) рівня вищої освіти України за спеціальністю «Математика» (2020). URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-111-b.pdf>).

Стандарти вищої освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/vyscha-osvita/1719-2/>

Стандарти вищої освіти: Наказ № 593 від 28.05.2021 р. «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015). URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

Стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. (2019). URL: <https://cutt.ly/5RhDfcT>

Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. URL: <https://naqa.gov.ua>

Сурмін, Ю.П. (2015). Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник НАДУ*, 2. URL: <content/uploads/2015/06/04.pdf>

Сурмин, Ю., Сидоренко, А., Лобода, В., Фурда, А., Катерыняк, И. & Кеси Меер. (2002). Ситуационный анализ, или Анатомия кейс-метода. Сурмин Ю.П. (Ред.). К.: Центр инноваций и развития.

Сушицький, Ф. (1917). Принципи українознавства. *Вільна українська школа*, 2, 82-88.

Ткаченко, Л. (2016). Самоосвіта. *Сучасний психолого-педагогічний словник*. Шапран, О.І. (Ред.). Переяслав-Хмельницький.

Товканець, О.С. (2016). Проблема підготовки фахівців з менеджменту освіти у сучасній психолого-педагогічній літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. соціальна робота»*, 1 (38). URL: <https://cutt.ly/5RhDIQ8>

- Третяк, А. (2013). Якість педагогічної освіти в контексті світових тенденцій розвитку вищої школи. *Педагогіка і психологія вищої освіти*, 6.
- Тьютор – это персональный наставник ученика. URL: <https://edunews.ru/professii/obzor/pedagogical/tyutor.html>
- Удич, З.І. (2015). *Основи інклюзивної освіти*. Тернопіль: КІЦ «ПРІНТ-ОФІС».
- Уйсімбаєва, Н. (2013). Вплив різних видів педагогічної практики на формування професійної компетентності майбутнього педагога. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 121 (II). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка.
- Уманець, В.О., & Шевченко, Л.С. (2015). Наповнення навчальним контентом інформаційного освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*, 4, 189-192. Ч. 2. Львів.
- Федій, О.А. (2009). Музикотерапія в професійній діяльності сучасного педагога. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 11 (174).
- Філіпчук, Н.О. (2020). Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець ХІХ – початок ХХІ століття). Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка».
- Фінікова, Т.В., & Артюхова, А.Є. (Ред.). (2016). Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. Київ: Таксон.
- Фокша, О.М. (2018). Детермінанти підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у сучасних закладах вищої педагогічної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*, 3 (122), 89-94.
- Харківська, А. (2015). Управління асистентською практикою – найважливіший етап практичної підготовки магістрів. *Theory and methods of educational management*, 1 (15). URL: [www.irbis-nbu.gov.ua > cgiir_](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgiir_)

- Харченко, І.І. (2019). Теоретичні та прикладні аспекти розвитку філологічної освіти в Україні та в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 38. Т 1. Сер.: Філологія. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_1/20.pdf
- Шевченко, О.А., & Хозраткулова, І.А. (2010). *Тренінги професійного становлення молодих педагогів*. Харків: Вид. група «Основа».
- Шевченко, К.О. (2014). Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. *Психологічні науки*, 2.13 (109).
- Шевчук, О. (2018). Спілкування. URL: <https://psychology.lviv.ua/spilkuvannia/>
- Шрамм, Р. (2019). *Дитячий аутизм і АВА терапія, що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки*. Вид-во: Центр навчальної літератури.
- Щербань, П. (2004). Сутність педагогічної культури. *Вища школа України*, 3, 67-71.
- Що таке булінг, як його розпізнати та як діяти сторонам конфлікту? Консультація міністерства юстиції в межах проєкту «Я маю право». (2019). URL: <https://cutt.ly/wRhDbkV>
- Чернишова, Є.Р. (Ред.). (2014). Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти. Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти».
- Юзик, М. (2019). Розвиток педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти України та Словаччини. *Нова педагогічна думка*, 4 (100).
- Юрченко, В. (2001). Підготовка майбутнього викладача вищої школи: психолого-педагогічний ракурс. *Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова*. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова.
- Ярмаченко, М.Д. (2001). *Педагогічний словник*. К.: Педагогічна думка.

- Andrade, D. (2015). Blended Learning – What is it, Pros/Cons, Tips and Resources. URL: <http://educationaltechnologyguy.blogspot.co.uk/2015/02/blended-learningwhat-is-it-proscons.html>.
- Artyukhov, A. (2017). Academic integrity in Ukrainian higher education: values, skills, actions. *Business Ethics and Leadership*, 1, issue 1, 34-39.
- Brandenburg, U., & Federkeil, G. (2007). How to measure internationality and internationalization of higher education institutions: Indicators and key figures. *Working paper*, 92, July. P. 6; Knight, J. (2015). New rationales driving internationalization. *International Higher Education*, 34, 3-5.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass: M.I. T. Press; Hymes, D. (1972). *On Communicative Competence*. Harmondsworth: Penguin.
- Hubík, S. (1997). Mass Bricolage as a Source of Alternative Education. *Czech Sociological Review*, 1.
- International Standard Classification of Education. ISCED 1997. UNESCO. URL: www.uis.unesco.org/en/pub/pub
- Kwiatkowska, H. (1988). *Nowa orientacja w kształceniu nauczycieli*, Warszawa;
- Lewowicki, T. (1985). *Model zróżnicowanej szkoły wyższej*, Warszawa.
- Ladrech, R. (1994). Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. *Journal of Common Market Studies*, 32/1, 69-88.
- Okoń, W. (1975). *Nauczanie problemowe we współczesnej szkole*, Warszawa.

Довідникове видання

**Вовк Мирослава Петрівна
Грищенко Юлія Валеріївна
Соломаха Світлана Олександрівна
Філіпчук Наталія Олександрівна
Ходаківська Сніжана Володимирівна**

Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика

Словник

Рецензенти:

Л.Б. Лук'янова, О.М. Семенов

Науковий редактор – **М. П. Вовк**
Літературний редактор – **М. П. Вовк**
Технічний редактор – **Ю. В. Грищенко**
Коректор – **С. В. Ходаківська**